

VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS
ARCHITEKTŪROS FAKULTETAS
ARCHITEKTŪROS PAGRINDŲ, TEORIJOS IR DAILĖS KATEDRA

Gita Steponavičiūtė

JĖZUITŲ BAŽNYČIŲ LIETUVOJE INTERJERŲ MENINĖ RAIŠKA
ARTISTIC EXPRESSION OF THE INTERIORS OF THE JESUIT CHURCHES
IN LITHUANIA

Baigiamasis magistro darbas

Architektūros studijų programa, valstybinis kodas 621U95001

Architektūros istorijos ir teorijos specializacija

Menotyros studijų kryptis

Darbo vadovas: doc. Dalius Vrubliauskas

Vilnius, 2018

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

Architektūros fakultetas

Architektūros pagrindų, teorijos ir dailės katedra

ISBN ISSN

Egz. sk.

Data-....-....

Architektūros istorijos ir teorijos studijų programos baigiamasis magistro darbas

Pavadinimas **Jėzuitų bažnyčių Lietuvoje interjerų meninė raiška**

Autorius **Gita Steponavičiūtė**

Vadovas **doc. Dalius Vrubliauskas**

Kalba

lietuvių

Anotacija

Baigiamajame magistro darbe yra nagrinėjamos baroko stiliaus išsivystymo prielaidos, jėzuitų meninės raiškos modelio susikūrimas ir jo taikymas Lietuvos jėzuitų bažnyčių atvejais. Analizuojamas Jėzuitų ordino bažnyčių interjerų Lietuvoje meninės raiškos pobūdis, siekiant identifikuoti bažnyčioms būdingus interjerų plano kompozicijos ir meninius bruožus formos ir turinio sąryšio kontekste bei įvardinti kultūrinį ir religinį reikšmingumą. Nuosekliai sudarytas jėzuitų bažnyčių Lietuvoje sąrašas ir atskleisti atrinktiems objektams būdingi interjerų meninės raiškos ypatumai, lyginant juos tarpusavyje bei su Jėzuitų ordinui svarbiausios Romos *Il Gesù* bažnyčios modeliu. Išanalizuota kiekvienos bažnyčios dabartinė būklė, apžvelgti pokyčiai ir rekonstrukcijos, bažnyčių planinė kompozicija ir interjerus formuojantys elementai bei temos. Pasirinktos bažnyčios tirtos lyginamosios analizės būdu istoriniu, urbanistiniu, plano kompozicijos, meninių raiškos priemonių ir ikonografiniu vertinimo aspektu. Pateikiamos baigiamojo magistro darbo išvados, leidžiančios išskirti bažnyčias, turinčias daugiausiai reikšmingiausių bruožų, atrinktų pagal Romos *Il Gesù* bažnyčios modelį. Atkreipiamas dėmesys į jėzuitų paveldo išsaugojimo svarbą dėl unikalaus estetinio-meninio suvokimo.

Darbą sudaro aštuonios dalys: įvadas, trys dėstymo dalys, išvados ir siūlymai, literatūros sąrašas, iliustracijų sąrašas, priedai.

Darbo apimtis – 84 p. teksto be priedų, 46 iliustr., 1 lent., 114 bibliografinių šaltinių.

Atskirai pridedami darbo priedai (ilustracijos ir lentelės).

Prasminiai žodžiai: barokas, Jėzuitų ordinas, jėzuitų „stilius“, Romos *Il Gesù* bažnyčia, bažnyčios interjeras, meninė raiška, bažnyčios planinė kompozicija, meninė interjerų programa.

Vilnius Gediminas Technical University

Faculty of **Architecture**

Department of **Architectural Fundamentals, Theory and Art**

ISBN

ISSN

Copies No.

Date-....-....

History and Theory of Architecture study programme master thesis.

Title: **Artistic expression of the interiors of the Jesuit churches in Lithuania**

Author: **Gita Steponavičiūtė**

Academic supervisor: **prof. Dalius Vrubliauskas**

Language

English

Annotation

The final master thesis examines the background of the development of the baroque style, expansion of the model of Jesuit artistic expression and its application on the cases of Lithuanian Jesuit churches. The study analyses the character of the artistic expression of the interiors of churches of the Jesuit Order in Lithuania in order to identify the spatial and artistic features of interiors in the context of relation between the form and content as well as to determine the cultural and religious significance. Reasonable cases of the Jesuit churches were selected for being able to detect the patterns of the peculiarities of the artistic expression of interiors, comparing them with each other and with the model of the most important church for the Jesuit Order – *Il Gesù* church in Rome. The research analyses the current status of each church, the reconstructions and restorations through different periods, the spatial composition and the elements likewise the iconographic topics defining the interiors of the churches. For the study was used the comparative analysis of historical situations, urban character, artistic expression and iconographic aspects. The conclusions of the thesis permit to distinguish Lithuanian churches with the most essential features selected according to the model of the church of *Il Gesù* in Rome. Furthermore, the attention is drawn to the importance of the preservation of the Jesuit heritage due to the unique aesthetic perception.

Structure: introduction, three chapters, conclusions and suggestions, references.

Thesis consist of: 84 p. text without appendixes, 46 pictures, 1 table, 114 bibliographical entries.

Appendixes included.

Keywords: baroque, Society of Jesus, Jesuit style, Church of the *Gesù* in Rome, interior of a church, artistic expression, spatial composition of a church, artistic program of a church.

Vilnius Gediminas Technical University

Facoltà di **Architettura**

Dipartimento di **Fondamenti di Architettura, Teoria e Arte**

ISBN

ISSN

Numero di copie

Data-....-....

La tesi di laurea magistrale di **Storia e Teoria dell'Architettura**

Titolo: **Le espressioni artistiche degli interni delle chiese gesuitiche in Lituania**

Autore: **Gita Steponavičiūtė**

Supervisore: **Prof. Dalius Vrubliauskas**

Lingua

Italiano

Abstract

La tesi analizza le condizioni dello sviluppo dello stile barocco, l'evoluzione del modello artistico dei gesuiti e la possibile applicazione ai casi di chiese gesuitiche in Lituania. Lo studio osserva la natura della espressione artistica degli interni delle chiese gesuitiche nel territorio lituano con il confronto di analisi delle prime e più importanti chiese della Compagnia di Gesù in Italia e in ex-regione della Confederazione Pollaca-Lituana. Coerentemente sono state selezionate delle chiese lituane potenzialmente analizzabili. L'obiettivo principale di questa ricerca è quello di analizzare le caratteristiche specifiche delle chiese gesuitiche in Lituania mantenendo l'attenzione sull'intero contesto culturale-artistico, oltre che osservare i temi artistici e iconografici principali e dei modelli di organizzazione spaziale degli interni. Le chiese selezionate sono state analizzate attraverso l'analisi comparativa degli aspetti storici, la situazione urbana, l'espressione artistica e l'aspetto iconografico. La tesi presenta risultati dello studio che permette di distinguere le chiese che hanno le caratteristiche più significative identificate dal modello di chiesa Il Gesù a Roma. Inoltre l'attenzione è attirata sull'importanza della conservazione specifica del patrimonio culturale della Compagnia di Gesù con particolare concentrazione sulla percezione estetico-artistica.

Struttura: introduzione, tre capitoli, conclusioni, riferimenti.

Tesi consiste di 84 pagine di testo (appendice escluso), 46 illustrazioni, 1 tabella, 114 voci di bibliografia.

Appendice incluso.

Parole chiave: barocco, Compagnia di Gesù, “stile“ dei gesuiti, Chiesa del Gesù a Roma, interno di chiesa, espressione artistica, organizzazione spaziale, schema iconografico.

TURINYS

Įvadas	3
1. Jėzuitų baroko raida, bendri architektūros ir meno principai	10
1.1. Istorinis kontekstas	10
1.2. Idealaus jėzuitų bažnyčios plano kompozicija	11
1.3. Meninis bažnyčių interjerų kontekstas	14
1.4. Pirmieji Jėzuitų ordino pastatyti objektai	19
1.4.1. Andrea Pozzo koridorius jėzuitų profesų namuose Romoje	20
1.4.2. Romos <i>Sant' Ignazio</i> bažnyčios fizinė erdvė	22
1.4.3. Romos <i>Il Gesù</i> bažnyčios interjero modelis	23
2. Lietuvos jėzuitų bažnyčios ir jų interjerai Europos kontekste	33
2.1. Jėzuitų ordino įsikūrimo Lietuvoje prielaidos ir baroko stiliaus sklaida regione	33
2.2. Pirmoji jėzuitų ordino bažnyčia Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje	35
2.3. Lietuvos jėzuitų ordino bažnyčių sąrašas	37
2.3.1. Bažnyčių Lietuvos dabartinėje teritorijoje atrinkimo kriterijai	37
2.3.2. Atrinktų jėzuitų bažnyčių Lietuvoje analizė	39
2.3.2.1. Vilniaus Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčia	39
2.3.2.2. Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčia	45
2.3.2.3. Vilniaus Šv. Ignoto bažnyčia	49
2.3.2.4. Kauno Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčia	54
2.3.2.5. Vilniaus Šv. Rapolo bažnyčia	58
3. Bažnyčių interjerų lyginamoji analizė	64
3.1. Istorinis aspektas	64
3.2. Plano kompozicijos ir meninių raiškos priemonių panaudojimo aspektas	65
3.3. Ikonografinis aspektas	67
Išvados	70
Naudotos literatūros ir šaltinių sąrašas	74
Iliustracijų sąrašas	81
Lentelių sąrašas	84
Priedai	85

Ivadas

Darbo aktualumas

Jėzuitų ordino projektuoti ir pastatyti architektūriniai objektai bei kiti meno darbai yra plačiai nagrinėjami Europos ir pasaulio mastu, tačiau mažai randama literatūros apie Lietuvoje buvusius ir esamus Jėzuitų ordino veiklos sakralinius pastatus. Kadangi Lietuvos Jėzuitų ordino bažnyčių interjerų meninę raišką nagrinėjančių darbų yra nedaug, o tyrimų, siekiančių sistemingai apžvelgti visas Jėzuitų ordino bažnyčias tarpusavyje bei baroko kultūriniame kontekste, iš viso nėra, todėl tokias kryptis analizuojantis magistro baigiamasis darbas tampa aktualus ir reikalingas. Tiriamajam darbui taikant teoriją, kad Jėzuitų ordinas buvo išvystęs savitą meninę koncepciją, siekiama įžvelgti jos pritaikymą Lietuvos jėzuitų bažnyčių interjeruose. Remiantis koncepcija, kad meno kūrinys turi būti suvokiamas kaip unikalus objektas su tam tikra seka istorinių, nebepasikartojančių įvykių, nulėmusių objekto estetinę išraišką [1], siekiama atkreipti dėmesį į tiriamo objekto autentiškos prasmės išsaugojimą, ne vien jo fizinį pavidalą. Tikimasi, kad tyrimo rezultatai galėtų padėti aiškiau suvokti Jėzuitų bažnyčių interjerų Lietuvoje meninės raiškos savitumą bei reikšmę ir požiūrį į jo išsaugojimą.

Darbo tikslas

Sudaryti jėzuitų bažnyčių Lietuvoje sąrašą ir atskleisti joms būdingus interjerų meninės raiškos ypatumus, palyginant juos tarpusavyje su Jėzuitų ordinui svarbiausios Romos *Il Gesù* bažnyčios interjero modeliu bei išskirti ryškiausiais bruožais pasižymėjusias bažnyčias.

Darbo uždaviniai

1. Sudaryti baigiamojo magistro darbo apimčiai reikalingą jėzuitų bažnyčių Lietuvoje sąrašą ir pateikti jų pasirinkimo kriterijus.
2. Surinkti informaciją apie dabartinę objektų interjerų būklę, apžvelgti pagrindinius (šaltiniuose randamus, aprašomus) pokyčius ir rekonstrukcijas, bažnyčių planinę sąrangą, interjeruose panaudotas meninės raiškos priemones bei ikonografines schemas.
3. Palyginti Lietuvos objektus su svarbiausiais jėzuitų Romos *Il Gesù* bažnyčios planinės sąrangos ir interjero meninės raiškos ypatumais.
4. Identifikuoti Lietuvos jėzuitų bažnyčioms būdingus interjerų meninius bruožus formos ir turinio sąryšio kontekste bei įvardinti kultūrinį-sakralinį reikšmingumą.

¹ Unikalaus meno kūrinio išsaugojimo koncepciją pateikia Cesare'is Brandi's (*Cesare Brandi*). Žiūrėti Brandi, C. *Theory of Restoration*, Nardini Editore, 2005

Nagrinėjamos kryptys ir ribos

Darbe nagrinėjami Jėzuitų ordino bažnyčių interjerai, statyti 1569–1773 metų laikotarpiu [2] ir esantys dabartinės Lietuvos teritorijoje. Lyginamajai analizei naudojamas Romos *II Gesù* bažnyčios modelis, taip pat bendrai apžvelgiamas kultūrinis kontekstas bei pirmieji Jėzuitų ordino objektai buvusioje Abiejų Tautų Respublikos teritorijoje ir Romoje, Italijoje.

Tyrimo metodai

Tiriamajame darbe teorinės medžiagos analizei yra taikomas aprašomasis-analitinis, ikonografinis-ikonologinis ir lyginamasis metodai.

Darbo struktūra

Baigiamąjį magistro darbą sudaro įvadas, trys dėstymo dalys, apibendrinimas, išvados, naudotos literatūros ir šaltinių sąrašas, iliustracijų sąrašas, priedai (iliustracijos, lentelės, papildomas tekstas).

Terminai

Apsidė – pusapskritė (ar beveik pusapskritė) ar daugiakampė statinio, dažniausiai bažnyčios, dalis, užbaigianti presbiteriją [3].

Hagiografija – krikščionių religinėje literatūroje – šventųjų gyvenimo aprašymas [4].

Liunetė – nedidelis skliautas, virš lango ar durų statmenai įsikertantis į didesnę [5].

Nava – bažnyčios vidaus erdvė tarp prienvio ir presbiterijos, pirmiausia skirta pasauliečiams [6].

Noviciatas – 1. Kandidatų į vienuolių ordiną rengimas, dažniausiai vienerių metų bandomasis laikotarpis ordine;

2. Patalpa, kurioje gyvena novicijai — kandidatai į vienuolių ordiną [7].

Piliastras – vertikalus stačiakampio ar daugiakampio skerspjuvio sienos iškyšulys, susidedantis iš bazės, liemens ir kapitelio. Būna konstruktyvinis ir dekoratyvinis [8].

² Laikotarpis apima Jėzuitų ordino veiklos pradžią Lietuvoje iki Jėzuitų ordino panaikinimo.

³ Harris, C. M. *Iliustruotas architektūros istorijos žodynas (anglų-lietuvių kalbomis)*, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, Vilnius, 2007, p. 24

⁴ Žodžio reikšmė [interaktyvus]. Tarptautinių žodžių žodynas [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <http://www.zodziai.lt/reiksme&word=Hagiografija&wid=7467>

⁵ Harris, C. M. *Iliustruotas architektūros istorijos žodynas (anglų-lietuvių kalbomis)*, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, Vilnius, 2007, p. 318

⁶ Ten pat, p. 346

⁷ Žodžio reikšmė [interaktyvus]. Tarptautinių žodžių žodynas [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <http://www.zodziai.lt/reiksme&word=noviciatas&wid=13758>

⁸ Harris, C. M. *Iliustruotas architektūros istorijos žodynas (anglų-lietuvių kalbomis)*, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, Vilnius, 2007, p. 395

Piliorius – masyvi atrama, remianti pastato perdangą, skliautą, kupolą [9].

Presbiterija – bažnyčios dalis, kurioje yra didysis altorius [10].

Prienavis – prieangis [11].

Profesų namai – (it. *Casa Professa*) Jėzuitų ordino pagrindinė rezidencija ordino provincijose [12].

Stiukas – 1. Išorės apdailos medžiaga, sudaryta iš gipso, kalkių ir smėlio ar marmuro miltelių, sumaišytų su vandeniu;

2. Smulkios konsistencijos tinkas, naudojamas reljefiniams lipdiniais [13].

Šventorius – užtvirta vieta apie bažnyčią [14].

Transeptas – skersinė bažnyčios nava, stačiu kampu kertanti pagrindinę ašį ir sudaranti kryžiaus formos planą [15].

Trečios probacijos namai – už noviciatą aukštesnio lygmens jėzuitų vienuolių rengimo namai [16].

Trompe l'oeil – tapybos technika, perteikianti trijų dimensijų optinę iliuziją.

Vargonų choras – bažnyčios vieta vargonams ir giedotojams [17].

Santrumpos

ARSI – Archivum Romanum Societatis Iesu

MHSI – Monumenta Historica Societatis Iesu

VAA – Vilniaus apskrities archyvas

⁹ Harris, C. M. *Iliustruotas architektūros istorijos žodynas (anglų–lietuvių kalbomis)*, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, Vilnius, 2007, p. 394

¹⁰ Ten pat, p. 407

¹¹ Ten pat, p. 409

¹² Žodžio reikšmė [interaktyvus]. *Jesuit glossary*, ARSI, p. 8 [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: http://www.sjweb.info/arsi/documents/GLOSSARIO_GESUITICO.pdf

¹³ Harris, C. M. *Iliustruotas architektūros istorijos žodynas (anglų–lietuvių kalbomis)*, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, Vilnius, 2007, p. 484

¹⁴ Žodžio reikšmė [interaktyvus]. *Lietuvių kalbos žodynas* [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <http://www.lgz.lt/Visas.asp?zodis=%C5%A1ventorius&lms=-1&les=-1>

¹⁵ Harris, C. M. *Iliustruotas architektūros istorijos žodynas (anglų–lietuvių kalbomis)*, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, Vilnius, 2007, p. 519

¹⁶ Žodžio reikšmė [interaktyvus]. *Jesuit glossary*, ARSI, p. 8 [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: http://www.sjweb.info/arsi/documents/GLOSSARIO_GESUITICO.pdf

¹⁷ Harris, C. M. *Iliustruotas architektūros istorijos žodynas (anglų–lietuvių kalbomis)*, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, Vilnius, 2007, p. 96

Jėzuitų ordinas į Vilnių buvo pakviestas 1569 metais, į vietinę architektūros tradiciją įnešęs naujas idėjas bei jėzuitišką meno koncepciją. Naujoji samprata sklandžiai tarpo regione iki pat Jėzuitų ordino panaikinimo 1773 metais [18]. Vėliau jėzuitų projektuoti ansambliai kaip ir daugelio kitų religinių ordinų nukentėjo nuo gausių gaisrų, karo bei priespaudos pasekmių [19].

Lietuvos teritorijoje daugumos jėzuitų bažnyčių interjerai nėra išlikę ar buvo pakeisti vėlesnių stilistinių laikotarpių metu. Iš aprašomojo pobūdžio leidinių apie sakralinius statinius Lietuvoje yra minimos kelios bažnyčios, siejamos su Jėzuitų ordinu [20]. Kražių Švč. Mergelės Marijos ėmimo į dangų bažnyčia, iki šiol išlikusio buvusio jėzuitų vienuolyno ir kolegijos dalis, buvo visiškai nugriauta. Jūžintų Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčia, Jėzuitų ordino rekonstruota 1570 metais, tačiau dėl bažnyčios griūčių ir remontų nebepriskiriama jėzuitų statytiems objektams. Želvos Šv. Ignaco Lojolos bažnyčia, jėzuitų statyta 1753 metais, bet 1755 metais visiškai sudegusi ir kurios atstatymu Jėzuitų ordinas jau nebeužsiėmė [21]. Joniškio Šv. apaštalo Jokūbo bažnyčia, taip pat statyta jėzuitų, tačiau jos vietoje 1848 metais pastatyta visiškai nauja bažnyčia [22]. Vilniaus technikos bibliotekos koordinuojamame tinklalapyje [23] randama Vilniaus Šv. Stepono bažnyčia, inicijuota jėzuitų, vėliau priklausiusi daugeliui religinių ordinų ir daug kartų perstatyta. Taip pat minima Vilniaus Šv. Nikodemo ir Juozapo bažnyčia, kurios pastatas nėra išlikęs, išskyrus apsidės fragmentą, randamą netoli Aušros Vartų. Po Jėzuitų ordino atkūrimo 1814 metais [24] Lietuvos teritorijoje randami du jėzuitų statiniai: bažnyčia Šiauliuose ir jėzuitų noviciatas Pagryžuvyje. Tačiau ir šie objektai nebepasižymi išskirtine jėzuitų propaguota architektūrine estetika.

Pagal šiame magistro baigiamajame darbe išskirtus bažnyčių atrinkimo kriterijus, parinktos penkios tyrimui tinkamos jėzuitų bažnyčios: Vilniaus Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir

¹⁸ Popiežiaus Klemenso XIV dekretu „*Dominus ac Redemptor*“ 1773 metais buvo panaikintas Jėzuitų ordinas, dėl dvasininkų gausių „antijėzuitiškų“ teiginių polemikoje politinėje-religinėje to meto aplinkoje. Jėzuitų ordinas buvo matomas kaip reprezentuojantis popiežiaus valdžią, kurią politiniame lygmenyje Europos valstybės norėjo apriboti. Dėl ko galima teigti, kad tai buvo labiau politinis-ekonominis sprendimas nei teologinis nesutarimas. Nesutarimus dėl Jėzuitų ordino, jo istoriografijos problemas ir Šv. Ignaco Lojolos hagiografijos klausimus plačiai aptaria J. W. O'Malley savo straipsnyje „*The Hystpriography of the Society of Jesus: Where does it stand today?*“ Žiūrėti O'Malley, J. W. (red.) *The Jesuits: Cultures, Sciences, and the Arts, 1540–1773*, vol. 1, University of Toronto Press, 1999, p. 3-37

¹⁹ Basųjų karmelitų vienuolynų atvejis aptariamas T. Račiūnaitės. Žiūrėti Račiūnaitė, T. *Vizijos ir atvaizdai. Basųjų karmelitų palikimas*, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003. Tuo tarpu Jėzuitų ordino architektūrinio palikimo (bažnyčių interjerų) atvejis aptariamas toliau baigiamajame magistro darbe.

²⁰ Šinkūnaitė, L. *153 Lietuvos bažnyčios*, Terra Publica, 2009; Gustaitis R., *Kaišiadorių vyskupijos bažnyčios*, Terra Publica, 2013

²¹ Gustaitis R., *Kaišiadorių vyskupijos bažnyčios*, Terra Publica, 2013, p. 200

²² Ten pat, p. 152

²³ *Jėzuitų istorijos puslapis* [interaktyvi paroda]. Vilniaus technikos biblioteka, 2014 [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <http://www.tb.lt/jezuitu-istorijos-puslapis/veikla.htm>

²⁴ Popiežius Pijus VII 1814 metais *Sollicitudo omnium ecclesiarum* bule paskelbė atkuriantis Jėzuitų ordino veiklą. Kaip teigė popiežius, jam „reikėję sumanių pagalbininkų Bažnyčios valdyme“. Tačiau viena iš pagrindinių priežasčių buvo politinės situacijos pokytis – pasibaigę Napoleono karai ir pakitę valstybių vadovai, vietoje senųjų Jėzuitų ordiną mačiusių kaip grėsmę. Tuo tarpu Rusijos teritorijoje Jėzuitų ordinui buvo leista tęsti savo veiklą, ypač švietimo srityje, dėl Katerinos II primygtnio reikalavimo. Žiūrėti Campbell, T. J. SJ *The Jesuits 1534–1921*, vol. 2, The Encyclopedia Press, New York, 1921, p. 635, 734

evangelisto, Vilniaus Šv. Kazimiero, Vilniaus Šv. Ignato, Kauno Šv. Pranciškaus Ksavero ir Vilniaus Šv. Arkangelo Rapolo.

Šiame magistro darbe naudotuose šaltiniuose jėzuitų bažnyčių Lietuvoje architektūra bei su ordinu siejamų bažnyčių interjerų meninė raiška išsamiai nėra nagrinėta. Dažniausiai randami atskiri bažnyčių, vienuolynų aprašymai. Tokie apibūdinimai daugiausiai apima istorinę pastato apžvalgą: statybų inicijavimą, eigą ir rėmėjus. Apibūdinami būdingi architektūrinio stiliaus bruožai bei trumpai nusakomi pagrindiniai interjerų elementai, neatsižvelgiant į visumą ir semantinę prasmę. Glausto aprašomojo pobūdžio, vertinga informacija randama tokiuose leidiniuose, kaip „*Vilniaus Šventovės*“ (Viliūnienė G., Urbakavičius R., Alma littera, 2012), „*Vilnius. Baroko miestas*“ (Mickūnaitė G., E. Karpavičiaus leidykla, 2006), „*153 Lietuvos bažnyčios*“ (Šinkūnaitė L., Terra Publica, 2009). Iš bendros informacijos suvokiamas vienas esminis bruožas, būdingas daugumai jėzuitų sakralinių pastatų visoje Europoje. Yra teigiama, kad juos dažniausiai projektavo architektai, priklausantys Jėzuitų ordinui, tai daro šiuos objektus ypatingesnius kitų sakralinės architektūros objektų atžvilgiu. Iš magistro darbe tiriamų iki šiol išlikusių bažnyčių bandoma sukurti buvusio visuminio jų konteksto retrospektyvą, siekiant per dabartinio vaizdo palyginimą, sugretinti bažnyčių sąrangos schemas atgaminant ikonografinę-ikonologinę jų raidos seką. Pasak V. Petrušonio, „kontekstą atskleidžianti papildoma informacija apie aktualias ansamblio elementų konotacijas, kultūrinės idėjas, jų tarpusavio sąsajas gali padėti suvokti ansamblio visumos ir jo elementų gilesnę kultūrinę reikšmę“ [25]. Todėl norint suvokti Lietuvos teritorijos svarbą Jėzuitų ordino meninių idėjų plėtroje, akcentuojama šio ordino meninės raiškos koncepcija bei pritaikytų strategijų įtaka vietos visuomeniniam ir dvasiniam kontekstui. Atkreipiamas dėmesys į nagrinėjamų bažnyčių interjerų estetinio išgyvenimo aspektus.

Literatūros apžvalgos metu nagrinėtus šaltinius būtų galima suskirstyti į tris grupes. Pirmoji leidinių grupė nagrinėja Jėzuitų ordino kultūrinį paveldą ir visuomeninį bei religinį baroko laikotarpio kontekstą. Naudojantis šiais šaltiniais yra siekiama atskleisti Kontrreformacijos metu išsivysčiusią naują sampratą, kuri padarė įtaką ir architektūrinei bei kitų menų išraiškai. Dailės istorikų ir kritikų J. Martin'o Rupert'o, H. Wölfflin'o bei W. Lotz'o darbuose tyrinėjama baroko meninė koncepcija ir lyginami stilistiniai niuansai [26]. Religinio meno padėtis kontrreformacijos laikotarpiu aptariama J. Plazaolos darbuose [27], o A. Marino straipsnis nagrinėja tradicijos ir naujų idėjų santykį Jėzuitų ordino architektūroje [28]. Yra atlikta daug tyrimų, analizuojančių Jėzuitų ordino architektūrinę veiklą. Tarp jų

²⁵ Teiginys, pateiktas nagrinėjant Lentvario parko ansamblį, tačiau ir bendrai taikytinas nagrinėjant architektūrinius kompleksus ir statinius. Žiūrėti Petrušonis, V. *Kultūrinio konteksto reikšmė vertinant architektūrinį kompleksą* // Urbanistika ir architektūra, 2010 34(5), p. 252-261

²⁶ Lotz, W. *Architecture in Italy 1500-1600*, Yale University press, 1995; Rupert Martin, J. *Baroque*, Harper & Row Publishers, 1977; Wölfflin, H. *Pamatinės meno istorijos sąvokos*, Pradai ALK, Vilnius, 2000

²⁷ Plazaola, J. *Arte cristiana nel tempo*, Milano, 2001

²⁸ Marino, A. *L'idea di tradizione e il concetto di modernità nell'architettura della Compagnia di Gesù* // Patetta, L.; della Torre, S. (red.), *L'architettura della Compagnia di Gesù in Italia XVI-XVIII secolo*, Genova, 1992

svarbią vietą užima R. Bösel'io Italijos jėzuitų provincijos bažnyčių ir ansamblių brėžinių katalogas „*Jesuitenarchitektur in Italien 1540–1773*“ ir straipsniai „*Episodi emergenti dell'architettura gesuitica in Italia*“, „*Tipologie e tradizioni architettoniche nell'edilizia della Compagnia di Gesù*“ [29], kuriuose yra apžvelgiami svarbiausi Italijos jėzuitų objektai bendrame istoriniame kontekste ir susiklosčiusios šio ordino veiklos aplinkybės. „*Le recueil de plans d'edifices de la compagnie de Jesus conserve a la Bibliotheque Nationale de Paris*“ katalogas (Vallery-Radot J., Rome, Institutum Historicum S. I., 1960) pateikia didžiąją dalį Europos jėzuitų bažnyčių brėžinių bei aprašomojo pobūdžio bažnyčių informaciją. Ypač svarbūs jėzuitų pastatai Italijos teritorijoje yra Profesų namai ir Jėzaus bažnyčia Palerme, Sicilijoje, kurie yra išsamiai aprašyti ir vaizdine medžiaga iliustruoti A. Gronert'o straipsnyje [30]. Romos *Il Gesù* bažnyčia yra vienas iš plačiausiai analizuojamų Jėzuitų ordino statinių. Šios bažnyčios tyrimai randami leidiniuose „*Roma barocca*“ (Portoghesi P., Editori Laterza, 1988), „*Architettura e arte dei gesuiti*“ (Wittkower R., Electa, Milano, 1992), „*I primi gesuiti*“ (O'Malley J. W., Milano, 1999), „*L'architetto e pittore 1542–1596*“ (Valeriano G. SJ, Roma, 1970). Propagandos ir jėzuitų baroko sąryšio tema rašė E. Levy savo leidinyje „*Propaganda and the Jesuit Baroque*“ (University of California Press, Berkley, CA, 2004). Jėzuitų ordino veiklos plėtros ir šalių vietinės tradicijos santykio suvokimui yra svarbus Jorio Snaet'o ir Kristos de Jonge's tiriamasis darbas „*The architecture of the jesuits in the southern low countries. A state of the art*“ (Zamora A., Isabel M. (red.), La arquitectura jesuitica. Actas del Simposio Internacional, Zaragoza, 2012, p. 239-276), kuriame yra analizuojama Ispanijos, Prancūzijos ir Belgijos jėzuitų architektūrinė veikla, Europos pietvakarių regiono jėzuitų statiniai bei pateikiami jėzuitų architektų sąrašai.

Antroji literatūros šaltinių grupė apima darbus, atskleidžiančius jėzuitų veiklą Lietuvos ir Lenkijos teritorijose. Vienas svarbesnių tyrimų yra atliktas lenkų istoriko Andrzejiaus Betlej'aus „*Jesuits architecture in Polish-Lithuanian commonwealth in 1564–1772*“ (Zamora A., Isabel M. (red.), La arquitectura jesuitica. Actas del Simposio Internacional, Zaragoza, 2012, p. 277-303). Šiame straipsnyje apžvelgiama šios tematikos tyrinėtojų istorija, dabartinėje Lenkijos ir Lietuvos teritorijoje esami svarbiausi jėzuitų pastatai bei jų aplinkos kontekstas. A. Betlej'us kartu pateikia vaizdinę informaciją: bažnyčių planus ir nuotraukas. Tačiau Lietuvos objektams skiriamas mažas dėmesys ir plačiau jie neanalizuojami. Pats autorius teigia, kad tyrėjų, besidominčių šia tematika, nėra daug. Svarbi ir išsami

²⁹ Bösel, R. *Episodi emergenti dell'architettura gesuitica in Italia* // Zamora, A.; Isabel, M. (red.) *La arquitectura jesuitica*. Actas del Simposio Internacional, Zaragoza, 2012; Bösel, R. *Jesuitenarchitektur in Italien 1540-1773*, vol. 1, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1985; Bösel, R. *Tipologie e tradizioni architettoniche nell'edilizia della Compagnia di Gesù* // Patetta, L.; della Torre, S. (red.) *L'architettura della Compagnia di Gesù in Italia XVI-XVIII secolo*, Genova, 1992

³⁰ Gronert, A. *Funzione e architettura della casa di terza probazione dei gesuiti a Palermo* // *Storie e architettura in Sicilia*, Edizioni Caracol, n. 2, 2006

informacija yra pateikiama tokių autorių, kaip J. Kowalczyk'as [31], C. Bellanca [32] ir A. Milobedzki's [33]. A. Piotrowski's leidinyje „*Architecture of Thought*“ (U of Minnesota Press, 2011) analizuoja žmonių mąstymo pobūdžio bei ideologijų dalyvavimą vizualinės aplinkos kūrime, kartu aptaria ir apibendrina jėzuitų veiklos tyrėjo S. Załęski'o atliktus darbus. Paminėtinas I. Vaišvilaitės ir N. Markauskaitės indėlis baroko stiliaus Lietuvoje analizei [34].

Trečioji ypač svarbi literatūros šaltinių grupė yra archyvuose saugomi dokumentai, teikiantys informaciją apie visas baigiamajame magistro darbe analizuojamas bažnyčias. Tai šaltiniai, daugiausiai apimantys bažnyčių ir jų ansamblių istorinius-meninius tyrimus, architektūrinius apmatavimus, restauracijos darbų ataskaitas. Išsamus žymaus istoriko Romualdo Firkovičiaus tyrimas pateikiamas parengtose istorinėse apybraižose „*Kulto pastatai ir jų vietos Vilniaus mieste. Katalikų bažnyčių ir vienuolynų istorijos apybraižos (XIII - XX a.): istoriniai tyrimai*“, 1-4 tomai (Vilnius, 1991). Šiuose darbuose plačiai analizuojama tiriamų statinių raida Lietuvos teritorijoje: bažnyčių aplinka, planinė raida, elementai. Taip pat paminėtini daug išsamios medžiagos pateikiantys dailės istoriko V. Drėmos istoriniai-meniniai Vilniaus Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto ir Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčių tyrimai [35]. J. Racevičienės istoriniai tyrimai teikia žinių apie Šv. Ignoto ir Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčias [36].

Tiriamajam darbui pasirinktų literatūros šaltinių nagrinėjimu siekiama pateikti nuoseklų ir visapusišką Jėzuitų ordino bažnyčių Lietuvoje interjerų tyrimą. Bandoma sukurti interjerų meninės raiškos schemą, ją aptariant platesniame kultūriniame-religiniame kontekste bei Lietuvos aplinkoje. Kartu siekiant atrasti Jėzuitų ordino kultūrinio paveldo Lietuvoje reikšmę bei savitus bruožus.

³¹ Kowalczyk, J. *Il ruolo di Roma nell'architettura polacca del tardo barocco* // Conferenze 105, Accademia polacca delle scienzebiblioteca e centro di studi a Roma, 1996; Garciotti, S.; Kowalczyk, J. *L'architetto Gian Maria Bernardoni SJ tra Italia e le Terre dell'Europa Centro-Orientale*, Roma, 1996

³² Bellanca, C. *Scritti di storia e restauro dell'architettura tra Italia e Polonia* // Conferenze 112, Accademia polacca delle scienzebiblioteca e centro di studi a Roma, 1999

³³ Milobedzki, A. *Architektura polska XVII wieku*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980

³⁴ Vaišvilaitė, I. *Baroko pradžia Lietuvoje*, Vilniaus dailės akademija, 1995; Vaišvilaitė, I. *Vilniaus Šv. Jono Krikštytojo ir Šv. Jono evangelisto bažnyčios altoriai, Idėja ir įgyvendinimas* // Acta Academiae Artium Vilnensis, 35, 2001; Markauskaitė, N. *Lietuvos jėzuitų provincijos statybinė veikla: Vilniaus profesų nam ir Šv. Kazimiero bažnyčia XVII-XVIII amžiais*, daktaro disertacijos santrauka, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004

³⁵ Drėma, V. *Buv. Vilniaus Šv. Jono bažnyčios skliautų tapyba. Istoriniai-meniniai tyrimai*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5973, 1975; Drėma, V. *Vilniaus jėzuitų vienuolyno rūmai prie Šv. Rapolo bažnyčios. Tyrimai. Architektūrinė-meninė charakteristika*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 7085, 1974

³⁶ Racevičienė, J. *Buv. jėzuitų vienuolynas Vilniuje prie Šv. Rapolo bažnyčios. Istoriniai tyrimai*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 159, 1972; Racevičienė, J. *Buv. Šv. Ignoto bažnyčia Vilniuje. Istoriniai tyrimai*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5814, 1982; Racevičienė, J. *Buv. Ignoto noviciatas-vienulynas ir kareivinės Vilniuje (Techninė biblioteka). Istoriniai tyrimai*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5835, 1971

1. Jėzuitų baroko raida, bendri architektūros ir meno principai

1.1. Istorinis kontekstas

Jėzuitų ordino įkūrimas datuojamas nuo 1540 metų [37], Šv. Ignacui Lojolai (*Sant' Ignazio di Loyola*) inicijavus ordino steigimą. Šis ordinas per savo gyvavimo laikotarpį laikomas labiausiai edukacine ir švietėjiška veikla užsiimančiu katalikišku ordinu. Didelis dėmesys telktas švietimui (kūrė kolegijas, universitetus), religinės literatūros leidybai. Per pirmuosius du veiklos amžius Jėzuitų ordinas įkūrė daugiau nei aštuonis šimtus švietimo institucijų Europoje, tai pasak istoriko J. W. O'Malley'io leidžia teigti, kad Jėzuitų ordinas yra unikalus fenomenas švietimo istorijoje [38]. Jėzuitų ordinas buvo likviduotas 1773 metais dėl aktyvios visuomeninės ir politinės veiklos, kurioje Europos valstybių vadovai matė grėsmę jų pačių valdžiai, ir vėl atkurtas 1814 metais, kai stabilizavosi Europos politinė ir ekonominė situacija.

Šešioliktojo ir septynioliktojo amžių sandūroje istorinis kontekstas labai įvairus ir permainingas, padaręs didelę įtaką naujos meno krypties formavimuisi. Vienas iš svarbesnių įvykių Katalikų bažnyčioje buvo visuotinis Tridento susirinkimas, prasidėjęs 1545 metais Tridento mieste (dabartinis Trento miestas Italijoje). Esminis susirinkimo tikslas buvo likviduoti Reformacijos padarinius ir reformuoti Katalikų bažnyčią. Taip pat šis susirinkimas turėjo didelę įtaką Jėzuitų ordino idėjų ir taisyklių formavimuisi [39], kadangi vienas paskui kitą įvyko tiek ordino įkūrimas (1540 metai), tiek Tridento susirinkimas (1545–1563 metai). Įkurtas naujas, aktyvus vienuolių ordinas tapo itin tinkamu pradėti susirinkimo nutarimų įgyvendinimą, kartu tai sudarė prielaidas vystytis savitam Jėzuitų ordino stiliui.

Kontrreformacijos idėjų paveiktoje aplinkoje po 1563 metų Tridento paskutiniojo susirinkimo buvo paskelbtas dekretas „*Relikvijų, šventųjų ir jų atvaizdų garbinimas ir meldimasis jiems*“ [40] (dekreto tekstas originalo kalba pateiktas 1 priede), kalbantis apie šventųjų paveikslų ir relikvijų garbinimą [41]. Reikėtų paminėti, kad Jėzuitų ordinas nebuvo įkurtas kaip priemonė Bažnyčios reformos įgyvendinimui ir Kontrreformacijos tikslų įgyvendinimui. Tą pabrėžia ir istorikas J. W. O'Malley, teigdamas, kad Šv. Ignacas Lojola nebuvo apibūdinęs ordino tikslo tik kaip siekiančio panaikinti Reformacijos padarinius [42]. Vis dėlto tarp visų reformuojančių to meto institucijų energingiausias, karingiausias ir kartu

³⁷ Jėzuitų ordinas patvirtinta popiežiaus Pauliaus III bule „*Regimini Militantis ecclesiae*“. Pilną tekstą žiūrėti MHSI, *Constitutiones*, vol. 1, Rome, 1934, p. 24-32

³⁸ O'Malley, J. W. *I primi gesuiti*, Milano, 1999, p. 263

³⁹ Ten pat, p. 105-106

⁴⁰ Originalus tekstas: „Della invocazione, della venerazione e delle reliquie dei santi e delle sacre immagini“. Žiūrėti *I Decreti del Concilio di Trento*, p. 137-139 [interaktyvus], [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1545-1563->

[, Concilium Tridentinum, Canones et Decreta \(Testo divulgativo\), IT.pdf](#)

⁴¹ Hibbard, H. *Ut picturae sermones: Le prime decorazioni dipinte al Gesù* // Wittkower, R.; B. Jaffe, I. (red.) *Architettura e arte dei gesuiti*, Electa, Milano, 1992, p. 30

⁴² O'Malley, J. W. (red.) *The Jesuits: Cultures, Sciences, and the Arts, 1540–1773*, vol. 1, University of Toronto Press, 1999, p. 5

sėkmingiausias pasirodė Jėzuitų ordinas, turėjęs grąžinti netikinčiuosius į tikėjimą ir galėjęs bandyti pritaikyti tiek naujus liturgijos pakeitimus, tiek paveikslų garbinimo kultą ir pagrindines jų temas, tarp kurių dominuoja skaistyklos vaizdiniai („*Skaistyklos dekretas*“ Tridento susirinkimo nutarimuose, 1563 metais (1 priedas), it. *Decreto sul purgatorio*), šventųjų kankinystė ir Kristaus kančia. Šie motyvai kartu tapo centre jėzuitiško mokymo ašimi [43], todėl dažnai Jėzuitų ordino sakraliniuose pastatuose buvo vaizduojamas Jėzaus nukryžiuojimas ir interjerai dekoruojami šventųjų kankinysčių scenomis.

Kita ypatinga istorinė aplinkybė buvo septynioliktame amžiuje Europoje susiformavusios dinastinės valstybės (Burbonų dinastijos valdoma Prancūzija, Habsburgų dinastijos valdoma Austrija, Ispanija), kurių politinė valdymo forma buvo absoliutinė monarchija. Kartu naujos šešioliktojo amžiaus idėjos ir baroko stiliaus formavimasis tapo parankia valdžios išraiškos forma. Tai pasireiškė valstybių vadovų išaukštinimu pastatų eksterjero ir interjero dekore, didelių rūmų ir parkų projektavimu, taip pat koplyčių įsigijimu naujai statomose bažnyčiose. Tokios politinės aplinkybės ypač nulėmė stipriai išsivysčiusį įmantrumą baroko architektūroje: sudėtingos dekorų elementų kompozicijos, dinamiškumo, teatrališkumo ir reprezentatyvumo pabrėžimas įvairiomis išraiškos priemonėmis (natūralios šviesos panaudojimas ir šviesotamsa, perspektyva ir iliuziniai efektai, brangių medžiagų naudojimas, kaip įvairių spalvų marmuras, auksas). Kartu nuo šešioliktojo amžiaus pastebimas stiprus globėjo – menininko ryšys: nauji projektai dėl rėmėjų finansavimo įgaudavo fizinę formą. Tai lėmė, kad nauji objektai turėjo didelę iniciatoriaus įtaką. Projektuojant bažnyčias koplyčios buvo paskiriamos tam tikriems konkreitiems asmenims, kurie turėdami galimybę būti įamžinti, paremdavo objekto statybą [44].

1.2. Idealaus jėzuitų bažnyčios plano kompozicija

Daugelis ankstyvojo baroko pradininkų neįžvelgė ypatingos priešpriešos tarp naujojo stiliaus formavimosi ir renesanso meninės išraiškos. Iš pradžių manyta, kad yra tęsiama renesanso tradicija. Antrajame šešioliktojo amžiaus ketvirtyje, Romoje įsivyravus statybų sąstingui [45], tarp 1537 ir 1545 metų buvo pastatyta viena bažnyčia, skirta ligoninei, *S. Spirito in Sassia*. Tai yra pirmasis bažnyčios plokščiu stogu, su viena plačia nava ir šoninėmis neuždaromis koplyčiomis pavyzdys (1, 2 pav.). Pastarasis bažnyčių modelis išsivystė jau vėlyvuoju keturioliktojo amžiaus periodu Florencijoje [46]. *S. Spirito in Sassia* bažnyčia su italų aristokrato Julijaus Cezario Gonzagos (*Giulio Cesare Gonzaga*) parama

⁴³ Hibbard, H. *Ut picturae sermones: Le prime decorazioni dipinte al Gesù* // Wittkower, R.; B. Jaffe, I. (red.) *Architettura e arte dei gesuiti*, Electa, Milano, 1992, p. 30

⁴⁴ Ten pat, p. 32

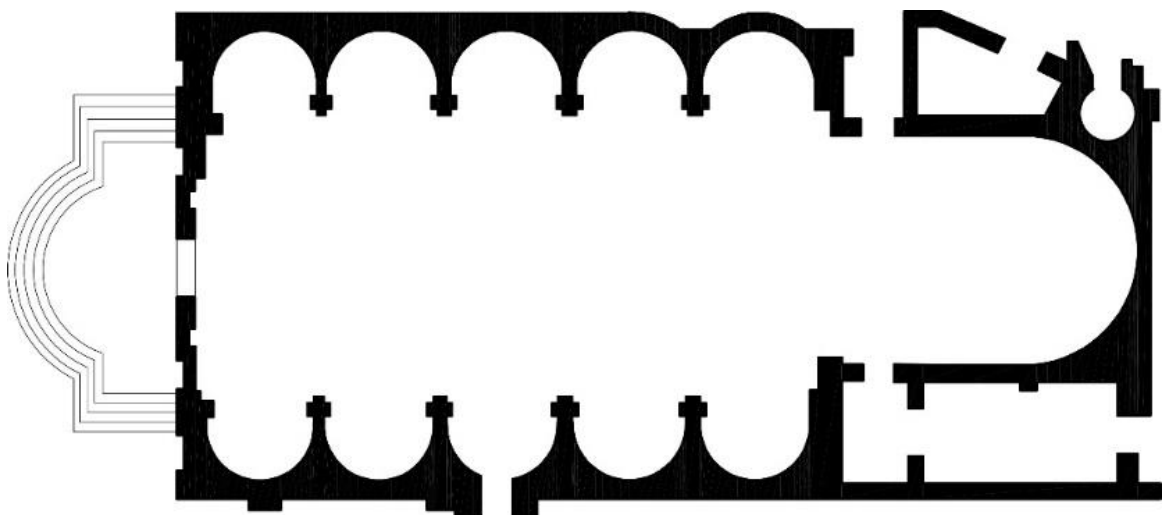
⁴⁵ Statybų sąstingio įsivyravimo šešioliktojo amžiaus pradžioje priežastys buvo kelios. Pirmoji – Reformacijos sąjūdžio įsivyravimas. Antroji, tai 1527 metais įvykęs karinis antpuolis prieš popiežiaus valdžią, vadinamas *Sacco di Roma*. Žiūrėti Ackerman, J. S. *La chiesa del Gesù alla luce dell'architettura religiosa contemporanea* // Wittkower, R.; B. Jaffe I. (red.) *Architettura e arte dei gesuiti*, Electa, Milano, 1992, p. 20

⁴⁶ Lotz, W. *Architecture in Italy 1500-1600*, Yale University press, 1995, p. 117

[47] buvo suprojektuota architekto Antonijaus da Sangallo il Giovano (*Antonio da Sangallo il Giovane*), kurio projektas turėjo didelės įtakos tolesniam bažnyčių planinės struktūros vystymuisi. Praplatinta nava ir transepto galų sutapatinimas su koplyčių išorinėmis sienomis, taip formuojant simetrišką stačiakampį planą, kūrė naujų erdvių formų interpretaciją, kurią perėmė Jėzuitų ordinas. Tokiu plano modeliu buvo siekiama suvienyti bažnyčios interjero erdves į integralią erdvinę meninę sistemą, taip ją pritaikant naujoms liturgijos taisyklėms pagal Tridento susirinkimo nutarimus.

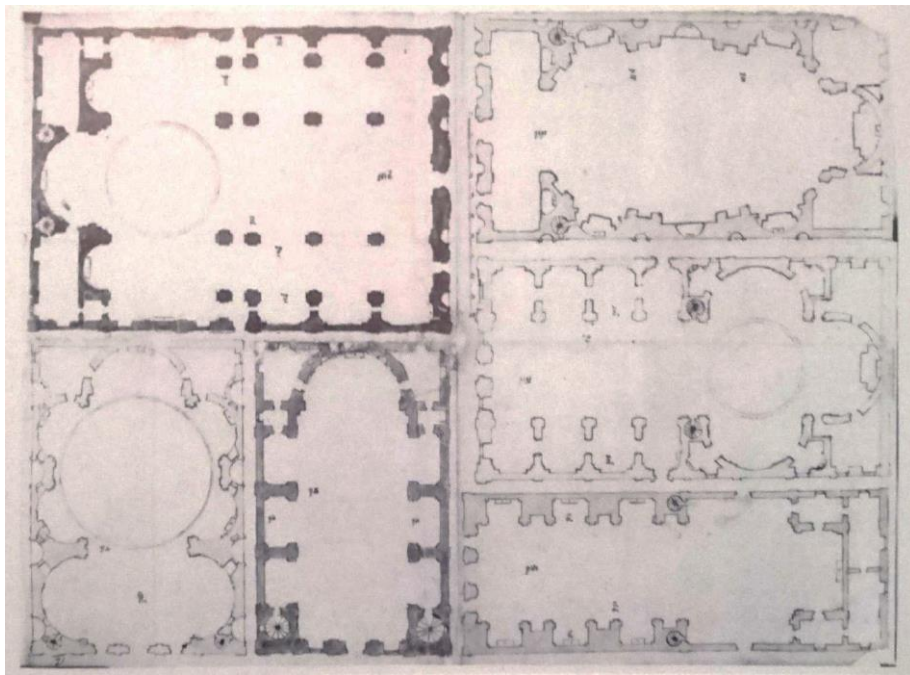
1 pav. S. Spirito in Sassia bažnyčia Romoje, Giovanni Battista Falda (Valduggia, NOVARA, 1643)

2 pav. S. Spirito in Sassia bažnyčios Romoje planas

⁴⁷ Armellini, M. *Le chiese di Roma dal secolo IV al XIX*, Roma, 1891, p. 772-773

Jėzuitų ordinui pradėjus taikyti minėtąjį plano modelį, atsirado poreikis publikuoti jėzuitų ordino susiformavusį „standartą“, kuriuo architektai ir menininkai galėtų remtis projektuodami Jėzuitų ordino sakralinius pastatus. Galimas dalykas, kad ši būtinybė kilo iš pirmųjų Jėzuitų ordino bažnyčių projektų, sukurtų jėzuitų vienuolio architekto Giovanni'o Tristano (*Giovanni Tristano*) mažesniuose Italijos miesteliuose. Modenos mieste, Italijoje, Estense'o bibliotekoje yra išlikęs šešių bažnyčių planų brėžinys, atliktas jėzuitų vienuolio Giovanni'o de Rosio (*Giovanni de Rosis*) (3 pav.). Jame pateikiami projektavimui idealiais laikyti Jėzuitų ordino bažnyčių planai, sekę Romos jėzuitų *Il Gesù* bažnyčios pavyzdžiu. Pagrindinė vientisos vienos navos su šoninėmis koplyčiomis koncepcija matoma visose planų variacijose.

3 pav. Jėzuitų ordino bažnyčių planai (P. G. De Rosis), (Modena, Bibl. Estense, Fondo Campori I, 1.50)

Yra ne viena teorija, teigianti, kad terminas „jėzuitų stilius“ istoriškai negali būti patvirtintas. Menotyrininkės Elitos Grosmanės straipsnyje rašoma, kad vis dėlto nėra poreikio teigti, jog tam tikrų religinių ordinų menininkai skleidė ir propagavo menines tipologines idėjas [48]. Tačiau toks teiginys nėra paremtas svariomis priežastimis. Susidariusi šešioliktojo amžiaus ekonominė, socialinė bei kultūrinė situacija bei paskutiniaisiais amžiais atliktų tyrimų skaičius vis dėlto verčia svarstyti, kad egzistavo tam tikros meninės tendencijos religinių ordinų sakralinėje architektūroje. Dėl to šiame tiriamajame darbe laikomasi tokios nuomonės kalbant apie Jėzuitų ordino plėtrą bei architektūrinius principus.

⁴⁸ Grosmane, E. *Artistic relations between Lithuania ir Kurzeme in the realm of decorative sculpture. End of the 17th century, beginning of the 18th century* // *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 21, 2001, p. 238

1.3. Meninis bažnyčių interjerų kontekstas

Jėzuitų ordino Konstitucijoje nerandama nuorodų apie architektūrinius metodus ar menines išraiškos priemonės [49]. Taip pat Tridento susirinkimų, įvykusių 1545–1563 metų laikotarpiu, dekretai nepateikia architektūrinės formos nuostatų ar stiliaus aprašymų [50]. Viskas buvo apsiribota bendrosiomis taisyklėmis apie vieningumą, higieną, taupymą ir religinį saikingumą. Didžioji dalis Tridento susirinkimo dekretų sprendė liturgijos pakeitimus ir teologines reformas. Tai buvo priežastis ir bažnyčios planinės kompozicijos pokyčiui. Kaip pastebi liturgijos tyrėjas James'as F. White'as, „vietoje dviejų atrodytų atskirų pastatų, kur tikintieji mažai girdėdavo ir stebėdavo mišias iš toli, dabar (turima omenyje laikotarpį po Tridento susirinkimo) bažnyčia atrodė vieninga erdvė“ [51]. Pastebima aiški teatro funkcijos ir kompozicijos analogija, pabrėžianti matomumo ir girdimumo svarbą.

Pagrindiniai principai, pritaikyti bažnyčių ir kolegijų pastatams, labiausiai atsiskleidė laiškuose tarp Jėzuitų ordino vadovų [52], – statinys turi tarnauti tikslui ir atskleisti Jėzuitų ordino siekius. Toks teiginys kartu netiesiogiai apibūdina Tridento susirinkimų tikslus, perteiktus naujo vienuolių ordino idėjomis. Vienas iš anksčiau jau paminėtų Tridento susirinkimo 1563 metais dekretų apie šventųjų atvaizdų garbinimą (1 priedas) buvo vienintelis labiausiai susijęs su tolesniu sakralinio meno vystymu. Šiame nutarime yra pabrėžiama švietėjiška atvaizdų vertė. Svarstydamas šio dekreto padarytą įtaką meno raiškai teologas A. Roggeras teigia, kad „pabrėžiamas didaktinis ir pedagoginis atvaizdų pobūdis būtent ir charakterizuoja dekretą“ [53] ir kas galbūt turėjo įtakos menininko kūrybinei laisvei arba meninės raiškos modelio formavimuisi. Kaip tvirtina menotyrininkas G. A. Bailey'is [54], Jėzuitų ordino nariai suvokė svarbią vizualinių menų funkciją ir reikšmę pačiam ordinui. Kaip matoma nuo pat pirmųjų Jėzuitų ordinui priklausančių statinių projektų ir kitų naudojamų meninės išraiškos priemonių, galima suvokti asociacijas su šio ordino skleidžiamomis idėjomis. Iš to atsirado atskiras „jėzuitų būdas“, „jėzuitų

⁴⁹ Jėzuitų ordino konstitucijoje daugiausiai kalbama apie patekimo į ordiną ir išėjimo iš jo taisykles, vienuolių pasišventimo tikslus, misijų ir kitos veiklos pobūdį, švietimo ir kolegijų, universitetų nuostatus bei kitus administracinio pobūdžio nutarimus. Žiūrėti Lojola, I. (di) *Costituzioni della Compagnia di Gesù* [interaktyvus], [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <http://www.raggionline.com/saggi/scritti/it/costituzioni.pdf>

⁵⁰ Pirri, P. *SJ Giovanni Tristano e i primordi della architettura gesuitica*, Institutum Historicum S. I., Roma, 1955, p. 160. Baigiamojo Tridento susirinkimo 1563 metais tekste randama viena sąsaja su pastatų statybomis, tai poreikis kolegijos pastatams skirti aiškiai nustatytas lėšas. Žiūrėti *I Decreti del Concilio di Trento*, p. 110 [interaktyvus], [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: [http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1545-1563-.Concilium_Tridentinum_Canones_et_Decreta_\(Testo_divulgativo\)_IT.pdf](http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1545-1563-.Concilium_Tridentinum_Canones_et_Decreta_(Testo_divulgativo)_IT.pdf). Originalus tekstas: „Per costruire l'edificio del collegio <...> saranno necessari dei redditi fissi“.

⁵¹ White, J. F. *Roman Catholic Worship: Trent to Today*, Liturgical Press, 2003, p. 2. Originalus tekstas: „Instead of two almost separate buildings in which the laity watched from afar and heard little, if any, of the Mass, the church now appeared as a single, unified space.“

⁵² Pirri, P. *SJ Giovanni Tristano e i primordi della architettura gesuitica*, Institutum Historicum S. I., Roma, 1955, p. 160

⁵³ Originalus tekstas: „Si può dire che il sottolineare il carattere didattico e pedagogico delle immagini dia una impronta propria e caratterizzi il decreto“. Žiūrėti Roggero, A. *Il decreto del concilio di Trento sulla venerazione delle immagini e l'arte sacra* // *Teresianum: Rivista della Pontificia Facoltà Teologica e del Pontificio Istituto di Spiritualità* "Teresianum", N. 1, 1969, p. 161

⁵⁴ Bailey, G. A. *Le style jésuite n'existe pas': Jesuit Corporate Culture and the Visual Arts* // O'Malley, J. W. (red.) *The Jesuits: Cultures, Sciences, and the Arts, 1540–1773*, vol. 1, University of Toronto Press, 1999, p. 38

metodas“. Besivystantis standartinis Jėzuitų ordino modelis plito ir kituose kraštuose. Dėl ko atsirado poreikis dokumentuoti naudojamus ir pasikartojamus principus. Architektas jėzuitas Giuseppè Valerianas (*Giuseppe Valeriano*) buvo paskirtas sudaryti jėzuitų architektūros vadovą: „*Librum da ea arte (Architecturae) conscribat, quem Societati magno usui ad templa altariaque, nostra consuetudine, decore exornanda, opportunum fore iudicabant*“ („Knyga mokyti meno (architektūros) įgūdžių, mūsų tradicijų, nepaprasto dekorų, kurie būtų naudingi visuomenei ir šventykloms, kad būtų palankiai vertinami“) [55].

Tiek baroko architektūroje, tiek ikonografijoje, nukreiptoje prieš protestantizmą ir Reformaciją, atsiranda labai svarbus Jėzuitų ordino meninis bažnyčios vidaus erdvę apibūdinantis principas. Savo straipsnyje apie meninę Jėzuitų ordino pedagogiką menotyrininkė Yvonnė Zu Dohna (*Yvonne Zu Dohna*) tai pavadina „gijimo vieta“ [56] – dvasinė patirtis kuriama estetinė erdvė. Architektūros suvokimas vyksta tarp fantazijos, interpretacijų ir fizinės bažnyčios erdvių patirties. Filosofas ir teologas Romanas Guardini's (*Romano Guardini*) meno kūrinį apibūdina kaip norą pasiekti pilną, vientisą būtį [57]. Tuo remiantis galima teigti, kad sukurtas meno kūrinys dar nėra visiškai egzistuojantis. Tai gali įvykti tik žiūrovui jį pamačius ir pajutus visuminiame kontekste. Kaip teigia architektas ir dailininkas A. Mačiulis, „architektūros kompoziciją, jos materialiosios erdvės ir tūrinės formos savybes, jų meninį raiškumą žmogus priima emocionaliai (jausmais)“ [58]. Meninės raiškos priemonės tik paskelbia, kas galutiniame etape dar įvyks.

Tridento susirinkimo tezėse buvo svarstoma didesnio pamaldumo siekimas ir tikėjimo tiesų aiškinimas naudojant meninės raiškos priemones. Religinių idėjų ir meninės išraiškos sąsaja dailės istorijoje yra plačiai analizuojama [59]. Taip pat ir esami ryšiai tarp dvasinės patirties ir konkrečių meno bei architektūros schemų, kuriuos dailės istorikas Erwin'as Panofsky's pavadina *konsubstantialitae* [60]. Tokiu būdu pastato viduje atsiranda ypatingas, tikinčiajam organizuotas metodas judėti erdvėje. Tai buvo būdinga baroko religinės paskirties pastatų projektavime ir puošyboje. Pamatine idėja tampa popiežiaus Grigaliaus Didžiojo tezė, kad vaizdai yra Biblija neraštingiesiems [61]. Atsiranda tam tikra nuorodų, ženklų ir koncentracijos taškų sistema, padedanti tikinčiajam nesąmoningai orientuotis erdvėje. Kaip

⁵⁵ *Annuae litt. S. I. An. 1596*, Neapoli 1605 p. 638, Documenti, N. XLVIII, 9

⁵⁶ Zu Dohna, Y. *La pedagogia artistica dei Gesuiti e l'estetica della pastorale* // *Revista Ignaziana*, 16 (2013), p. 110. Originalus tekstas: „il luogo della guarigione“.

⁵⁷ Guardini, R. *L'opera d'arte*, Morcelliana, 1998

⁵⁸ Mačiulis, A. *Architektūra: stiliai, kompozicija, menų sąveika*, Vilniaus Dailės Akademijos leidykla, 1997, p. 119

⁵⁹ Snyder, J. R. *L'estetica del Barocco*, Bologna, 2005

⁶⁰ Panofsky, E., Harbison, C. *Symbols and Transformation: Iconographic Themes at the Time of Reformation*, Princeton, 1969, p. 9

⁶¹ Račiūnaitė, T. *Vizijos ir atvaizdai. Basųjų karmelitų palikimas*, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003, p. 114

teigia sociologas L. Mumford'as, iš pagrindų pasikeitė visa aplinkos suvokimo koncepcija, kuri pirmiausia pasireiškia naujoje erdvės sampratoje [62].

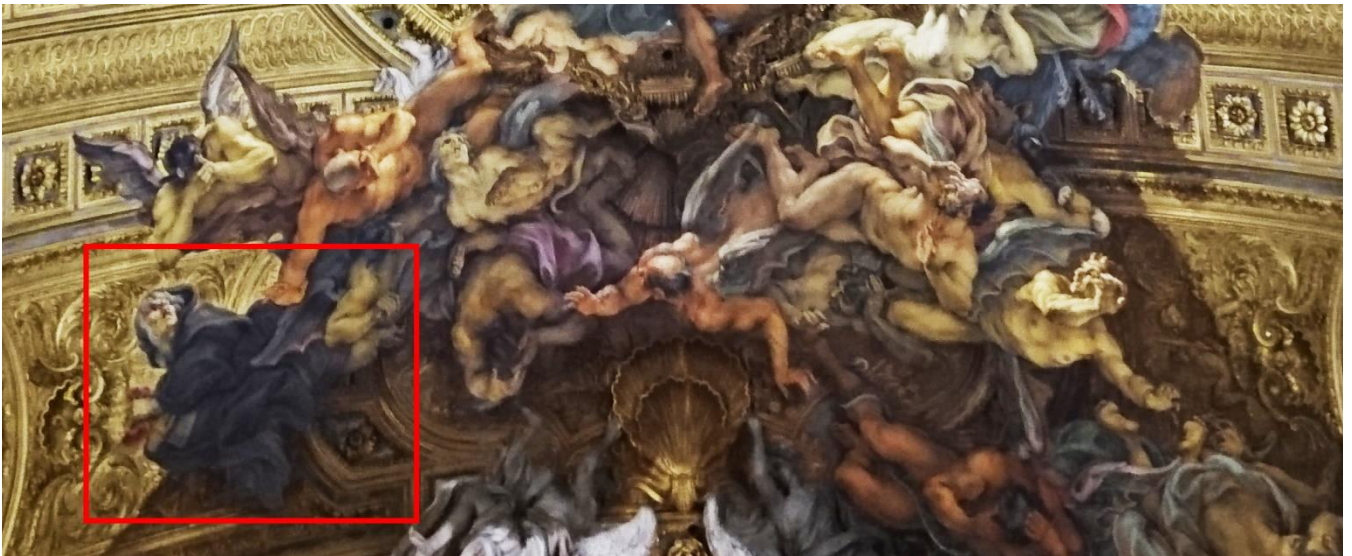
Jėzuitų ordino bažnyčių interjero erdvių organizavimas kartu atspindėjo Šv. Ignaco Lojolos dvasinių pratybų principą [63], kuris sukūrė naują estetinės pedagogikos atšaką. Aktyvi bažnyčios erdvės ir meno kūrinių kontempliacija vyksta per judėjimą ir fizinį ryšį su bažnyčios tūriu. Stebėtojas įėjęs į bažnyčios erdvę negali visiškai suvokti jos tikslo ir paskirties, nes turi įvykti tiek fizinė kelionė erdvėje, tiek dvasinis meno kūrinio suvokimas. Priklauso tik nuo paties žiūrovo, ar judėti ir kokią trajektoriją pasirinkti didelėje vientisoje bažnyčios erdvėje. Kartu bažnyčios interjere tam tikrais elementais duodamos nuorodos, „skaitymo raktas“, kaip ir kur rezultatas gali būti pasiektas. Tačiau stebinčiojo pasirinkimas nėra ribojamas. Daug menininkų perėmė šį būdą savo darbuose, ypač jėzuitų ordino statiniuose. Romos *Sant'Ignazio* bažnyčios pavyzdys atskleidžia apibūdinamą koncepciją. Dailininko Andrea Pozzo freskomis ištapytos lubos, perteikiančios ypatingą perspektyvos kampą, padeda suvokti judėjimo erdvėje svarbą. Žvelgiant vienu kampu, visas vaizdas gali atrodyti stipriai iškraipytas, tačiau, judant link navos centro, sudaro vientisą proporcingą kūrinį. Navos centre Andrea Pozzo'as palieka nuorodą ant grindinio – tašką, iš kurio galima pamatyti harmoningiausią vaizdą. Tačiau atvira navos erdvė nekuria judėjimo trajektorijos link to taško jokiais kitais ženklais, žiūrovas jį pasiekia ir atranda pats.

Susiklosčiusi ypatinga šešioliktojo ir septynioliktojo amžiaus istorinė, ekonominė bei kultūrinė situacija kartu kelia poreikį analizuoti sakralinės architektūros objektus į juos žvelgiant kaip į daugybės menų sąveikos sukurtą objektą. Naujausias baroko tendencijas pirmiausia pritaikė religiniai ordinais savo ansambliuose. Dėl to išsivystė šiame magistro baigiamajame darbe aptariamas jėzuitų barokas ir jo konceptualizmas su taisyklėmis apibrėžtu modeliu, kartu perteiktu vidaus dekoru ypatingu sąryšiu su fizine erdve. Jėzuitų ordino bažnyčių interjerus būtų galima analizuoti keliais aspektais. Pirmasis aspektas apibūdina planinę objekto kompoziciją ir tipinio jėzuitų bažnyčios plano išsivystymą. Taip pat įtraukiamas judėjimo erdvėje organizavimas, kuriam daro įtaką toje erdvėje esančių meno kūrinių išdėstymas ir kuriamas naratyvas, šviesos ir spalvų tarpusavio sąveika bei simbolizmas, siekiant estetinio stebėtojo išgyvenimo. Antrasis aspektas pateikia architektūrinių erdvių ir skulptūrinių kompozicijų sąveiką bei tiesioginį ir netiesioginį ryšį su meno kūriniais. Tai apima pasakojimų kūrimą dekoru detalėmis bei sąveiką su dailės kūriniais. Supratimas „tampa paveiklo regimybės teikiama galimybe, kartu ir jį reginčiojo galia“ [64].

⁶² Mumford, L. *The culture of cities*, Harcourt Brace, 1970, p. 91

⁶³ Žiūrėti straipsnį Hibbard, H. *Ut picturae sermones: Le prime decorazioni dipinte al Gesù* // Wittkower, R.; B. Jaffe, I. (red.) *Architettura e arte dei gesuiti*, Electa, Milano, 1992

⁶⁴ Račiūnaitė, T. *Vizijos ir atvaizdai. Basijų karmelitų palikimas*, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003, p. 118

4 pav. Romos *Il Gesù* bažnyčios lubų freskos detalė (raudonai žymima Simonija)

Nagrinėjamo laikotarpio bažnyčių interjeruose galima išskirti tris menų sąveikos būdus. Viena jų pastebima stipri baroko laikotarpio tendencija tapybines idėjas perteikti tūrine kompozicija. Buvo aktualus dailės kūrinių, graviūrų perkėlimas į skulptūrinę kompoziciją. Dažnas atvejis, kai įvairiausios biblines scenas, vaizduojamas tapyboje ar skulptūrinėse kompozicijose, lydi alegorių skulptūros (*virtù*), perteikiančios vertybes, kurias pabrėžė vaizduojamus įvykius. *Virtù* yra italų istoriko ir filosofo Nicolo Machiavelli'o teorizuota koncepcija [65], apibūdinanti savybes, pageidautinas žmogui. Vėliau italų ikonografas *Cesare Ripa* aprašė ir pavaizdavo graviūrose *virtù* su kiekvienai būdinga simbolika [66], kuri padarė stiprią įtaką to meto alegorių vaizdavimui, remiantis šia konkrečia taisyklių seka. Toks ikonografinis kanonas, būdingas nagrinėjamam periodui, galėjo riboti vaizdavimo galimybių kaitą ir įvairovę [67], kartu kūrė stabilų modelį. Būdo bruožams ir emocijoms pabrėžti naudotas tipinis ir unikalus metodas, matomas ir Jėzuitų ordino bažnyčių interjeruose. Kaip vieną iš pavyzdžių, parodančių sąryšį tarp dekorų detalių ir Cesario Ripos iliustracijų bei aprašymų, būtų galima pateikti Romos *Il Gesù* bažnyčios lubų freskos detalę (4 pav.). Moters figūra freskoje, perteikianti vieną iš daugelio ydų – Simoniją, simbolizuojanti prekybą bažnytinėmis pareigomis ir privilegijomis. Cesario Ripos kanone randamas toks šios ydos vaizdavimo apibūdinimas: „moteris, apsisiautusi juodu šydu, tačiau matosi nuogos rankos ir pėdos“, „kairėje rankoje laikanti šventyklą (Bažnyčią) <...> dešinėje – aukso strypą“ [68]. Romos *Il Gesù* bažnyčioje yda yra randama pavaizduota beveik pagal aprašymą. Vienintelis

⁶⁵ Žiūrėti Mansfield, H. C. *Machiavelli's virtue*, University of Chicago Press, 1996

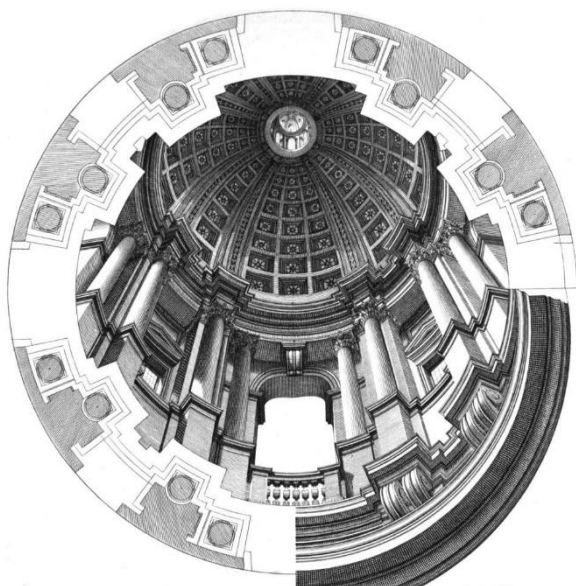
⁶⁶ Ripa, C. *Iconologia*, Siena, 1613 [interaktyvus], [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <https://play.google.com/books/reader?id=ocsQcOQLh5MC&pg=GBS.PA576>

⁶⁷ Račiūnaitė, T. *Vizijos ir atvaizdai. Basijų karmelitų palikimas*, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003, p. 173

⁶⁸ Originalus tekstas: „una donna coperta tutta da un velo negro, ma che si vedano le braccia e gambe nude“, „terrà con la sinistra mano un Tempietto <...> tenga nella destra una verga d'oro“. Žiūrėti Ripa, C. *Iconologia*, Siena, 1613, p. 575-576 [interaktyvus], [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <https://play.google.com/books/reader?id=ocsQcOQLh5MC&pg=GBS.PA576>

skirtumas yra tai, kad vietoje strypo moteris rankoje laiko krepšį su pinigais. Tai buvo palanki schema dekoruojant bažnyčių interjerus, kadangi viena iš pagrindinių jėzuitų užduočių buvo dvasinių vertybių ir dorybių praktikavimas bei vidinių savo ydų suvokimas.

Antrasis menų sąveikos atvejis pateikia atvirkštinį variantą – atsiranda daug architektūrinių erdvių išraiškų tapyboje. Vienu iš pavyzdžių galima pateikti *Sant'Ignazio* bažnyčios Romoje kupolo perspektyvinę tapybą (5, 6 pav.). Perspektyva panaudojama sukurti architektūrinę erdvę, kuri dėl ekonominių ir konstrukcinių aplinkybių negalėjo būti realiai įgyvendinta. Kupolo iliuzija geriausiai suvokiama įžengus į bažnyčios transepto erdvę, dėl ko pabrėžiama judėjimo bažnyčios erdvėje svarba. Tai tampa dar vienu iš daugelio (anksčiau minėta bažnyčios lubų freska ir pateikiama nuoroda ant grindinio) kulminacinių taškų bažnyčios interjere.

5 pav. Andrea Pozzo *Sant'Ignazio* bažnyčios Romoje kupolo projektas

6 pav. Andrea Pozzo tapytas *Sant'Ignazio* bažnyčios Romoje kupolas

Galiausiai trečioji menų sąveikos išraiška yra tapybos ir skulptūros ryšys bei tapybinių formų nuoseklus virtimas skulptūromis. Stebimas perėjimas iš realios į vizualinę erdvę, šių erdvių virsmas, siekiant stebėtojo vedimo aiškia pasakojimo eiga ir jo kontempliacijos su aplinka. Meno kūriniai kuria aiškią ir apibrėžtą erdvę, kartu aplinka kuria meno kūrinius. Sąryšis ir judėjimas iš realios erdvės į vizualinę erdvę ir atgal siekia religinio-estetinio kūrinio paveikumo bei stebėtojo estetinio išgyvenimo. Realumo efektas meno kūriniuose galiausiai įtraukia ir realius stebėtojus, kurie visi susimaišo kurdami visuotinę instaliaciją architektūrinėje erdvėje. Baroko laikotarpiu panaudota stiuko technika teikiama

galimybė perteikti realistišką vaizdą. Menotyrininkė T. Račiūnaitė išskiria du fundamentalius religinio-estetinio kūrinio poveikimo kriterijus: teisingas perteikimas ir gyvas rodymas [69]. Gyvumas tampa natūralizmo išraiška, turinčia fizinį ir jausminį aspektą, siekiant perteikti tikrovę. Barokinės bažnyčios vidaus erdvėje pirmiausia įspūdį padaro realumo efektas plastiškų žmogaus kūno formų vaizdavime, sukeliančiame ypatingą estetinį išgyvenimą, siekiant įsigilinti į perteikiamą naratyvą. Aplinka tampa visa apimančia instaliacija, kurios meno kūriniai įsilieja į bendrą visumą [70].

1.4. Pirmieji Jėzuitų ordino pastatyti objektai

Sumaištis, vyravusi Reformacijos metu, sukėlė Romos bažnyčioje pasišventimo tikėjimui atgimimą, kartu staigų Kontrreformacijos judėjimą, kuris nulėmė konservatorišką požiūrį architektūroje. Tai, kaip architektūrologas James'as S. Ackerman'as rašo esė, įkvėpė „bažnyčių-dėžučių“ statybą [71]: vienodomis navomis, dengtomis paprastomis plokščiomis medinėmis lubomis ir keliomis eilėmis šoninių koplyčių. Toks pokytis parodo, kad naujos formos pasikeitimas, deja, nebuvo nuoseklus procesas, turintis aiškią naują architektūrinę viziją, kadangi tos kartos projektuotojai buvo užaugę klasikinių antikos idėjų apsuptyje ir nebuvo pasiruošę kūrybiškai atsakyti į naujus reikalavimus. Dėl to galiausiai įsivyravo anksčiau minėtas statybų sąstingis.

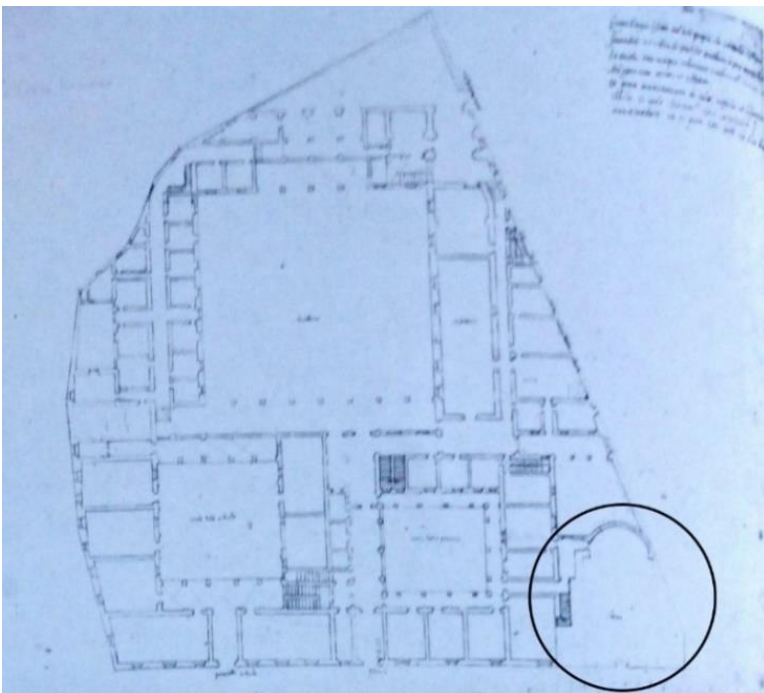
7 pav. 1576 metų Mario Cartaro Romos žemėlapyje matoma bažnyčia ir jos orientacija mieste, dešiniau jau matoma ir *Il Gesù* bažnyčia

⁶⁹ Račiūnaitė, T. *Vizijos ir atvaizdai. Basijų karmelitų palikimas*, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003, p. 118

⁷⁰ Nagel, A. *Medieval Modern: Art out of Time*, Thames Hudson, 2012, p. 94

⁷¹ Ackerman, J. S. *La chiesa del Gesù alla luce dell'architettura religiosa contemporanea* // Wittkower, R.; B. Jaffe I. (red.) *Architettura e arte dei gesuiti*, Electa, Milano, 1992, p. 20. Originalus tekstas: „tali esempi di stile a scatola“.

Tuo metu pirmoji jėzuitų ordino statyta bažnyčia-koplyčia buvo *La chiesa dell'Annunziata* Romoje [72]. Bažnyčia buvo nedidelė ir Jėzuitų ordino naudota kaip koplyčia. Gavus sklypą su jau pradėta statyti bažnyčia, ordinas paskyrė jėzuitą Giovanni Tristaną projekto tęsimui ir įgyvendinimui pagal „jėzuitų modelį“ [73]. Statybos buvo baigtos 1562 metais, o apsidė dekoruota 1571 metais dailininko Federico Zuccari'o, kuris vėliau dirbo ir prie Romos *Il Gesù* bažnyčios dekoracijų. Bažnyčia buvo stačiakampio plano su viena plačia nava. Tačiau vėliau buvo nugriauta dėl vietos stokos Romos *Sant'Ignazio* bažnyčios statybai. Iš pirmo Romos kolegijos plano matoma šios bažnyčios buvusi padėtis (7, 8, 9 pav.).

8 pav. Romos kolegijos planas su matoma *dell'Annunziata* bažnyčia, Roma

9 pav. *Dell'Annunziata* bažnyčios fasadas, Roma

1.4.1. Andrea Pozzo koridorius jėzuitų profesų namuose Romoje

Jėzuitų ordinas turėjo svarbų vaidmenį kultūros plėtroje, ypač menų srityje. Dėl šios aplinkybės pirmieji Jėzuitų ordino pastatyti sakraliniai statiniai bei kiti meno kūriniai padarė didelę įtaką tolesnei meno raidai ir jėzuitų meninei koncepcijai. Prieš pradėdant dekoruoti Jėzuitų kolegijos bažnyčią Romoje, tapytojui Andrea Pozzo'ui, kuris vėliau buvo ir kitų jėzuitų bažnyčių dekoro detalių autorius, buvo paskirta užduotis ištaipyti Romos jėzuitų profesų namų koridorių, tokiu būdu siekiant patikrinti jo

⁷² Pirri, P. *SJ Giovanni Tristano e i primordi della architettura gesuitica*, Institutum Historicum S. I., Roma, 1955, p. 30

⁷³ Ippoliti, A.; Vetere, B. *Il collegio romano: Storia della costruzione*, Gangemi, Roma, 2003 p. 35

gebėjimus (10 pav.). Koridorius tapo meistriška erdvės iliuzija, kurioje matomi sudėtingi architektūriniai motyvai bei žmonių figūros. Šiuo darbu Andrea Pozzo‘as davė pradžią naujai koncepcijai, apibūdinančiai koordinuotą judėjimą barokinėje erdvėje. Kaip matoma ir tolesniuose dailininko darbuose (Romos *Sant’Ignazio* bažnyčios freska), taip ir šiame yra sukuriamas stabilus taškas, rožės detalė ant grindinio, nurodanti stebėtojų koncentracijos tašką, kurį pasiekęs jis galės geriausiai patirti ir išgyventi sukurtą iliuzinę perspektyvą. Siekiama perteikti idėją, kad koridorius nėra tik praėjimo erdvė, tačiau kelionė, kurios metu patiriamas estetiškas išgyvenimas. Būtent tokiu būdu Andrea Pozzo‘as nustatė vienintelį žiūrėjimo tašką, kartu metaforiškai perteikdamas jėzuitų požiūrį apie stebėtojo išlaisvinimą iš netikrumo ir išorės apgaulės, galinčios suklaidinti ir dvasinį tikinčiojo potyrį. Šis dailininkas sukūrė stiprų pagrindą tolesniems perspektyvinės ir iliuzinės tapybos darbams bei erdvės suvokimui baroko laikotarpiu Italijoje ir kitose šalyse [74]. Suvokdamas šios technikos veiksmingumą, Andrea Pozzo‘as išvystė sudėtingą erdvės suvokimo sistemą, leidusią perteikti krikščionybės vaizdinius, įtraukiančius ir sužadinančius erdvės stebėtojus.

10 pav. Andrea Pozzo tapytas koridorius jėzuitų profesų namuose Romoje. Kairėje – koridoriaus vaizdas, dešinėje – tapybos detalė

⁷⁴ Šis ir kiti Andrea Pozzo darbai plačiai ir vaizdžiai buvo pateikti 2009-ųjų metų „*Mirabili disinganni*“ parodoje Romoje, kuruotoje Richard'o Bösel'io ir Lydijos Salviucci Insoleros (*Lidia Salviucci Insolera*). Taip pat knygoje Insolera, L. S. *Andrea Pozzo e il corridoio di Sant'Ignazio*, Edizioni Artemide, Roma, 2014.

1.4.2. Romos *Sant'Ignazio* bažnyčios fizinė erdvė

Romos *Sant'Ignazio* bažnyčia, dedikuota Jėzuitų ordino pradininkui, turėjo paliudyti ordino misijos tęstinumą [75]. Ignaciškosios erdvės suvokimo koncepcija, kaip jau minėta, ypač stipriai buvo išreikšta Andrea Pozzo meninėse interpretacijose, įkvėptose Jėzuitų ordino taisyklių. Vokiečių jėzuitas filosofas ir istorikas Athanasius Kircher'is 1671 metais savo leidinyje „*Ars magna lucis et umbrae*“ aprašo Jėzuitų ordino poziciją apie šviesos panaudojimą interjere [76]. Buvo įvardinta šviesos ir šešėlio sąveikos svarba, perspektyvos deformacijų teikiamos galimybės. Šiomis išvalgomis rėmėsi ir Andrea Pozzo'as planuodamas Romos *Sant'Ignazio* bažnyčios lubų freską (11 pav.). Šis menininkas turėjo idėją netiesiogiai vesti žiūrovą, judantį išilgai navos ir analizuojantį freską. Vaizdinių „skaitymo raktas“ taip pat buvo įrašytas freskoje, Šv. Ignaco Lojolos mėgtoje frazėje: „*Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut accendatur*“ [77]. Tokiu būdu žmogus vedamas į savos vidinės transformacijos suvokimą judant bažnyčios erdvėje. Šio menininko freska, lyginant su senesnių religinių ordinų tapybos darbais, išsiskiria nauju supratimu ir požiūriu į žiūrovą. Pranciškoniškoje tradicijoje žiūrovas telkiamas į dalyvavimą kentėjime, o dominikonų mene erdvė tampa vien intelektualinės meditacijos vieta [78]. Tuo tarpu susiformavusioje ignaciškoje tradicijoje žiūrovas pats yra transformuojamas įvykio vietoje: erdvėje vedamas pojūčių dalyvauja suvokime. Tai tampa pagrindiniu Andrea Pozzo perteiktu principu. Žiūrovui sukuriamai aiškiai nesuvokiama riba tarp realybės ir fantazijos, kad supratimas įvyktų judėjimo bažnyčios erdvėje metu ir realybė priklausytų nuo pasirinkto žiūrėjimo taško.

11 pav. Romos *Sant'Ignazio* bažnyčios freskos dalis (Andrea Pozzo, *Apoteosi di Ignazio*, 1691–1694 m.)

⁷⁵ De Feo, V.; Martinelli, V. *Andrea Pozzo*, Electa, Milano, 1996, p. 63

⁷⁶ Ten pat, p. 45. Žiūrėti taip pat Kircher, A. *Ars magna lucis et umbrae*, 1671

⁷⁷ *Evangelija pagal Luką 12*, 49. „Aš atėjau įžiebtį žemėje ugnies ir taip norėčiau, kad ji jau liepsnotų.“

⁷⁸ Zu Dohna, Y. *La pedagogia artistica dei Gesuiti e l'estetica della pastorale* // *Revista Ignaziana*, 16 (2013), p. 126

1.4.3. Romos *Il Gesù* bažnyčios interjero modelis

Pilną naujojo bažnyčios plano tipo išsivystymą ir meninę interjero programą geriausiai atskleidžia Jėzuitų ordino „motinine“ bažnyčia laikoma *Il Gesù* (visas pavadinimas yra Romos Švenčiausiojo Jėzaus vardo bažnyčia, it. *Chiesa del Santissimo Nome di Gesù*) Romoje, Italijoje, pradėta statyti 1568 metais birželio 26 dieną, išventinus kartinį akmenį [79].

Poreformacinėje aplinkoje, nebuvo daug kalbama apie didelių sakralinių pastatų statybą. Šv. Pranciškui Bordžijai (*Francesco Borgia*) atvykus į Romą 1550 metais [80], Jėzuitų ordino situacija nebuvo pati geriausia: jie turėjo vieną mažą koplyčią. Norint sutalpinti visus tikinčiuosius Romos jėzuitų kolegijai iškilo poreikis statyti didesnę bažnyčią. Bažnyčios statybų pradžia užtruko ilgai, sprendžiant bažnyčios padėtį, dydį ir formą. Tuo pačiu metu vyko naujo Romos bendrojo plano tvarkymas, kėlęs kliūčių bažnyčios statybai [81]. Kai kurios detalės iš šio periodo nėra visiškai aiškios ir dokumentuotos. Daugiausia informacijos apie statybas randama to meto išlikusiuose laiškuose, nagrinėtuose jėzuitų istoriko Pietro Pirri'o knygoje apie jėzuitų architektūrą. Pirmasis bažnyčios projekto pasiūlymas 1550 metais buvo pateiktas architekto Nanni'o di Baccio Bigi'o, kurio buvo atsisakyta. Kartu iškilo finansinių sunkumų, stabdžiusių bažnyčios statybų pradžią. Kardinolas Alessandro Farnesė (*Alessandro Farnese*) nenorėjo atsisakyti savo idėjos [82], kad bažnyčios apsidė būtų orientuota į Venecijos rūmus [83], o fasadas nukreiptas į tuometinius *Cesarini* rūmus [84]. Tam, kad bažnyčia galėtų atsiskleisti stebėtoji visu savo dydžiu ir grožiu, buvo siekiama sukurti erdvią aikštę priešais šalia svarbios miestui gatvės, besijungiančios su aikšte, taip išvystant patogaus stebėjimo poziciją.

Kardinolui sutikus skirti didesnes lėšas projektui 1568 metais [85], pradėtas įgyvendinti kardinolo asmeninio architekto Vinjolos (*Vignola*) bažnyčios projektas, kuris numatė bendrą profesų namų ir bažnyčios kompleksą. Dėl šios bažnyčios statybų buvo daug derybų su Jėzuitų ordinu dėl bažnyčios konstrukcijos. Kardinolas Alessandro Farnesė ilgai delsė, nes, jo nuomone, projektas nebuvo efektingas [86]. Dėl šios priežasties keli architektai sukūrė projektus bažnyčiai. Ši aplinkybė kėlė daug ginčų dėl planinės ir meninės bažnyčios išraiškos. Po galutinių konsultacijų ir derybų su Jėzuitų ordinu, 1568 metais, kardinolas rašė Vinjolai: „Bažnyčia turi turėti vieną navą, o ne kelias, su šoninėmis

⁷⁹ Pirri, P. *SJ Giovanni Tristano e i primordi della architettura gesuitica*, Institutum Historicum S. I., Roma, 1955, p. 143

⁸⁰ Ackerman, J. S. *La chiesa del Gesù alla luce dell'architettura religiosa contemporanea* // Wittkower, R.; B. Jaffe, I. (red.) *Architettura e arte dei gesuiti*, Electa, Milano, 1992, p. 20

⁸¹ Pirri, P. *SJ Giovanni Tristano e i primordi della architettura gesuitica*, Institutum Historicum S. I., Roma, 1955, p. 138

⁸² Ten pat, p. 146

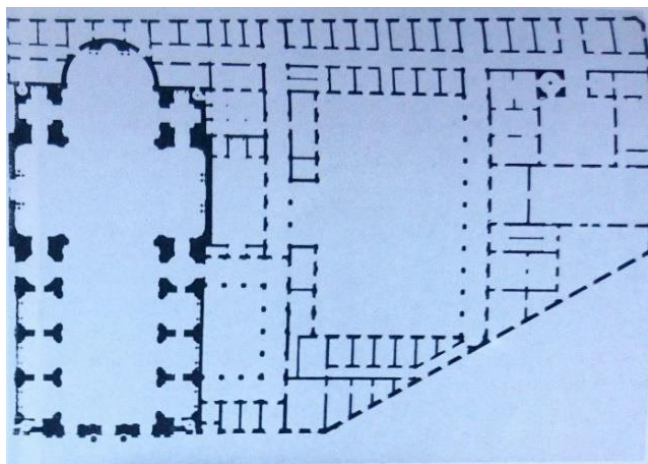
⁸³ Buvusi kardinolų rezidencija. Žiūrėti Rendina, C. *I palazzi storici di Roma*, Newton Compton editori, 2015, p. 124

⁸⁴ Dabartinė archeologinė zona *Largo di Torre Argentina*.

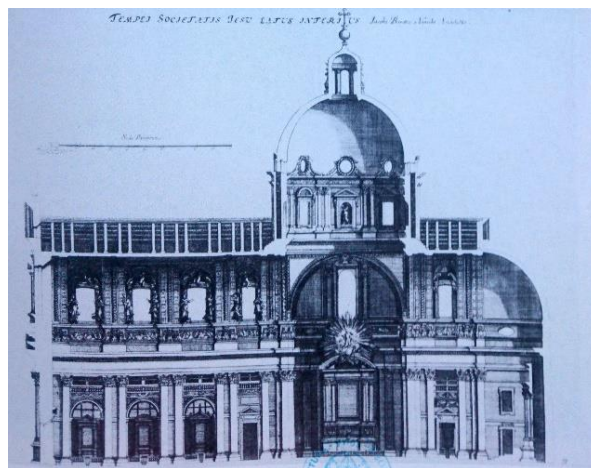
⁸⁵ Lotz, W. *Architecture in Italy 1500-1600*, Yale University press, 1995, p. 118

⁸⁶ 1562 metų sausio 4 dienos laiškas kardinolo atstovo jėzuitų ordinui. Išlikusiuose laiškuose tarp jėzuitų ordino atstovų ir rėmėjų labiausiai atsiskleidžia projektų ilgo derinimo problemos dėl piniginių aplinkybių bei rėmėjų siekio pabrėžti valdžią architektūrinėmis formomis. Žiūrėti Pirri, P. *SJ Giovanni Tristano e i primordi della architettura gesuitica*, Institutum Historicum S. I., Roma, 1955

koplyčiomis. <...> su vientisu navos denginiu“ [87], kadangi Jėzuitų ordinas norėjo bažnyčios su viena plačia ir erdvia nava ir plokščiomis, o ne skliautuotomis lubomis. Tai turėjo atspindėti Jėzuitų ordino bažnyčios planui ir erdvių sąrangai jau nustatytas taisyklės, kurios nuo šešioliktojo amžiaus tapo greitai plintančia tendencija. Architekto Gustavo Giovannonio dvidešimto amžiaus pradžioje padarytos išvados tampa logiškos ir priimtinos. Jose jis teigia, kad priimtas Vinjolos projektas nebuvo visiškai jam priskiriamas projektas, bet „tiksliai nustatytas ordino“ [88]. Tačiau pripažįstamas išskirtinis Vinjolos nuopelnas buvo sugebėjimas kūrybiškai ir vientisai perteikti idealią-tipinę bažnyčios schemą. Statybų priežiūrai paskirtas jėzuitų architektas Giovanni's Tristano, kuris iki tol buvo dirbęs keliose jėzuitų statytose bažnyčiose kituose miestuose [89], tokiu būdu kartu su Vinjola vykdė projekto taisymus. Nuo bažnyčios statybų pradžios Giovanni's Tristano tapo oficialiu bažnyčios architektu, tai reiškė ir mažesnes finansines išlaidas, samdant jėzuitų ordino architektą. Apie 1571 metus atsirado keletas pakeitimų, kardinolui nusprendus fasado projektą perduoti architektui Giacomui della Portai (*Giacomo della Porta*). Bažnyčia su visiškai išlaikyta pirmine Vinjolos planine struktūra ir Giacomo della Portos projektuotu pastato denginiu bei fasadu buvo konsekruota 1584 metais [90].

12 pav. Romos kolegijos planas su *Il Gesù* bažnyčios planu, Roma

13 pav. *Il Gesù* bažnyčios išilginis pjūvis, Roma

Lankytojas, patekdamas pro bažnyčios pagrindinį įėjimą, susidaro plačios ir aukštos bažnyčios erdvės, iš abiejų pusių įrėminamos piliastų, išpūdį (14 pav.). Pusės elipsės skliautas iškyla virš karnizo, vientisai besitęsiančio išilgai navos. Tarp piliastų, sugrupuotų po du, išdėstytos žemos, arkinės šoninių

⁸⁷ Lotz, W. *Architecture in Italy 1500-1600*, Yale University press, 1995, p. 119. Originalus tekstas: „The church is to have a single nave, not a nave and aisles, and there are to be chapels, on both sides; the church is to be entirely vaulted over“.

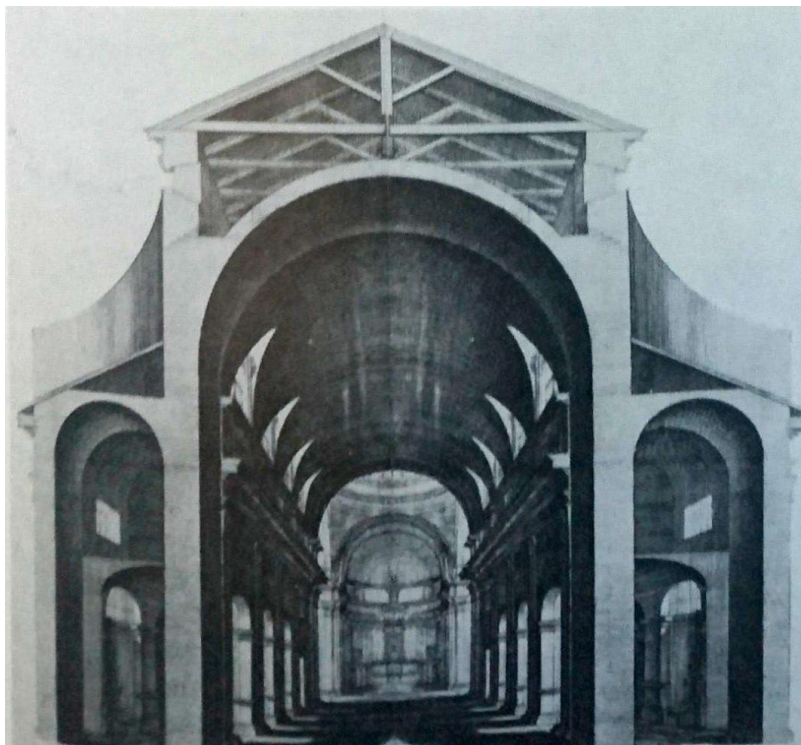
⁸⁸ Giovannoni, G. *Saggi sulla Architettura del Rinascimento*, Milano, 1935, p. 244

⁸⁹ Kiti Giovanni'o Tristano projektai pateikti ir analizuoti Pirri, P. *SJ Giovanni Tristano e i primordi della architettura gesuitica*, Institutum Historicum S. I., Roma, 1955

⁹⁰ Lotz, W. *Architecture in Italy 1500-1600*, Yale University press, 1995, p. 118

koplyčių angos. Nava yra apšviečiama natūralia šviesa, patenkančia per fasadų langus ir arkines skliauto angas. Tuo tarpu koplyčios yra sąlyginai aptemdytos. Lėkštaisiais kupolais dengtos šoninės koplyčios nedaro didelės reikšmės navos erdviniam efektui ar pagrindinio skliauto tektoniniam suvokimui. Didelės svarbos jėzuitų bažnyčioje kupolas navos ir transepto sandūroje buvo būtinas elementas. Iš plano ir pjūvio matomos pagrindinės bažnyčios erdvinės charakteristikos (12, 13 pav.). Bažnyčia yra dengta beveik aštuoniolikos metrų skersmens puscilindriu skliautu su šoninėmis koplyčiomis abiejose pusėse, kurių išorinės sienos lygiuojamos su transepto galais. Tokia plano kompozicija sukuria didelės plačios erdvės įspūdį. Dėl kardinolo Alessandro Farnesės išreikšto reikalavimo buvo palikta skliautinė konstrukcija vietoje plokščio stogo. Kupolo diametras yra toks pats kaip ir navos plotis. Galima teigti, kad Vinjola išpildė pastatui iškeltus reikalavimus.

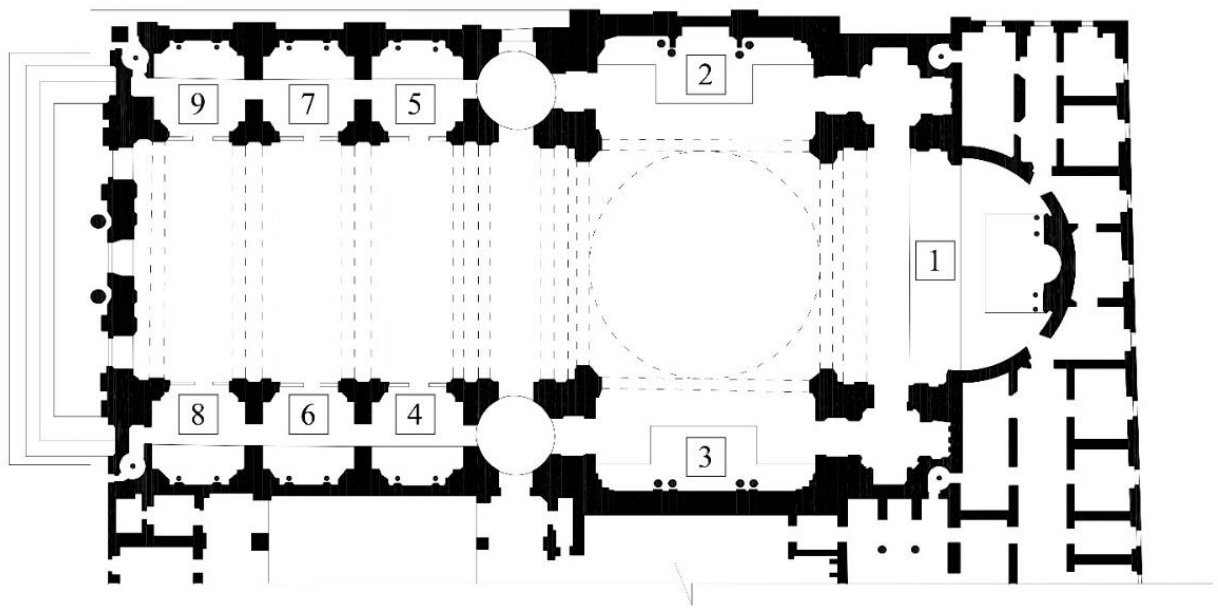
Iš septynioliktojo amžiaus pradžios Romos *Il Gesù* bažnyčios navos skliauto graviūros matoma, kad lubos buvo dengtos paprastu baltu stiuku (14 pav.). Pilko travertino piliastrai, sugrupuoti po du, buvo dekoruoti marmuru devynioliktame amžiuje [91]. Navos skliautas septynioliktame amžiuje dekoruotas polichrominiu stiuku ir freskomis. Stiuko elementai ir altoriai šoninėse koplyčiose buvo sukurti iš karto po konstrukcijos statybų pabaigos. Originalus interjeras atitiko Tridento susirinkimo idėjas, pasiūlymus ir instrukcijas.

14 pav. *Il Gesù* bažnyčios perspektyvinio skersinio pjūvio graviūra (atlikta Villameno (Villamena))

⁹¹ Lotz, W. *Architecture in Italy 1500-1600*, Yale University press, 1995, p. 119

Italų baroko meno tyrinėtojo Howard'o Hibbard'o teigimu, nėra sudėtinga atkurti 1580 metų Romos *Il Gesù* bažnyčios ikonografinę programą [92] (15 pav.). Interjero dekoravimas buvo pradėtas iš karto baigus pastato konstrukciją. Tai paprasta ir logiška vaizdinių seka, jungianti navą ir koplyčias, kartu orientuota į liturgiją. Akivaizdu, kad pagrindinės Jėzuitų ordino bažnyčios paveikslai ir visi pateikti vaizdiniai buvo atidžiai išstudijuoti, norint aiškiai perteikti Kontrereformacijos bažnyčioms tinkantį meninį modelį, kartu atspindintį jėzuitų pasaulėžiūrą.

15 pav. Romos *Il Gesù* bažnyčios planas su pažymėtomis tematikomis: 1 – Apipjaustymas (pagrindinis altorius), 2 – Nukryžiuojimas (Šv. Ignaco Lojolos altorius), 3 – Prisikėlimas (Šv. Pranciškaus Ksavero altorius), 4 – Angelai (Angelų koplyčia), 5 – Trejybė (Švenčiausiosios trejybės koplyčia), 6 – Kančia (Jėzaus kančios koplyčia), 7 – Gimimas (Šventos Šeimos koplyčia), 8 – Kankiniai (Šv. Andriejaus koplyčia), 9 – Apaštalai (Šv. Pranciškaus Bordžijos koplyčia)

Transepto šoniniuose altoriuose pavaizduoti pagrindiniai Kristaus atpirkėjo momentai, kurių metu yra atleidžiamos nuodėmės ir panaikinama gimtoji nuodėmė. Kairiajame transepto gale buvo pavaizduotas *Nukryžiuojimas*, dešiniajame – *Prisikėlimas*. Per prisikėlimą Kristus atnaujino apaštalų tikėjimą ir paskatino jį skelbti. Pamokslavimas apie atpirkimo galimybę buvo jėzuitų viena iš pagrindinių veiklų, dėl to yra netgi lengvai nuspėjamas šių vaizdinių pateikimas esminiuose bažnyčios taškuose. Transepto galai nuo pat pradžių buvo dedikuoti šioms Biblijos scenoms, tuo tarpu koplyčių apdaila

⁹² Hibbard, H. *Ut picturae sermones: Le prime decorazioni dipinte al Gesù* // Wittkower, R.; B. Jaffe, I. (red.) *Architettura e arte dei gesuiti*, Electa, Milano, 1992, p. 31

užtruko ilgiau ir galutinį rezultatą įgavo tik vėlyvojo baroko laikotarpiu [93]. Paminėtina, kad vėliau transepto altorių dedikacijos buvo iš dalies pakeistos. Kairioji koplyčia, kurios autorius buvo dailininkas Andrea Pozzas, gavo Šv. Ignaco Lojolos vardą, dešinėsios koplyčios altorius, sukurtas Pietro da Cortonos (*Pietro da Cortona*), buvo dedikuotas jėzuitų vienuoliui Šv. Pranciškui Ksaverui.

Tuo tarpu pagrindinis bažnyčios altorius buvo skirtas mažiau dailėje plėtojamam bibliniam įvykiui, Kristaus apipjaustymui. Šis epizodas Jėzuitų ordinui turėjo labai didelę reikšmę, kadangi yra tiesiogiai susijęs su Jėzaus vardu. Užduotis nutapyti *Apipjaustymą* 1587 metais buvo paskirta dailininkui Girolamui Muzianui (*Girolamo Muziano*) [94] (19 pav.). Šio biblinio įvykio svarbą ir funkciją paaikškina Evangelija pagal Luką, kurioje rašoma, kad „kai reikėjo apipjaustyti berniuką, jam buvo duotas Jėzaus vardas, kurį angelas buvo nurodęs dar prieš jo pradėjimą išsčiose“ [95]. Taigi pagrindinis altorius perteikia akimirką, kai Kristus, būdamas dar vaikas, gauna Jėzaus vardą [96]. Šio Jėzaus gyvenimo epizodo vaizdavimas Romos *Il Gesù* bažnyčioje yra laikomas vienas iš pirmųjų atvejų, kai tam dedikuojamas didysis bažnyčios altorius [97]. Šis vaizdinys vėliau buvo praktikuotas jėzuitų bažnyčiose, nes pats šio ordino pavadinimas pirmiausia yra susijęs su Jėzaus vardu, kuriuo pavadinama daugelis jėzuitų bažnyčių.

Kupolo cilindrinio būgno pagrindo apdaila 1583 metais skirta atlikti Andrea Liliui (*Andrea Lilio*): nutapyti keturių evangelistų paveikslus. Kartu pradėta ir paties kupolo tapyba, kuria užsiėmė Giovanni's de Vecchi's, vėliau nutapęs ir keturis Bažnyčios tėvus ant keturių kupolo atraminių kampų [98]. Juose vaizduojami Jeronimas, Ambraziejus, Augustinas ir Gregorijus, kurie sukūrė ir paskleidė pirmąsias popiežiaus bažnyčios teologines tiesas. Tokiu būdu dar kartą yra pabrėžiamos Tridento susirinkimo idėjos ir siekis evangelizuoti visuomenę.

Navos šoninių koplyčių paveikslai tradiciškai buvo mažiau nuoseklūs, lyginant su apside ir transeptu, kadangi, kaip ir daugelyje kitų bažnyčių, koplyčios būdavo parduodamos privatiems asmenims. Kai kurie pirmieji rėmėjai buvo Jėzuitų ordino draugai, kaip, pavyzdžiui, Gasparis Garzonis (*Gaspare Garzonio*), kurie dažnai turėjo greitai perparduoti koplyčias dėl pajamų trūkumo [99]. Nepaisant netvarkos ir nereguliarumo, kalbant apie koplyčių savininkus, kurių liudijimai yra išlikę iki šių dienų [100], matoma, kad bet kokių atveju dekoratyvinė ir ikonografinė koplyčių programa bei dedikacijos buvo

⁹³ Hibbard, H. *Ut picturae sermones: Le prime decorazioni dipinte al Gesù* // Wittkower, R.; B. Jaffe, I. (red.) *Architettura e arte dei gesuiti*, Electa, Milano, 1992, p. 31

⁹⁴ Pecchiai, P. *Il Gesù di Roma*, Soc. Grafica Romana, 1952, p. 81

⁹⁵ *Evangelija pagal Luką 2, 21*

⁹⁶ Male, E. *L'arte religiosa nel '600. Il Barocco*, Jaca Book, 1984, p. 371

⁹⁷ *Chiesa del Gesù: Scheda iconografica del altare maggiore* [interaktyvus]. Sito ufficiale della Chiesa del Gesù [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <https://www.chiesadelgesu.org/schede-iconografiche/>

⁹⁸ Pecchiai, P. *Il Gesù di Roma*, Soc. Grafica Romana, 1952, p. 76

⁹⁹ Hibbard, H. *Ut picturae sermones: Le prime decorazioni dipinte al Gesù* // Wittkower, R.; B. Jaffe, I. (red.) *Architettura e arte dei gesuiti*, Electa, Milano, 1992, p. 32

¹⁰⁰ Ten pat, p. 32

iš anksto kontroliuojamos jėzuitų. Koplyčių savininkai galėjo patys rinktis dailininkus koplyčios altoriaus paveikslui, tačiau nustatytas koplyčių nuoseklumas nepalikdavo daug vietos pasirinkimui.

Kalbant apie bažnyčios koplyčias, jų ikonografinę analizę ir remiantis Howard'o Hibbard'o tyrimu [101], bažnyčioje yra du svarbūs ikonografiniai momentai tiesiogiai nesusiję su Jėzuitų ordinu. Pirmasis, dviejų koplyčių, esančių šalia apsidės, dedikacijos. Dešinioji apsidės koplyčia Pranciškaus Bordžijos prašymu buvo paskirta jėzuitų vienuolių Šv. Pranciškui Ksaverui. Tuo tarpu kairioji koplyčia dedikuota *Maria della Strada* paveikslui, kuris buvo pagrindinis paveikslas tokio paties pavadinimo nedidelėje bažnyčioje, nugriautoje dėl Romos *Il Gesù* bažnyčios statybos [102]. Taigi kartu dėl vietos identiteto išsaugojimo tai buvo netgi logiška dedikacija. Šalia nugriautosios bažnyčios taip pat stovėjo oratorija, dedikuota Šv. Andriejui. Dėl šios priežasties pirmojoje koplyčioje žvelgiant nuo įėjimo į bažnyčią dešinėje pusėje buvo nutapytas jo paveikslas. Kartu tai buvo nuo ikonografinės programos nenukrypstanti dedikacija, kadangi ši koplyčia buvo vadinama pirmųjų kankinių koplyčia, o Šv. Andriejus buvo vienas iš šventųjų kankinių. Jo kankinystės paveikslas (it. *Martirio di sant'Andrea*) buvo tinkamas koplyčios centrinis elementas, nutapytas Agostino Ciampelli'o [103]. Kitos šioje koplyčioje vaizduojamos scenos buvo Šv. Stepono, Šv. Lauryno, Šv. Katerinos ir Šv. Agnietės kankinystės. Priešais šią koplyčią, kitoje navos pusėje, yra apaštalų koplyčia, dedikuota šventiesiems Petru ir Pauliui. Šoninės koplyčių sienos buvo ištapytos *Petro ir Pauliaus atsivertimo* scenomis. Koplyčios skliaute – *Sekminės*. Piešinys, apsuptas keturių pagrindinių alegorijų: *Tikėjimo*, *Vilties*, *Dosnumo* ir *Religijos*. Sekminių vaizdinys šioje situacijoje parodo bendrąją šios koplyčios dedikaciją misionieriškai Jėzuitų ordino veiklai, ypač apaštalų pamokslai, kurie yra pabrėžtinai svarbūs jėzuitų mokyme. Tokiu būdu pirmoji nuo įėjimo koplyčių pora iliustruoja pirmuosius asmenis, skelbusius Jėzaus vardą, ir pirmuosius atidavusius savo gyvenimą dėl šio vardo, taip kuriant tiesioginį santykį ir su pačiu šio ordino pavadinimu. Kartu tai buvo aiški asociacija su pergale prieš erezijas.

Teminis grupavimas, kurio simetrijos ašis – centrinė nava, yra būdingas visoms šoninėms koplyčioms. Centrinių koplyčių pora yra dedikuota Jėzaus gyvenimui: kairioji – *Gimimui*, dešinioji – *Kančiai*. Kalbant apie Šv. Ignaco Lojolos dvasines pratybas, būtent gimimui yra skirta visa antroji dvasinių pratybų savaitė, o kančiai – trečioji (16 pav.). Trečioji koplyčių pora teologiniu ir ikonografiniu požiūriu yra sudėtingiausia [104]: labiausiai susijusi su liturgija bei esanti arčiausiai bažnyčios dvasinio centro, artimiausia navos ir transepto sandūrai. Koplyčios yra skirtos *Trejybei* ir *Angelams*. Šios dedikacijos yra labiausiai susijusios su dangiškais dalykais, tuo tarpu kitos koplyčios yra susietos su

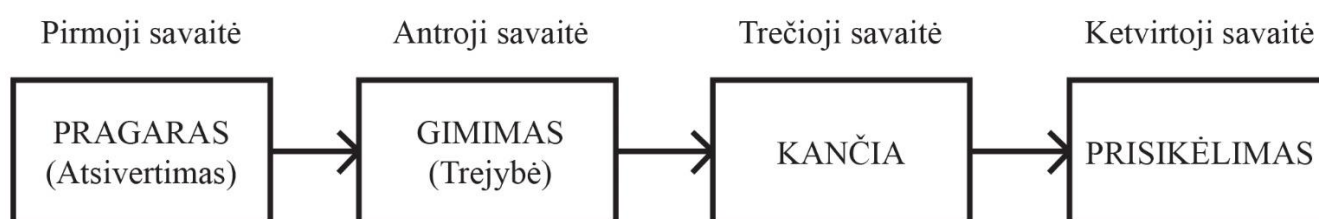
¹⁰¹ Hibbard, H. *Ut picturae sermones: Le prime decorazioni dipinte al Gesù // Wittkower, R.; B. Jaffe, I. (red.) Architettura e arte dei gesuiti*, Electa, Milano, 1992, p. 32

¹⁰² Ten pat, p. 33

¹⁰³ Ten pat, p. 33

¹⁰⁴ Ten pat, p. 35

žemiškais ir istoriniais įvykiais. Trečioji pora tarpusavyje ikonografiškai yra stipriai susijusi. *Trejybės* koplyčioje matoma angelų atvaizdų *Trejybės garbinimo* paveiksle (Francesco Bassano), tuo tarpu *Angelų* koplyčios pagrindiniame altoriuje kabo paveikslas *Arkangelai garbina trejybę* (Federico Zuccari). Kita *Trejybės* koplyčios dalis buvo iš dalies ištapyta jėzuitų dailininko G. B. Fiammeri'o, kurio dekoratyvinę schemą Emilis Malė (*Emile Male*) vadina „tikra enigma paprastam pasauliečiui“ [105]. Šios dvi koplyčios ypač atspindi Šv. Ignaco Lojolos mokymą. Trejybė yra antrosios dvasinių pratybų savaitės kontempliacijos objektas ir viena iš pagrindinių jėzuitų mokymo tiesų. *Angelų* koplyčioje matomas ištapytas pragarų vaizdinys – dvasinių pratybų pirmos savaitės meditacijos tema [106]. *Angelų* koplyčia grafiškai, matyt, labiausiai išdirbta, lyginant su visomis kitomis koplyčiomis, kurioje vaizduojami pragaras ir skaistykla tiek tiesiogine, tiek alegorine prasme.

16 pav. Šv. Ignaco Lojolos dvasinių pratybų temas apibendrinanti schema

Apžvelgus pirmąsias Romos *Il Gesù* bažnyčios interjero dekoracijas, matomas tematiškai vieningas santykis tarp visų apdailos elementų, nors ne visi stilistiškai perteikti tokiomis pačiomis priemonėmis. Tačiau pagrindinis vaizdinių efektas nebuvo vizualinis, bet konceptualus. Jėzuitų kontroliuojama apdailos schema buvo orientuota pirmiausia į patį objektą ir temą. Nors koplyčių savininkams buvo palikta laisvė patiems rinktis dailininkus, tačiau matoma tendencija vis dėlto įdarbinti jėzuitų vienuolius menininkus, kurie finansiškai buvo „pigėsni“. Freskų dailininkai – *Ciampelli*, *Pomarancio*, *Valeriano*, *Fiammeri* – buvo jėzuitų ordino nariai, išskyrus *Zuccari*.

Pasibaigus Romos *Il Gesù* bažnyčios vizualiniam pamokslui, stebėtojas yra atvedamas į bažnyčios erdvės kulminaciją – navos ir transepto sandūrą, kurioje tikintysis jau yra dvasiškai pasiruošęs liturgijai. Kaip teigia Howard'as Hibbard'as, 1580–1590 metų bažnyčios dekoratyvinės schemos konceptualumas teikė stebėtojai „progresyvinę religinę patirtį“ [107]. Paskutinis dvasinio estetiško interjero erdvės patyrimo momentas yra lubų freska, vaizduojanti *Jėzaus vardo triumfą* (it. *Il Trionfo del Nome di Gesù*, Giovanni Batista Gaulli – *Baccicia*), kartu apimanti visas ikonografinės bažnyčios tematikas (17 pav.).

¹⁰⁵ Male, E. *L'arte religiosa nel '600. Il Barocco*, Jaca Book, 1984, p. 337

¹⁰⁶ Žiūrėti Lojola, I. (di); Mullan, E. (red.) *The Spiritual Exercises of St. Ignatius of Loyola*, EV Editions, 2016

¹⁰⁷ Hibbard, H. *Ut picturae sermones: Le prime decorazioni dipinte al Gesù* // Wittkower, R.; B. Jaffe, I. (red.) *Architettura e arte dei gesuiti*, Electa, Milano, 1992, p. 35

17 pav. Romos *Il Gesù* bažnyčios freska (Baciccio, *Il trionfo del Nome di Gesù*, 1676–1679 m.)

Žvelgiant iš Šv. Ignaco Lojolos dvasinių pratybų pusės, Romos *Il Gesù* bažnyčios interjeras tampa svarbia dvasine patirtimi. Menotyrininkas G. A. Bailey'is teigia, kad Jėzuitų ordino nariai stipriai propagavo šventųjų atvaizdus [108], kuo remiantis galima numanyti, kad Šv. Ignacas Loyola turėjo daug įtakos jėzuitų kunigo ir teologo Jeronimo Nadalio (*Jerónimo Nadal*) iliustracijų projektui „*Evangelicae Historiae Imagines*“ [109], turėjusiam tarnauti švietėjiškais tikslais. Šioje knygoje buvo surinkta daug iliustracijų, kurios buvo naudojamos dvasinių pratybų metu [110]. Kaip pavyzdį būtų galima pateikti pagrindinio bažnyčios altoriaus ir vienos iš J. Nadalio iliustracijos analogiją (18, 19 pav.). Howard'as Hibbard'as esė apie Romos *Il Gesù* bažnyčios dekoracijas [111] pasirinko keliomis analogijomis aiškindamas bažnyčios tapybinę schemą. Viena iš pagrindinių analogijų yra pamokslas, kuris tampa gera priemone, suvienijanti teologinius, religinius tekstus į bendrą kūrybinę, meninę visumą. Esė pabaigoje autorius tik iš dalies pateikia sąryšį tarp bažnyčios dekoracijų ir Šv. Ignaco Lojolos dvasinių pratybų. Tačiau ši analogija, integraliai paaiškinanti meditacijų schemą, greitai paplito tarp meno istorikų kaip Jėzuitų ordino bažnyčių iš anksto suplanuotos meninės programos paaiškinimas. Taip pat meno istorikas Klaudijus Strinatis (*Claudio Strinati*), rašydamas apie Gaulli'o freskas Romos *Il Gesù* bažnyčioje, teigė,

¹⁰⁸ Bailey, G. A. *Le style jésuite n'existe pas': Jesuit Corporate Culture and the Visual Arts* // O'Malley, J. W. (red.) *The Jesuits: Cultures, Sciences, and the Arts, 1540–1773*, vol. 1, University of Toronto Press, 1999, p. 38

¹⁰⁹ Nadal, J. *Evangelicae Historiae Imagines*, 1593 [interaktyvus], [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <https://books.google.lt/books?id=-sZiAAAAcAAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>

¹¹⁰ Zu Dohna, Y. *La pedagogia artistica dei Gesuiti e l'estetica della pastorale* // *Revista Ignaziana*, 16 (2013), p. 120

¹¹¹ Tapié, A. *Baroque Vision Jésuite*, Somogy Éditions d'Art, 2003, p. 87, 91

kad yra logiška tvirtinti, kad visa *Il Gesù* bažnyčios apdaila gali būti interpretuojama kaip vizualiai perteikta malda, iš dalies dvasinių pratybų pritaikymas [112]. Kartu G. A. Bailey'is teigė, kad dvasinės pratybos reguliuoja temų pasirinkimą ir užprogramuoja vaizdinių ciklą tarpusavio rišlumą [113]. Pagal menotyrininkę Yvonne'ą Zu Dohną, kalbant apie estetinę dvasinių pratybų suvokimą, kiekviena šoninė bažnyčios koplyčia seka Šv. Ignaco Lojolos dvasinių pratybų eigą. Tai duoda galimybę fiziškai sekti kiekvieną savaitę skirtingus pratybų etapus, galutiniame taške susikoncentruojant į lubų freską. Joje, sekant vaizdą nuo apačios į viršų, galima išskirti Jėzuitų ordino minimas ydas, kurios buvo perteiktos religine ikonografija (anksčiau aprašytas Simonijos ydos pavyzdys, 4 pav.). Kalbant apie fizinės erdvės estetiką, Šv. Ignaco Lojolos dvasinių pratybų daroma įtaka yra daug didesnė nei paprasta gydamosios estetiškos erdvės simbolika. Jos ryšys tarp kontempliacijos ir jausmingumo tampa vaizdinių „skaitymo raktas“ ydų gydymo procese bei sukuria visiškai naujas interpretacines schemas [114]. Atradimai, gebantys komunikuoti stebėtojai išgijimo ir susinaikinimo kovą, kartu įtraukia patį žiūrovą į patirtį, panaikinant neutralaus stebėtojo poziciją ir sukeliant estetinį patyrimą.

18 pav. J. Nadal'io Apipjaustymo iliustracija
(*Evangelicae Historiae Imagines*, 1593 m.)

19 pav. Romos *Il Gesù* bažnyčios didžiojo altoriaus paveikslas – Apipjaustymas (G. Muziano, 1587 m.)

¹¹² Tapié, A. *Baroque Vision Jésuite*, Somogy Éditions d'Art, 2003, p. 243, 155-156

¹¹³ Hibbard, H. *Ut picturae sermones: The First Painted Decorations of the Gesù* // Wittkower, R.; Jaffe, I. (red.) *Baroque Art: The Jesuit Contribution*, Fordham University Press, 1972, p. 29-49

¹¹⁴ Zu Dohna, Y. *La pedagogia artistica dei Gesuiti e l'estetica della pastorale* // *Revista Ignaziana*, 16 (2013), p. 121

Galima apibendrinti, kad pagrindiniai ir skiriamieji jėzuitų baroko bažnyčių bruožai, žvelgiant per Romos *Il Gesù* bažnyčios interjero modelį, apėmė kelis esminius erdvės formavimo aspektus. Planinėje kompozicijoje matoma žymiai platesnė viena nava su šoninėmis koplyčiomis, nedarančiomis esminio pokyčio pastato vidaus erdvių suvokimui. Dramatizuotas šviesos panaudojimas interjere ir stiprūs šviesotamsos kontrastai, kaip blausiai apšviestos šoninės koplyčios, sąlyginai vidutiniškai apšviesta navos erdvė ir labiausiai apšviesta kupolo zona bei lubų freska, taip lyg pabrėžiant esminius bažnyčios dvasinius taškus fizinėje erdvėje. Matomas gausus spalvų, dekoracinių elementų naudojimas, didelis skaičius skirtingų autorių dailės kūrinių, skulptūrų ir stiuko lipdinių sukuria vieningą apdailos programą. Svarbia priemone tampa perspektyva ir iliuziniai efektai (*trompe l'oeil*), ypač didelių dimensių lubų freskose ir kupolų tapyboje.

2. Lietuvos jėzuitų bažnyčios ir jų interjerai Europos kontekste

2.1. Jėzuitų ordino įsikūrimo Lietuvoje prielaidos ir baroko stiliaus sklaida regione

Kalbant apie politinę ir geografinę situaciją Lietuvos teritorijoje baroko pradžioje, dabartinė Lietuvos teritorija yra buvusios Abiejų Tautų Respublikos sudėtyje, kurią sudarė Lenkijos valstybė ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Buvusioje Abiejų Tautų Respublikoje vyravo susiskirstymas etnine, religine ir kultūrine prasme. Dviejų valstybių susijungimo eigoje visuomenės integracijos procesas labiausiai palietė aristokratų sluoksnį. Pagal lenkų architektūros istoriko Adamo Milobedzki'o daromą prielaidą, buvusi Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė geografiškai atsidūrė ties krikščionybės riba, kuriai vartojamas terminas *Antemurale Christianitatis (the bulwark of christianity)* [115], dėl ko teritorija įgavo svarbią krikščionybės gynimo ir skleidimo funkciją. Kartu plintant Lenkijos kultūrai į rytus, buvo sustiprinti ryšiai tarp religijos ir bajorijos ideologijų. Kaip rašo lietuvių istorikas A. Bumblauskas, tokia kontekste įvyksta tiek Lietuvos kultūros šuolis, tiek politinis suartėjimas su Lenkijos valstybe ir kultūra. Profesorius Calogero Bellancos (*Calogero Bellanca*) teigimu, būtent šis „kultūrinis regionas, tapo vaisingiausias, kalbant apie ekstremalių pasekmių architektūriniame projektavime vystymąsi“ [116]. Jėzuitų ordino kolegijų steigimo vietos buvo dažniausiai susijusios su didelės religinės ir kultūrinės įvairovės regionais [117]. Jėzuitų ordino istorijos tyrėjas S. Zaleski's pateikia informaciją apie Jėzuitų ordino kolegijų ir misijų vietas Rytų Europos regione [118], teigiant, kad Jėzuitų misionierių veiklos būdavo plečiamos taip pat į mažiau apgyvendintus ir tolesnius regionus (20 pav.).

Sustiprėjus Jėzuitų ordinui ir susiformavus meninėms bei architektūrinėms ordino idėjoms, prasidėjo ypatinga plėtra į Reformacijos paliestus regionus, tarp jų buvusioje Abiejų Tautų Respublikoje, katalikų kultūrai esančioje strategiškai svarbioje pozicijoje. Tarp bajorijos paplito rėmėjų praktika ir noras įsiamžinti, tai davė terpę naujai atvykusiems, pakviestiems religiniams ordinams. Bajorija tokiu būdu atkreipė dėmesį į pirmaujančių Vakarų Europos šalių kultūrą ir pradėjo remti daugelį naujų meno reiškinių besiformuojančio baroko aplinkoje. Būtent su jėzuitais buvo susijusi pirmųjų barokinių Vilniaus bažnyčių statyba [119]. Daugiausiai buvo kviešti svetimšaliai meistras. Jėzuitų ordinas nuo paskutiniojo šešioliktojo amžiaus ketvirčio, tai sutapo taip pat su *Il Gesù* bažnyčios Romoje statybomis, ypač populiarino meno naujoves ir jėzuitai buvo siunčiami su misijomis į tolesnes valstybes. Labai aiškus pavyzdys yra jėzuitų architektas Giovanni's Maria Bernardoni's, galiausiai suprojektavęs Šv. Kazimiero bažnyčią, ir profesų

¹¹⁵ Milobedzki, A. *Architektura Polska XVII wieku*, Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980, p. 477

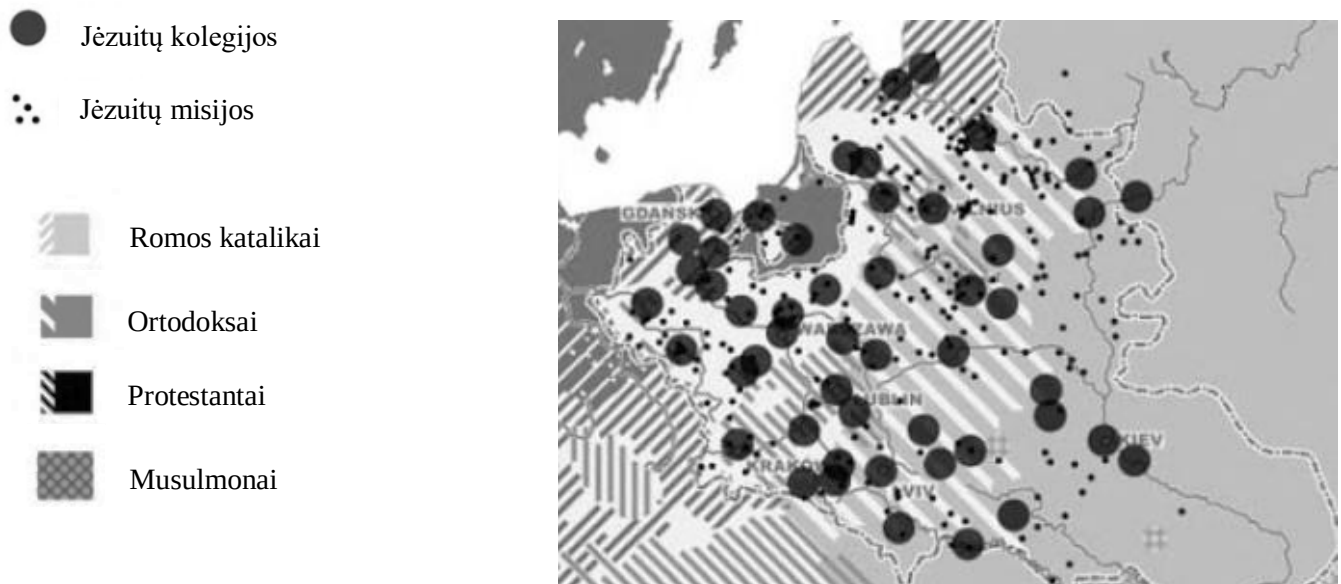
¹¹⁶ Bellanca, C. *Scritti di storia e restauro dell'architettura tra Italia e Polonia* // Conferenze 112, Accademia polacca delle scienzebiblioteca e centro di studi a Roma, 1999, p. 60. Originalus tekstas: „una delle regioni culturali più fertili per lo sviluppo fino alle estreme conseguenze della nuova tematica architettonica che si era affermata in età barocca“.

¹¹⁷ Piotrowski, A. *Architecture of Thought*, U of Minnesota Press, 2011, p. 140

¹¹⁸ S. Zaleskio pateiktos jėzuitų kolegijų ir misijų vietos Europoje, susistemos į schemas pagal Andrzej Piotrowski, *Architecture of Thought*, U of Minnesota Press, 2011, p. 140

¹¹⁹ Samalavičius, A., Samalavičius, S. *Vilniaus Šv. Petro ir Povilo bažnyčia, Lietuvos pilys*, Vilnius, 1998, p. 6

namus Vilniuje. Šešioliktojo amžiaus pabaigoje šis architektas dirbo kartu su Giovanni' u Tristanu prie *Il Gesù* bažnyčios Romoje statybų ir vėliau buvo išsiųstas į buvusios Lenkijos valstybės teritoriją [120]. Dėl šių priežasčių Vilniuje greitai atsirado netgi keturios jėzuitų bažnyčios su skirtingų funkcijų architektūriniais ansambliais.

20 pav. Jėzuitų ordino kolegijų ir misijų išsidėstymas buvusioje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Lenkijos valstybėje

Kita svarbi priežastis, nulėmusi jėzuitų atvykimą į Lietuvos teritoriją, buvo Lietuvos jaunimo studijos Prahos, Krokuvos, Vokietijos ir Italijos universitetuose. Ši situacija tapo pagrindiniu naujovių šaltiniu Lietuvos kultūroje. Tokios studijos, tarptautiniai mainai ir europinių vertybių perėmimas davė konkrečių rezultatų [121]. Vienas iš jų buvo Jėzuitų ordino pakvietimas į Vilnių ir lietuviško universiteto steigimo inicijavimas. Jėzuitų ordinas į Vilnių buvo pakviestas 1569 metais Vilniaus vyskupo Valerijono Protasevičiaus ir jau 1570 metais buvo įkurta Vilniaus jėzuitų kolegija. Vilnius ir jo apylinkės tapo svarbiu religijos ir meno centru. Viena iš pirmųjų svarbių jėzuitų publikacijų buvusioje Lenkijos valstybėje buvo jėzuito Bartolomiej'aus Natanien'io Wąsowski'o „*Callitectonicorum seu de pulchro architecturae sacrae et civilis*“ 1678 metais, davusi pradžią projektavimo tradicijai Rytų Europos regione. Tai buvo leidinys, skirtas projektavimo pritaikymui laikotarpio reikmėms bei tikslams [122] ir buvo nukreiptas tiek į projektuotojus, tiek į rėmėjus, todėl buvo naudojamas ir aukštosiose jėzuitų mokyklose.

¹²⁰ Giovanni'o Tristano ir Giovanni'o Maria Bernardoni'o ryšius plačiau aprašė Pietro Pirri. Žiūrėti Pirri, P. SJ *Giovanni Tristano e i primordi della architettura gesuitica*, Institutum Historicum S. I., Roma, 1955

¹²¹ Bumblauskas, A. *Universitas Vilnensis*, AB „Spauda“, 2004

¹²² Milobedzki, A. *Architektura Polska XVII wieku*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980, p. 484

Nagrinėjant baroko atsiradimą Lietuvoje, kaip teigia menotyrininkė Irena Vaišvilaitė, „galima sekti viduramžių meninės kultūros transformaciją į postrenesansinę kultūrą“ [123]. Kadangi tokiame procesui didelę įtaką darė baroko idėjinis daugiasluoksniškumas, kartu padėjęs vietinei regiono meninei sampratai lengviau įsisavinti naujas raiškos priemones ir principus bei juos pritaikyti tradicinėms meno formoms. Septynioliktojo amžiaus pirmojoje pusėje susidariusi situacija nulėmė, kad Lietuvos kultūros evoliucijai didelę įtaką padarė Kontrreformacijos procesas ir idėjos bei atsirandančios naujos kultūrinio gyvenimo išraiškos bei tendencijos.

2.2. Pirmoji jėzuitų ordino bažnyčia Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje

Pirmoji Jėzuitų ordino statyta bažnyčia buvusioje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir visame Rytų Europos regione yra Nesvyžiaus bažnyčia, dar vadinama Dievo Kūno bažnyčia. Pastatas yra dabartinėje Baltarusijos teritorijoje. Tai buvo pirmosios statybos, žyminčios jėzuitų plėtrą į šį regioną. Kadangi meno rėmimas tuo metu buvo suprantamas kaip svarbus aristokratijos bruožas [124], todėl bajorijos veikla buvo stiprus Jėzuitų ordino ekonominis pagrindas. Statybų darbams buvo pasiūsti du Romoje dirbę menininkai. Pirmasis, jau anksčiau minėtas, Giovanni's Maria Bernardoni's ir antrasis Giuseppè Brizzis (*Giuseppe Brizzio*), abu dirbę kartu su jėzuitų architektu Giovanni'u Tristano [125]. Šie du architektai dirbo ne prie vieno jėzuitų komplekso, kartais ir prie kelių projektų vienu metu [126]. Nesvyžiaus bažnyčia, atsižvelgiant į bažnyčios statybų laikotarpį, buvo viena iš pirmųjų Romos *Il Gesù* bažnyčios adaptacijų.

Nesvyžiaus bažnyčios autentiškumą taip pat lemia aplinkybė, kad šios bažnyčios statybos prasidėjo, kai *Il Gesù* bažnyčia Romoje dar nebuvo baigta [127]. Dailės istorikas Thomas DaCosta Kaufmann'as, lygindamas kitų Europos šalių projektus (pavyzdžiu pateikiama Vokietija), teigia, kad architektūrinės idėjos buvo ypač susiliejusios su vietinėmis tradicijomis [128]. Tuo tarpu buvusioje Abiejų Tautų Respublikos teritorijoje buvo stipriai sekama itališkuoju pavyzdžiu. Nesvyžiaus bažnyčios projektas atspindėjo jėzuitų modelį fasado bei planine kompozicija. Buvo suprojektuotas transeptas ir kupolas (23 pav.), tačiau šoninės koplyčios pakeistos šoninėmis navomis. Pastaroji modifikacija galėjo

¹²³ Vaišvilaitė, I. *Baroko pradžia Lietuvoje*, Vilniaus dailės akademija, 1995, p. 8

¹²⁴ Betlej, A. *Jesuits architecture in Polish-Lithuanian commonwealth in 1564-1772*, // Zamora, A.; Isabel, M. (red.) *La arquitectura jesuitica*. Actas del Simposio Internacional, Zaragoza, 2012, p. 280

¹²⁵ Giovanni'o Tristano ir kai kurių menininkų ryšiai, kartu ir G. M. Bernardoni'o, plačiau aptariami Pirri, P. *SJ Giovanni Tristano e i primordi della architettura gesuitica*, Institutum Historicum S. I., Roma, 1955

¹²⁶ Betlej, A. *Jesuits architecture in Polish-Lithuanian commonwealth in 1564-1772*, // Zamora, A.; Isabel, M. (red.) *La arquitectura jesuitica*. Actas del Simposio Internacional, Zaragoza, 2012, p. 280; Paknys, M. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos dailės ir architektūros istorija: žymiausi menininkai*, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009

¹²⁷ Piotrowski, A. *Architecture of Thought*, U of Minnesota Press, 2011, p. 142

¹²⁸ DaCosta Kaufmann, T. *East and West: Jesuit Art and Artists in Central Europe, and Central European Art in the Americas* // *The Jesuits: Cultures, Sciences, and the Arts, 1540-1773*, Vol. 1, University of Toronto Press, 1999

būti vėliau statytų bažnyčių buvusioje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje planinės kompozicijos paaishkinimas, kadangi nebuvo vengta projektuoti šonines navas vietoje koplyčių, kaip bus matyti toliau šiame magistro darbe.

21 pav. Nesvyžiaus Dievo Kūno bažnyčios fasadas

22 pav. Nesvyžiaus bažnyčios centrinio altoriaus paveikslas *Paskutinė vakarienė* (K. D. Gesskis)

Kiek yra žinoma iš randamų šaltinių, Nesvyžiaus bažnyčia nebuvo daug perstatinėjama, tačiau restauracijos darbų J. Paszenda mini daugiau kaip dešimt [129]. Jie visi, pasak menotyrininkės Olgos Gorškovožos straipsnio apie Nesvyžiaus bažnyčios tapybą, „ne ardė visumą, o priešingai – stiprino paminklo polifoninį skambėjimą“ [130]. O. Gorškovožos tyrime yra teigiama, kad bažnyčioje esančios iškabos didįjį ir šoninius presbiterijos *Nukryžiuotojo Jėzaus* altorius, pastatytus aštuoniolikto amžiaus viduryje, priskiria vietiniam Nesvyžiaus skulptoriui A. Zaleskiui, o altoriaus centre esantį paveikslą (*Paskutinė vakarienė*) ir bažnyčios freskas – Ksaverijui Dominikui Gesskiui [131] (21, 22 pav.). Kalbant apie stilistinius bruožus bei ikonografiją, labai tikėtina, kad menininkai, dirbę Nesvyžiuje, naudojos greitam ir plačiam paplitusiu dailininko Andrea Pozzo traktatu „*Perspectiva pictorum et architectorum*“, išleistu 1693 metais. Šiame darbe pateikti iliuzinės architektūros pavyzdžiai galėjo turėti įtakos ir

¹²⁹ Paszenda, J. *Kościół Bożego Ciała (pojezuicki) w Nieświżu* // Kwartalnik architektury i urbanistyki. T. XXI, Zeszyt 3, 1976

¹³⁰ Nesvyžiaus bažnyčios tapyba ir šaltiniai yra plačiau aptariami straipsnyje Gorškovož, O. *Nesvyžiaus Šv. Petro koplyčios tapyba* // Acta Academiae Artium Vilnensis, 21, 2001

¹³¹ Gorškovož, O. *Nesvyžiaus Šv. Petro koplyčios tapyba* // Acta Academiae Artium Vilnensis, 21, 2001, p. 217

Nesvyžiaus bažnyčios dekoro darbams, kuriuose matoma panaudota iliuzinė tapyba (23 pav.). Taigi galima teigti, kad tai yra gerai išsilaikęs Jėzuitų ordino ankstyvojo baroko pavyzdys buvusioje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, ko gero, turėjęs įtakos planinei ir ikonografiniai vėlesnių bažnyčių regione statybai.

23 pav. Nesvyžiaus bažnyčios kupolo erdvės tapyba

2.3. Lietuvos jėzuitų ordino bažnyčių sąrašas

2.3.1. Bažnyčių Lietuvos dabartinėje teritorijoje atrinkimo kriterijai

Atsižvelgiant į baigiamojo magistro darbo apimtį ir apžvelgtos literatūros bei kitų šaltinių teikiamas žinias, išskirti pagrindiniai jėzuitų bažnyčių, tinkamų analizei, atrinkimo kriterijai. Pirmiausia, apibrėžiamos teritorinės ribos – dabartinė Lietuvos Respublikos teritorija. Apie kituose buvusios Abiejų Tautų Respublikos vietovėse buvusias jėzuitų bažnyčias yra atlikta tam tikrų tiek gilesnių, tiek apibendrinančių tyrimų, todėl būtų nuoseklu atlikti analizę Lietuvos teritorijoje pastatytų jėzuitų bažnyčių. Kitas svarbus kriterijus yra statybų laikotarpis ir iki šių dienų bažnyčių planinei kompozicijai ir meninei koncepcijai padaryta įtaka. Kadangi tyrimu siekiama analizuoti objektus atsižvelgiant į jėzuitų padarytą įtaką meno raidai vietinės sakralinės architektūros atžvilgiu, todėl pasirenkamos bažnyčios turėtų būti

statytos jėzuitų užsakymu ir iki šiol išlikusios bei išlaikiusios tam tikrus toliau baigiamajame darbe analizuojamus aspektus. Objektai, statyti jėzuitų, tačiau tam tikru istoriniu laikotarpiu buvę visiškai sunaikinti (nugriauti, sudegę ir pan.), neįtraukiami į tyrimą dėl netolygaus informacijos kiekio.

Knygoje „*Lietuvos jėzuitai: praeitis ir dabartis*“ [132] pateikiamos pirmųjų jėzuitų provincijų ir kolegijų steigimų vietos. Taip pat išskiriamas Vilniaus miestas kaip Lietuvos jėzuitų kūrimosi ir vystymosi centras. Tai leidžia daryti prielaidą, kad didžioji dauguma nagrinėtinų objektų yra Vilniaus teritorijoje. Leidinyje yra pateikiamos jėzuitų Lietuvoje įkurtos kolegijos bei kiti jėzuitų sakraliniai objektai. Užsimenama ir apie kelis naujus statinius, priklausiusius jėzuitams, sugrįžus jų veiklai dvidešimtame amžiuje, po 1773 metais įvykusio ordino panaikinimo. Tai yra Jėzuitų bažnyčia Šiauliuose ir noviciatas Pagryžuvyje, netoli Šiluvos. Tačiau šie išvardinti objektai nėra įtraukiami į tolesnį tyrimą dėl išsikeltų kriterijų neatitikimo.

Atkreipiant dėmesį į visas aplinkybes, galima daryti išvadą, kad literatūros ir šaltinių apžvalgoje aptartos penkios Jėzuitų ordino inicijuotos bažnyčios (Jūžintų Šv. Arkangelo Mykolo, Želvos Šv. Ignaco Lojolos, Joniškio Šv. apaštalo Jokūbo, Vilniaus Šv. Stepono, Vilniaus Šv. Nikodemo ir Juozapo bažnyčia) negali būti priskirtos prie nagrinėjamųjų sąrašo. Atsižvelgiant į atrinkimo kriterijus (dabartinė Lietuvos teritorija, objektas išlikęs iki šių dienų, Jėzuitų ordino idėjomis projektuotos bažnyčios), šios literatūroje rastos bažnyčios buvo neįtrauktos į tyrimą. Remiantis I. Galvydytės koordinuotu internetiniu puslapiu apie Lietuvos vienuolynus [133], yra išskirtos šešios Jėzuitų ordino bažnyčios ir pateikiama glausta informacija apie kiekvieną nagrinėjamą objektą. Tarp čia pristatytų bažnyčių yra Kražių Švč. Mergelės Marijos ėmimo į dangų bažnyčia, tačiau objektas į tiriamąjį darbą neįtraukiamas, nes neišliko.

Pagal pasirenkamus kriterijus atrinktos penkios tyrimui tinkamos jėzuitų bažnyčios:

- Vilniaus Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčia (šalia buvusi Vilniaus jėzuitų akademija, dabartinis Vilniaus universitetas);
- Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčia (šalia dabartinis Vilniaus jėzuitų vienuolynas, buvę jėzuitų profesų namai);
- Vilniaus Šv. Ignoto bažnyčia (šalia buvęs Vilniaus jėzuitų noviciatas);
- Kauno Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčia (šalia Kauno jėzuitų vienuolynas ir gimnazija);
- Vilniaus Šv. Rapolo bažnyčia (šalia buvęs Vilniaus trečiosios probacijos jėzuitų vienuolynas).

¹³² Markaitis, T. B. (red.) *Lietuvos jėzuitai: praeitis ir dabartis*, Tėvai jėzuitai, 1957

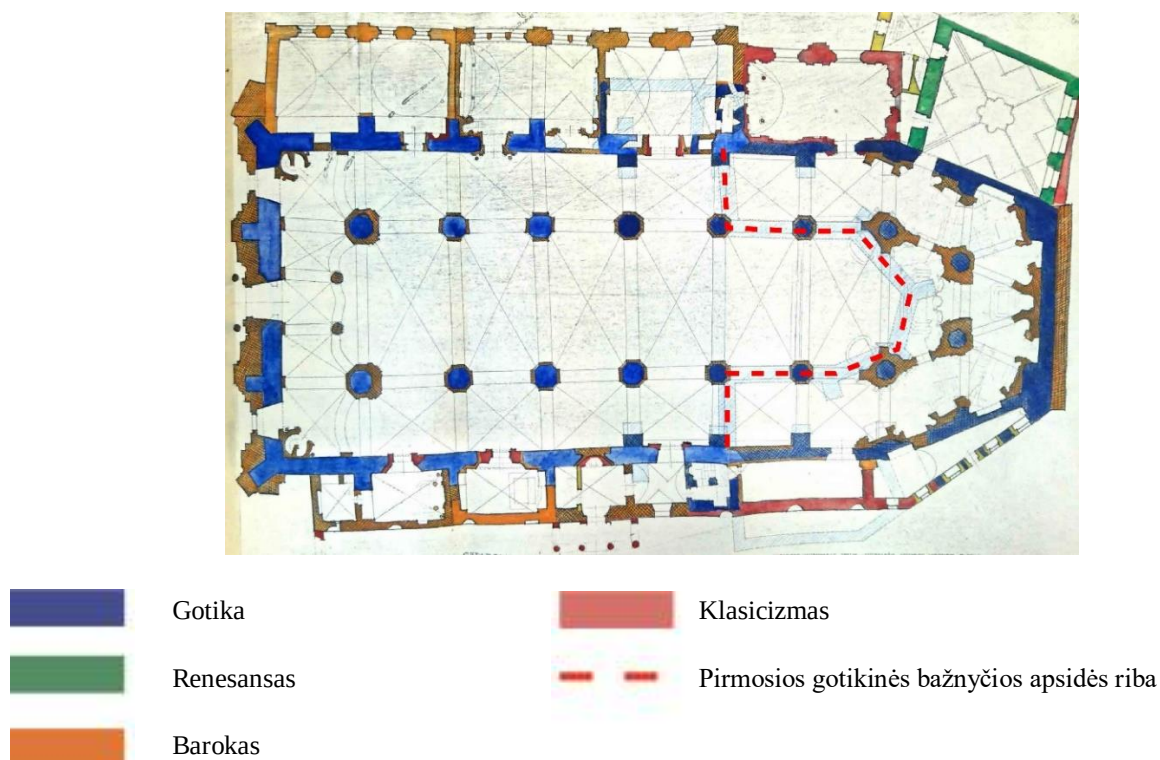
¹³³ Galvydytė, I. *Lietuvos vienuolynai* [interaktyvus], [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <http://vienuolynai.mch.mii.lt/informacija.htm>

2.3.2. Atrinktų jėzuitų bažnyčių Lietuvoje analizė

Lietuvoje nuo 1608 metų vykusios jėzuitų bažnyčių statybos rėmėsi jau išvystytu projektavimo modeliu. Nusistovėjusi projektų tvirtinimo eiga, kurią skelbė Jėzuitų ordino potvarkiai, lėmė būtinybę tvirtinti jėzuitų pastatų projektus Romoje. Lietuvos jėzuitų provincijoje buvo laikomasi bendrų Jėzuitų ordino statybų nuostatų [134]. Vėliau pradėjo vystytis autentiškesnis, labiau vietinę architektūrą identifikuojantis, projektavimo stilius.

2.3.2.1. Vilniaus Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčia

Jėzuitų ordino įkūrimo pradžioje dažnai pasitaikydavo, kad ordinui būdavo paskiriamos jau ankstesnės statybos bažnyčios. Šis bruožas taip pat matomas kitose Europos šalyse šio ordino įsitvirtinimo pradžioje. Vėliau bažnyčios būdavo modifikuojamos, išplečiamos atsižvelgiant į Jėzuitų ordino reikmes ir menines idėjas arba visiškai perstatomos senosios konstrukcijos vietoje. Tokią situaciją matome ir pačioje Italijoje, kur savo veiklą pradėjo ordinas. Romos *Il Gesù* bažnyčios vietoje iš pradžių

24 pav. Vilniaus Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčios plano istorinė-stilistinė kartograma pagal R. Jalovecko architektūrinius išmatavimus

¹³⁴ Markauskaitė, N. *Lietuvos jėzuitų provincijos statybinė veikla: Vilniaus profesų namų ir Šv. Kazimiero bažnyčia XVII-XVIII amžiais*, daktaro disertacijos santrauka, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004, p. 46

stovėjo kita koplyčia. Tokios situacijos atitikmuo Lietuvoje yra Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčia, kuri buvo jėzuitų rekonstruota. Kadangi yra analizuojama Jėzuitų veiklos padaryta įtaka architektūrai ir meniniams principams, tai šios bažnyčios tyrimas yra pradedamas nuo jėzuitų įsikūrimo Vilniuje. Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčia buvo perleista Jėzuitų ordinui 1571 metais pagal Žygimanto Augusto perdavimo dekretą [135]. Analizuojamos bažnyčios gyvavimo laikotarpį nuo šios datos būtų galima suskirstyti į keturis būtent šiai analizei svarbius laikotarpius. Pirmoji fazė (1571–1586 metai) apima bažnyčios perdavimą ordinui ir ypač svarbią bažnyčios rekonstrukciją, vykusią nuo 1580 iki 1586 metų, pagal Jėzuitų ordino tendencijas [136]. Pakito bažnyčios planinė kompozicija: pastatas buvo gerokai prailgintas, suformuotos šoninės koplyčios (24 pav.). Antrasis laikotarpis laikytinas iki ordino panaikinimo 1773 metais. Bažnyčia nukentėjo nuo ne vieno gaisro (1610, 1611, 1655, 1737, 1748 metais) [137]. Galiausiai aštuoniolikto amžiaus viduryje buvo rekonstruota. Vadovaujant architektui Jonui Kristupui Glaubicui įvykdyta bažnyčios rekonstrukcija, kurios metu buvo įrengtas didysis bažnyčios altorius ir dekoruotas interjeras jėzuitų ir kitų meistrų iš viso įrengiant dvidešimt du barokinius altorius [138]. Kiti du etapai apima bažnyčios tolesnes rekonstrukcijas. Bažnyčios interjeras ir dekoracijos stipriai nukentėjo 1773–1853 metų laikotarpiu. Jeigu aštuonioliktame amžiuje bažnyčios interjeras atitiko jėzuitų programą, tai jau 1825 metais objektas buvo perdirbtas [139]. Pirmiausia buvo uždažytos freskos bei nuimti lipdiniai ir marmuro imitacijos, toliau buvo panaikinti dvylika altorių iš buvusių dvidešimt dviejų. Paskutiniuoju periodu (1964–1979 metai) įvykdytas bažnyčios remontas ir restauracijos darbai pagal R. Jalovecko projektą [140], siekiant atkurti bažnyčioje sunaikintus objektus.

Kalbant apie bažnyčios erdvinę kompoziciją, yra labai svarbi šešiolikto amžiaus pabaigos pastato rekonstrukcija. Kadangi bažnyčia buvo modifikuojama pagal Jėzuitų ordino užsakymą, buvo stipriai pakeista planinė struktūra. Bažnyčia buvo prailginta beveik trečdaliu, tokiu būdu priartinant planinę kompoziciją prie jėzuitų architektūroje projektuotų proporcijų. Centrinė bažnyčios nava žymiai platesnė už šonines navas. Taip pat buvo pristatytos šoninės koplyčios iš abiejų bažnyčios pusių (24 pav.) [141]. Šios rekonstrukcijos erdvių sąranga yra išlikusi iki dabar, dėl to bažnyčia tampa unikaliu šios situacijos atveju. Bažnyčia yra halinė su trimis navomis, buvusiomis jau prieš jėzuitų rekonstrukciją, ir su nauja trijų sienų ribojama apside. Bažnyčioje matomi cilindriniai ir kryžminiai skliautai, kupolas nebuvo įrengtas. Svarbus elementas visada buvo išraiškingas vargonų choras.

¹³⁵ Drėma, V. *Vilniaus Šv. Jono bažnyčia*, R. Paknio leidykla, 1997

¹³⁶ Jaloveckas, R. *Vilniaus Šv. Jono bažnyčios architektūrinių tyrimų ataskaita*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5966, 1966, p. 12

¹³⁷ Dambrauskaitė, T. *Buv. Šv. Jono bažnyčia. Istoriniai tyrimai. Ataskaita*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5964, 1966–1971, p. 12

¹³⁸ Ten pat, p. 11

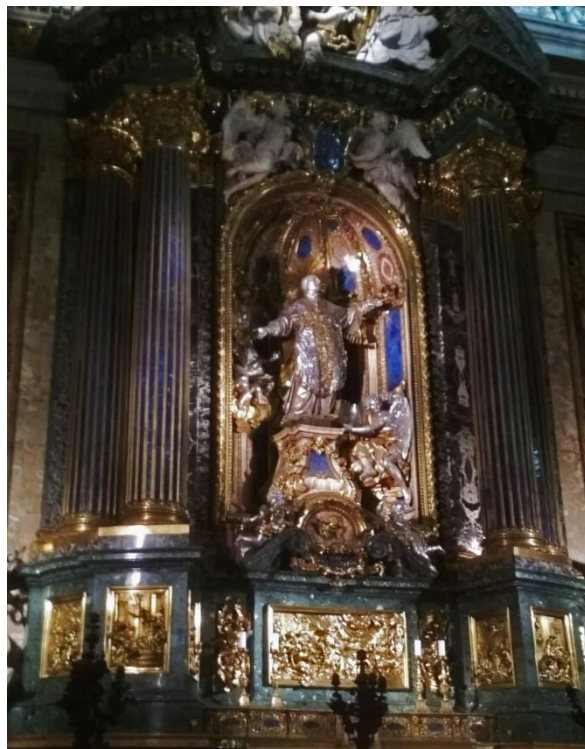
¹³⁹ Ten pat, p. 12

¹⁴⁰ Jaloveckas, R. *Vilniaus Šv. Jono bažnyčios architektūrinių tyrimų ataskaita*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5966, 1966

¹⁴¹ Ten pat

25 pav. Prieangio nišoje stovinti Šv. Ignaco Lojolos skulptūra, paminanti blogį

26 pav. Šv. Ignaco Lojolos skulptūra *Il Gesù* bažnyčioje Romoje

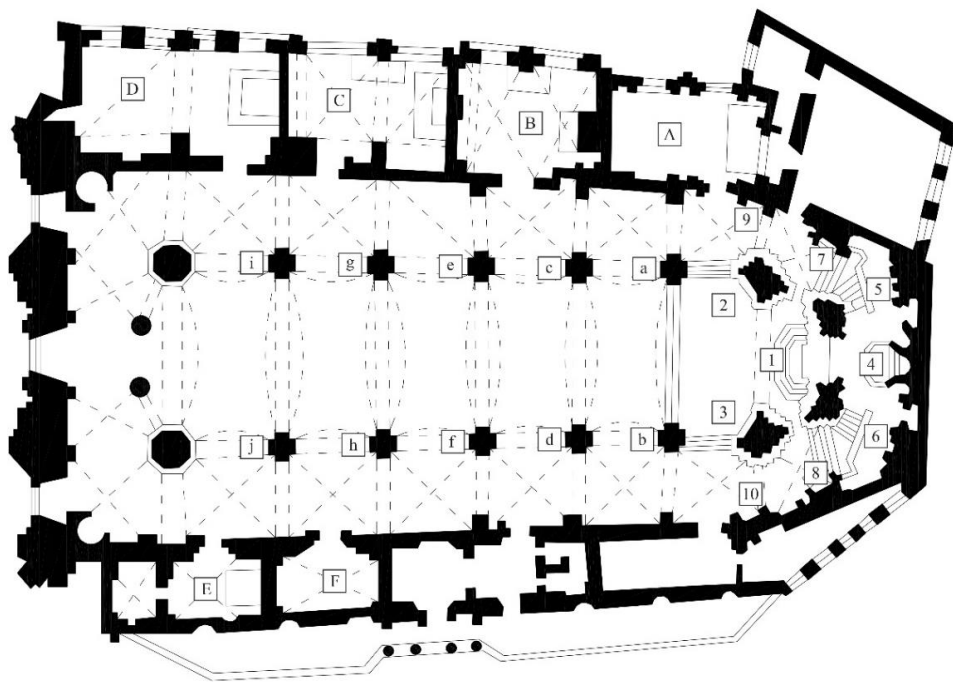
Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčia išsiskiria buvusią įdomia menine interjero programa. Kai kurias detales pateikia 1774 metais sudarytas bažnyčios inventorių. Pirmiausia patenkant pro šoninį prieangį į bažnyčią nišoje buvo pastatyta Šv. Ignaco Lojolos skulptūra, ko gero, buvusi asociacija į šio šventojo skulptūrą Romos *Il Gesù* bažnyčioje (25, 26 pav.). Skulptūros autoriumi laikomas jėzuitas Michalas Szykas, kuriam priskiriamos ir kitos bažnyčioje buvusios skulptūros [142]. Prieangio portale buvo dvi gipsinės alegorinės skulptūros: vilties ir tikėjimo, atspindinčios baroko laikotarpio alegorijų vaizdavimą sakraliniuose pastatuose. Aprašyme, atliktame 1774 metais, teigiama, kad bažnyčia turėjo dvidešimt du altorius, išdėstytus didžiajame altoriuje ir ties bažnyčios pilioriais. Tuo tarpu centrinės navos skliaute buvo ištapyta freska, vaizdavusi Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono evangelisto gyvenimo momentus [143]. Pagal Vlodo Drėmos istorinius ir meninius skliautų tapybos tyrimus, šią freską sudarė dvidešimt penki paveikslai iš jau minėtų šventųjų gyvenimo epizodų [144]. Vykdamas paskutinįjį bažnyčios remontą dvidešimto amžiaus pabaigoje, buvo rasta ir konservuota dalis šios freskos,

¹⁴² Dambrauskaitė, T. *Buv. Šv. Jono bažnyčia. Istoriniai tyrimai. Ataskaita*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5964, 1966-1971, p. 10, kartu pateikiama nuoroda į M. Moreliowski, *Znaczenie baroku Wilenskiego XVIII stulecia*, 1940

¹⁴³ Ten pat, p. 10

¹⁴⁴ Drėma, V. *Buv. Vilniaus Šv. Jono bažnyčios skliautų tapyba. Istoriniai-meniniai tyrimai*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5973, 1975, p. 2. Darbe taip pat plačiau aptariama šios freskos autorystė, kadangi nėra dokumentų patvirtinančių skliautų tapybos autorystę.

esančios virš vargonų choro. Abu išlikę epizodai vaizduoja Šv. Jono evangelisto gyvenimo scenas. Viename iš jų – Šv. Jono evangelisto padarytas stebuklas, išgeriant užnuodyto vyno taurę ir išgyvenant, kitas momentas yra iš jo paskutinių gyvenimo dienų, renkantis mirties vietą. Pirmajame taip pat vaizduojamas pavakario dangus ir teatro kulisų motyvai, ypač plėtoti baroko laikotarpiu, o antrojoje scenoje matomas ankstyvo ryto dangus [145], taip kuriant mirties ir gyvenimo ryšį bei simboliką. Tuo tarpu presbiterijos skliaute matoma Šv. Jono Krikštytojo nukiršdinimo scena, kartu šiam šventajam dedikuojamas šalia esantis centrinis altorius.

27 pav. Vilniaus Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčios planas su pažymėtomis dedikacijomis pagal V. Drėmą. Didysis altorius (išlikęs): 1 – Šv. Jono Krikštytojo altorius, 2 – Šv. Ignaco Lojolos altorius, 3 – Šv.

Pranciškaus Ksaverio altorius, 4 – Loreto Švč. Mergelės Marijos altorius, 5 – Kristaus Nukryžiuotojo altorius, 6 – Sopulingosios Dievo Motinos altorius, 7 – Šv. Kazimiero altorius, 8 – Šv. Arkangelo Mykolo altorius, 9 – Šv. Juozapo altorius, 10 – Šv. Petro ir Pauliaus altorius. Koplyčios: A – Dievo Kūno (Oginskių), B – Dievo Motinos Gerosios Vilties, C – Šv. Onos, D – Palaimintojo Šv. Stanislovo Kostkos, E – Šv. Barboros, F – Angelų Dievo Motinos (Piaseckių). Kiti altoriai: a – Šv. Stepono, b – Šv. Tado, c – Šv. Anupro, d – Dievo Apvaizdos, e – Šv. Aloyzo, f – Šv. Jeronimo, g – Šv. Onos, h – Šv. Kotrynos, i – Kristaus Apipjaustymo, j – Šv. Jono Nepomuko

Toliau aptariant šios bažnyčios dekorą programą (27 pav.), pirmiausia minėtinas centrinis altorius – dešimties altorių kompozicinė grupė (28 pav.), išlikusi originali iki šių dienų ir kurią galima

¹⁴⁵ Drėma, V. *Buv. Vilniaus Šv. Jono bažnyčios skliautų tapyba. Istoriniai-meniniai tyrimai*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5973, 1975, p. 6-7. Čia plačiai aprašomos freskos, jų vaizdiniai ir kompozicija.

būtų laikyti viena iš vertingiausių Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčios interjero elementų. Kiti altoriai, buvę ties bažnyčios pilioriais, devyniolikame amžiuje buvo išgriauti ir sunaikinti. Šios kompozicijos autorystė nėra visiškai žinoma. Altorių įrengimą yra bandoma priskirti architektui J. K. Glaubicui arba italų architektui F. Placidui (*F. Placidi*) [146]. Analizuojant bažnyčios planą, yra matoma, kad altorių kompozicija yra išdėstyta puslankiu su atitraukimu nuo apsidės sienų, taip sukuriant praėjimą aplink didįjį altorių, kur taip pat dėstomi altoriai. Tokiu būdu kuriama vientisa ir dinamiška architektūrinė altorių kompozicija. Žvelgiant į didįjį altorių matoma, kad yra akivaizdžiai akcentuojami trys altoriai. Centrinis Šv. Jono Krikštytojo altorius, kurio pirmame lygmenyje stovi kryžius su Nukryžiuotojo Jėzaus skulptūra, o aukščiau virš jo skulptūrinė kompozicija vaizduojanti Jėzaus krikšto sceną, apsuptą Šv. Trejybės motyvais. Suvokiamas Jėzaus krikšto ir kančios vaizdinių kontempliavimas kartu. Šalia išdėstyti du altoriai: Šv. Ignaco Lojolos centrinio altoriaus kairėje pusėje ir Šv. Pranciškaus Ksavero dešinėje pusėje. Centrinis altorius tokiu būdu yra apsupamas dviejų Jėzuitų ordino įkūrimui svarbių jėzuitų šventųjų. Šiuose šoniniuose altoriuose taip pat pakabinti Šv. Jono Krikštytojo ir Šv. Jono Evangelisto paveikslai. Šių trijų altorių skulptūrų simbolikoje vaizduojami šventieji Jonai iš įvairiausių laikotarpių, kartu šoninių altorių antrame tarpsnyje matomos skulptūros, simbolizuojančios Azijos valstybes. Iš čia kyla Jėzuitų ordino ryšys su Šv. Pranciškaus Ksavero misionieriaus veikla Azijos kraštuose. Pagal Kultūros vertybių registro duomenis, žinomos kitų antrojo plano altorių dedikacijos, išdėstytos ties apsidės sienomis [147]. Tarp jų, tiesiai už centrinio altoriaus, yra Loreto Švč. Mergelės Marijos altorius, kuriame kartu matomos keturių evangelistų skulptūros: Jono, Luko, Mato ir Morkaus. Šio altoriaus kairėje pusėje – Kristaus Nukryžiuotojo altorius, dešinėje – Sopulingosios Dievo Motinos altorius. Jėzaus ir jo motinos kančios vaizdinių seka. Toliau įrengti Šv. Kazimiero ir Šv. Arkangelo Mykolo altoriai. Vienas – augančio Lietuvos globėjo kulto sakralinėje dailėje pavyzdys, kitas – greitai regione paplitęs arkangelo vaizdavimas, kartu jis matomas šalia jau minėtų kančios motyvų. Ir galiausiai Šv. Juozapo bei Šv. Petro ir Pauliaus altoriai. Pastarajame pakabintas ir Šv. Petro brolio Šv. Andriejaus kankinystės paveikslas. Taip iš altorių dedikacijų ir šventųjų vaizdavimų yra sukurama altorių ikonografinė seka, sukuriant meninę altorių kompozicijos programą. Kartu svarbu paminėti natūralaus apšvietimo pritaikymą šioje altorių kompozicijoje. Atsižvelgiant į jau buvusius gotikinius langus, buvo sukurtas ypatingas architektūrinės kompozicijos ir šviesos bei šešėlio santykis, išvystant dinamišką efektą. Taip pat vitražų sukeliamas šviesos srautų spalvinis įvairiapusiškumas papildė barokinio teatrališkumo ir didingumo įspūdį (29 pav.).

¹⁴⁶ Jaloveckas, R. *Vilniaus Šv. Jono bažnyčios architektūrinių tyrimų ataskaita*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5966, 1966, p. 21

¹⁴⁷ Vilniaus universiteto pastatų komplekso Šv. Jono Krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčia [interaktyvus]. Kultūros vertybių registro kodas 26848 [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/0A516F50-6C09-4206-81D6-5EF360686BC7>

28 pav. Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčios didžiojo altoriaus vaizdas iš centrinės navos

29 pav. Vitražas ties Šv. Pranciškaus Ksavero altoriumi

Kitas ypatingas šios bažnyčios akcentas yra šventųjų Jonų vaizdavimas skulptūrose. Kadangi 1826 metais, vykstant interjero griovimui ir naikinimui, didžiojo altoriaus kompozicija su visais savo objektais buvo išsaugota, jame esančių skulptūrų ryšys ir kontekstas suardytas nebuvo. Čia matomos išdėstytos septynios skirtingais laikotarpiais gyvenusių šventųjų Jonų skulptūros. I. Vaišvilaitė viename savo straipsnių teigia tokio sumanymo autoriais buvusius jėzuitus ir tai „netiesiogiai nurodo XVIII amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje Prahos jėzuitų užsakymu sukurta graviūra, vaizduojanti šventąjį Joną Nepomuką kitų šventųjų Jonų apsuptyje“ [148]. Tokiu šventųjų Jonų vaizdavimu galėjo būti bandoma atskleisti Visuotinės Bažnyčios sandarą ir apimti visą Bažnyčios istorinės raidos suvokimą. Kaip pastebi I. Vaišvilaitė, visų vaizduojamų šventųjų Jonų šventės apima visus liturginius metus [149]. Manoma, kad prieš šoninių altorių išgriovimą, juose buvo išdėstytos dar apie šešiolika šventųjų Jonų skulptūrų, kurios šiuo metu išdėliotos ties bažnyčios pilioriais. Deja, šių skulptūrų tarpusavio santykį nusakyti būtų sudėtinga dėl pakitusios per laiką jų pozicijos bažnyčios erdvėje ir kontekste. Taigi galima daryti išvadą, kad toks dekorų programos sumanymas galėjo būti nuoroda į visų istorinių laikotarpių ir skirtingų hierarchinių sluoksnių susivienijimą ir bendrumą bažnyčios erdvėje, į tokį pasakojimą vaizdiniais įtraukiant ir bažnyčios bendruomenę.

¹⁴⁸ Vaišvilaitė, I. *Vilniaus Šv. Jono Krikštytojo ir Šv. Jono evangelisto bažnyčios altoriai, Idėja ir įgyvendinimas* // *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 35, 2001, p. 138

¹⁴⁹ Ten pat, p. 138-139

2.3.2.2. Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčia

Pirmasis Jėzuitų ordino naujos statybos sakralinis pastatas Vilniuje ir visoje Lietuvos teritorijoje yra Šv. Kazimiero bažnyčia su profesų namų ansambliu, kuriam būdinga jau Vakarų Europos baroko charakteristika. Šios bažnyčios statybų pradžia yra laikomi 1604 metai [150]. Pastato statyboms vadovavo architektas jėzuitas Jonas Frankevičius (dar minimas kaip Prochovičius), buvęs jau minėto jėzuitų architekto G. M. Bernardoni'o mokinys. Skirstant bažnyčios istorinius momentus į analizei naudingus laikotarpius, atrandami penki svarbūs etapai. Pirmoji fazė būtų bažnyčios konstrukcijos statybos iki jos konsekravimo datos – 1604–1635 metai. Antrasis etapas apimtų pastatui buvusį nepalankų laikotarpį iki 1749 metų dėl gaisrų padarytos žalos, dėl to užsitęsė ir bažnyčios interjero įgyvendinimo darbai. Trečiuoju laikotarpiu (1749–1773 metai) Šv. Kazimiero bažnyčia buvo rekonstruota jėzuitų architekto Tomo Žebrausko, įrengiant interjero dekoracijas, tarp kurių buvo ir iki šių dienų išlikęs didysis bažnyčios altorius. Jo dekoravimas priskiriamas skulptoriams Johanui Kiernerui, Pranciškui Prišcinskiui ir Jonui Nezemkauskui [151]. Šiuo laikotarpiu pastatytas ir dabartinis bažnyčios kupolas. Ketvirtoji fazė prasidėjo Jėzuitų ordino panaikinimu 1773 metais ir truko iki 1917 metų, kai bažnyčia buvo vėl pirmą kartą grąžinta katalikams. 1812 metais stipriai nukentėjo bažnyčios interjeras, nes Napoleono kariuomenė sunaikino koplyčių altorius, paveikslus bei skulptūras [152]. Šiuo periodu bažnyčia buvo kelis kartus perduota skirtingiems religiniams ordinams. Kol 1864–1868 metais buvo įgyvendintas N. Čagino projektas, rekonstruojantis Šv. Kazimiero bažnyčią į Šv. Nikolajaus soborą [153]. Tuo metu buvo visiškai sunaikinti dešimt mūrinių altorių. Penktuoju etapu (1917–dabar) bažnyčia buvo kelis kartus restauruota, atkuriant kai kuriuos autentiškus interjero elementus. Tuo pačiu laikotarpiu pastatas kurį laiką buvo paverstas į ateizmo muziejų, tačiau iš esmės nekeičiant bažnyčios konstrukcijos bei interjero, bandant išsaugoti vertingus baroko laikotarpio objektus bažnyčios interjere [154].

Aptariant bažnyčios plano sprendinį, akivaizdžiai pastebima Jėzuitų ordino tipinė kompozicija, kuri priminė tiek Romos *Il Gesù*, tiek pirmosios Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje Nesvyžiaus bažnyčios planą [155]. Bažnyčios erdvių sąranga liko mažai pakitusi nuo originalaus projekto. Vėlesniais laikotarpiais buvo pristatytos kai kurios zakristijos erdvės aplinkui apsidę [156], tačiau tai nepadarė įtakos esminei ir aptariamai bažnyčios plano kompozicijai. Šv. Kazimiero bažnyčia yra bazilikinė su plačia

¹⁵⁰ Lasavickas, S. *Archit. paminklas Kazimiero bažnyčia Vilniuje. Trumpa istorinė apžvalga*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5533, 1958, p. 2

¹⁵¹ Ten pat, p. 5

¹⁵² Firkovičius, R. *Vilniaus senamiesčio 46 kvartalas. Istorinė apybraiža*, 1 dalis, VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4713

¹⁵³ Lasavickas S., *Archit. paminklas Kazimiero bažnyčia Vilniuje. Trumpa istorinė apžvalga*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5533, 1958, p. 9

¹⁵⁴ Simonavičius, Ž. (sud.) *Ateistinis muziejus Vilniuje Gorkio gt. Nr. 74 (Buv. Kazimiero bažnyčioje). Projektinė užduotis*, VAA, f. 159, b. 2, 1962, p. 2

¹⁵⁵ Markauskaitė, N. *Lietuvos jėzuitų provincijos statybinė veikla: Vilniaus profesų namų ir Šv. Kazimiero bažnyčia XVII-XVIII amžiais*, daktaro disertacijos santrauka, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004, p. 40

¹⁵⁶ Ten pat, p. 2

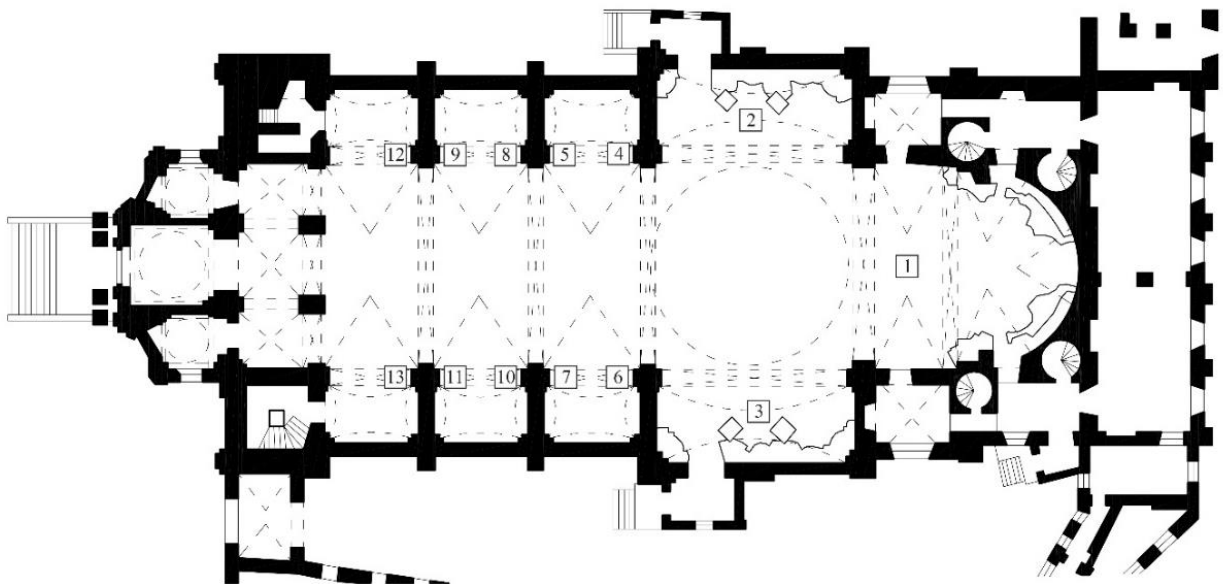
centrine nava, dengta cilindriniais skliautais su liunetėmis, ir trimis poromis šoninių koplyčių bei pusapvale apside. Transepto galinės sienos yra beveik sulygiuotos su koplyčių galinėmis sienomis. Centrinės navos ir transepto sandūroje buvo suprojektuotas kupolas. Virš bažnyčios prienavio yra vargonų choras. Dabartinis vargonų choras buvo atstatytas 1925 metais vadovaujant architektui J. Borovskiui [157]. Pastato planas pasižymi stipriai išreikšta išilgine kompozicijos ašimi, kurią dar sustiprina prieangio erdvė bei eksterjero laiptai. Taip pat šios bažnyčios atveju jaučiama ir antroji, silpniau artikuliuota, skersinė kompozicinė ašis transepto dalyje. Bažnyčia visada turėjo du šoninius pagrindinio fasado bokštus, tai nurodo regioninę įtaką sakralinėje architektūroje. Kadangi tai turėjo būti tipinis Jėzuitų ordino bažnyčios projektas, ku stipriau atspindintis šio ordino menines idėjas. Irena Vaišvilaitė pažymėjo, kad „Šv. Kazimiero bažnyčioje pirmą kartą Lietuvos architektūros raidoje taip nuosekliai panaudoti Vakarų Europos klasikiniai principai“ [158]. Sukurta erdvių sistema kuria didingumo įspūdį. Stebėtoji judant aukštesne už koplyčias centrine nava, pasiekiamą ypač dinamiška erdvių sandūros kulminacija ties kupolu. Visa tai baigiasi išraiškingu centriniu altoriumi. Natūralaus apšvietimo panaudojimas taip pat yra svarbus (30 pav.). Kiekviena koplyčia yra apšviesta atskiru langu, taip sukuriant pirmąjį apšvietimo lygmenį. Langai antrajame lygmenyje ties skliautais dar labiau išaukština centrinę navą ir ties kupolu stiprūs šviesos srautai nušviečia didįjį altorių išryškindami visus altoriaus elementus ir spalvinę gamą.

30 pav. Šv. Kazimiero bažnyčios vaizdas iš centrinės navos

¹⁵⁷ Lasavickas, S. *Archit. paminklas Kazimiero bažnyčia Vilniuje. Trumpa istorinė apžvalga*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5533, 1958, p. 10

¹⁵⁸ Vaišvilaitė, I. *Baroko pradžia Lietuvoje*, Vilniaus dailės akademija, 1995, p. 59

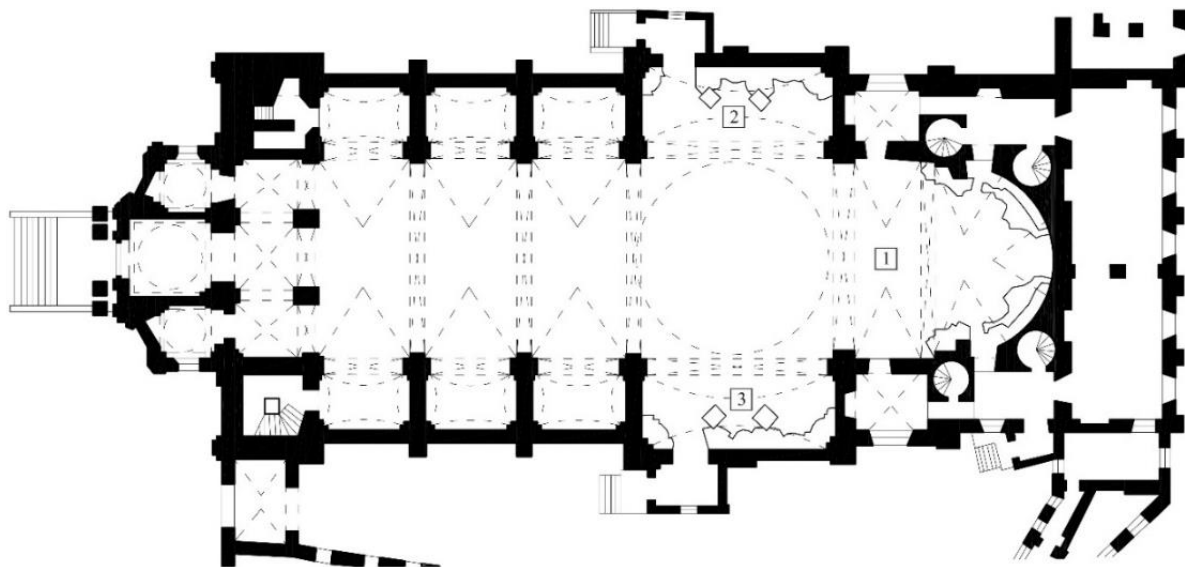
31 pav. Šv. Kazimiero bažnyčios planas su pažymėtomis altorių dedikacijomis pagal 1773 metų inventorių: 1 – Jėzaus Nukryžiuotojo didysis altorius, 2 – Šv. Pranciškaus Ksavero, 3 – Loreto Švč. Mergelės Marijos, 4 – Šv. Kazimiero, 5 – Šv. Ignaco Lojolos, 6 – Šv. Stanislovo Kostkos, 7 – Šv. Mergelės Marijos Ėmimo Dangun, 8 – Šv. Arkangelo Mykolo, 9 – Šv. Tado, 10 – Nukryžiuotojo Kristaus, 11 – Šv. Uršulės, 12 – Šv. Beno, 13 – Šv. Marijos Magdalietės

Bažnyčia išsiskyrė sudėtinga menine programa. Neringos Markauskaitės teigimu, Šv. Kazimiero bažnyčios dekore Jėzuitų ordinui buvo svarbūs Nukryžiuotojo, Šv. Kazimiero ir Švč. Mergelės Marijos motyvai [159]. Bandant atkurti originalią bažnyčios dekorą svarbiu tampa 1773 metų vizitacijos aktas, aprašantis bažnyčios inventorių ir minintis net trylika altorių, išdėstytų visoje bažnyčioje [160] (31 pav.). Didžiajame altoriuje minimas Jėzaus Nukryžiuotojo paveikslas, o transepto koplyčiose buvo Šv. Pranciškaus Ksavero ir Loreto Švč. Mergelės Marijos altoriai. Toliau žvelgiant nuo didžiojo altoriaus link įėjimo į bažnyčią ir grupuojant šonines koplyčias į poras, matoma pirmoji koplyčių pora su dešinėje pusėje Šv. Kazimiero ir Šv. Ignaco Lojolos altoriais ir kairėje Šv. Stanislovo Kostkos ir Šv. Mergelės Marijos Ėmimo Dangun altoriais. Taigi arčiausiai pagrindinių bažnyčios altorių buvo išdėstyti Jėzuitų ordinui svarbių šventųjų paveikslai bei Lietuvos globėjo ir pačios bažnyčios vardo šventojo altorius. Antroje koplyčių poroje išdėstyti Šv. Arkangelo Mykolo ir Šv. Tado bei Nukryžiuotojo Kristaus ir Šv. Uršulės altoriai. Pastebimas ryšys tarp šių dviejų koplyčių. Pirmiausia, tai dviejų kankinių šventųjų vaizdavimas abiejose koplyčiose: Šv. Tadas ir Šv. Uršulė. Šios šventosios vaizdavimas šalia nukryžiuoto Jėzaus taip pat turi loginę seką, kadangi pabrėžia jo kančios perteikimą. Tuo tarpu Šv. Arkangelo Mykolo simbolika

¹⁵⁹ Markauskaitė, N. *Lietuvos jėzuitų provincijos statybinė veikla: Vilniaus profesų namų ir Šv. Kazimiero bažnyčia XVII-XVIII amžiais*, daktaro disertacijos santrauka, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004, p. 42

¹⁶⁰ Drėma, V. *Vilniaus bažnyčios*, „Versus Aureus“ leidykla, 2007, p. 459-460. Knygoje randamas nuorašas lenkų kalba iš V. Zahorsio inventoriaus išrašų.

šioje situacijoje paaiškinama buvimu šalia sielų mirties akimirka. Arčiausiai įėjimo esančiose koplyčiose buvo įrengti Šv. Beno ir Šv. Marijos Magdalietės altoriai, pabrėžiantys svarbų atsivertimo momentą. Taigi stebėtojas bažnyčios fizinėje erdvėje yra įvedamas į dvasinio išgyvenimo kelionę meninės bažnyčios programos kuriamais vaizdiniais. Pradedama atsivertimo išgyvenimu bei kankinystės ir Jėzaus kančios kontempliavimu. Artėjant link didžiojo altoriaus minimi Jėzuitų ordino ir visos Bažnyčios „mokytojai“. Galiausiai sutelkiant dėmesį į centrinio altoriaus Jėzaus kančios išgyvenimą.

32 pav. Šv. Kazimiero bažnyčios planas su pažymėtomis altorių dedikacijomis šiuo metu: 1 – Prisikėlusio Kristaus didysis altorius, 2 – Šv. Ignaco Lojolos, 3 – Šv. Andriejaus Bobolos

Deja, dabartinis bažnyčios interjeras nepasižymi kaip anksčiau gausiu dekoru (32 pav.). Meninė programa tapo labiau fragmentiška, kai kurie objektai buvo pakeisti. Kaip matoma, išliko didysis bei du transepto altoriai. Kultūros vertybių registro duomenimis yra pažymimos dabar egzistuojančių altorių dedikacijos [161]. Didysis altorius yra dedikuotas Prisikėlusiam Kristui. Esminis centrinio altoriaus kančios simbolizmas nėra pakitęs nuo minimo 1773 metų inventoriuje. Jėzaus kančios vaizdinys suvokiamas kaip esminis dvasinės kelionės bažnyčios erdvėje taškas. Transepto kairiajame šone yra Šv. Ignaco Lojolos altorius, dešiniajame – Šv. Andriejaus Bobolos altorius. Abu šventieji yra svarbūs Jėzuitų ordino asmenys. Jeigu pirmasis buvo ordino įkūrėjas, kitas – jėzuitų vienuolis, daug laiko dirbęs Šv. Kazimiero bažnyčioje, taigi buvęs atsakingas už ordino veiklą vystymą šioje bažnyčioje.

¹⁶¹ Vilniaus jėzuitų vienuolyno pastatų ansamblio Šv. Kazimiero bažnyčia [interaktyvus]. Kultūros vertybių registro kodas 27304 [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/E8C331F8-1589-444E-8D27-47F5498E782F>

2.3.2.3. Vilniaus Šv. Ignoto bažnyčia

Vilniaus noviciato komplekso statybų pradžia laikytina 1602 metais, kai buvo supirkti ansamblio vietoje buvę sklypai su pastatais [162]. Pačios Šv. Ignoto bažnyčios statybų pradžia yra 1622 metais, pašventinus kartinį akmenį [163]. Tais pačiais metais taip pat kanonizuotas Jėzuitų ordino įkūrėjas Šv. Ignacas Lojola, dėl ko galėjo būti padaryta įtaka bažnyčios pavadinimui. Bažnyčios istorinius įvykius būtų galima suskirstyti į keturis etapus, svarbiausius kalbant apie bažnyčios suplanavimą ir interjero įrengimą. Pirmojoje fazėje (1622–1743 metai) pradėta statyti pati bažnyčia,

33 pav. Vilniaus vartai už kurių matosi Šv. Ignoto bažnyčios dalis, P. Smuglevičius, 1785 m.

34 pav. Totorių vartai už kurių matosi Šv. Ignoto bažnyčia, J. Kamarauskas, 1897 m.

tačiau dėl Vilniaus miesto gaisrų ir karų jau nukentėjusi. Antruoju laikotarpiu (1743–1773 metai) vyko bažnyčios atstatymo darbai [164], kuriuos jau būtų galima priskirti pereinanajam laikotarpiui tarp brandžiojo ir vėlyvojo baroko Lietuvoje. Vadovaujant architektui jėzuitui Tomui Žebrauskui, įrengti mūriniai altoriai, šoninės bažnyčios koplyčios buvo praplėstos bei skliautai dekoruoti lipdiniais ir tapyba. Taip pat buvo pastatytas didysis altorius (A. Datzratas ir P. Prišcinskis) [165]. Šiame altoriuje iš pradžių kabėjo S. Čechavičiaus „Šv. Ignoto“ paveikslas. Trečiojo periodo metu (1773–1925 metai), po 1773 metų Jėzuitų ordino panaikinimo, bažnyčia ir jos interjeras smarkiai nukentėjo. Dėl nuolatinio bažnyčios pastato funkcijos keitimo į kareivines, vėliau į ligoninę ir vėl į kareivines, bažnyčios vidus buvo vis pertvarkomas [166]. Buvo išardyti altoriai ir užbalintos freskos, nuardyti bokštai ir visiškai sunaikintas

¹⁶² Galvydytė, I. *Lietuvos vienuolynai. Vilniaus buvęs jėzuitų noviciatas ir Šv. Ignoto bažnyčia* [interaktyvus], [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <http://vienuolynai.mch.mii.lt/V47-54/Vilnnoviciat.htm>

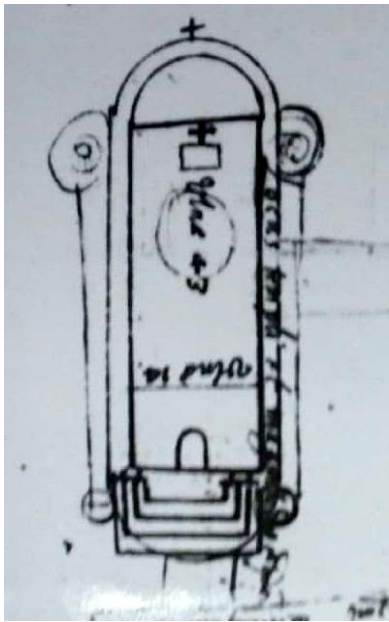
¹⁶³ Racevičienė, J. *Buv. Šv. Ignoto bažnyčia Vilniuje. Istoriniai tyrimai*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5814, 1982, p. 2

¹⁶⁴ Galvydytė, I. *Lietuvos vienuolynai. Vilniaus buvęs jėzuitų noviciatas ir Šv. Ignoto bažnyčia* [interaktyvus], [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <http://vienuolynai.mch.mii.lt/V47-54/Vilnnoviciat.htm>

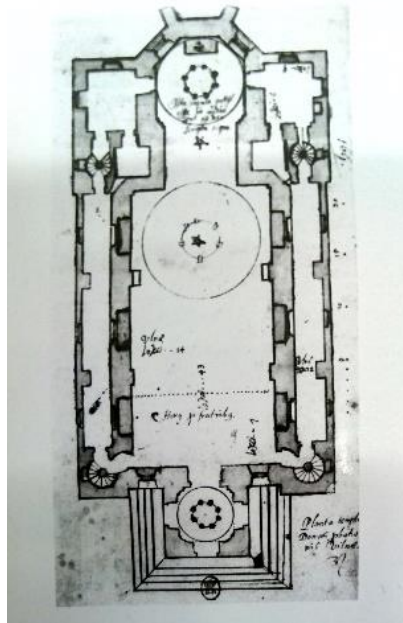
¹⁶⁵ Ten pat

¹⁶⁶ Racevičienė, J. *Buv. Šv. Ignoto bažnyčia Vilniuje. Istoriniai tyrimai*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5814, 1982, p. 4

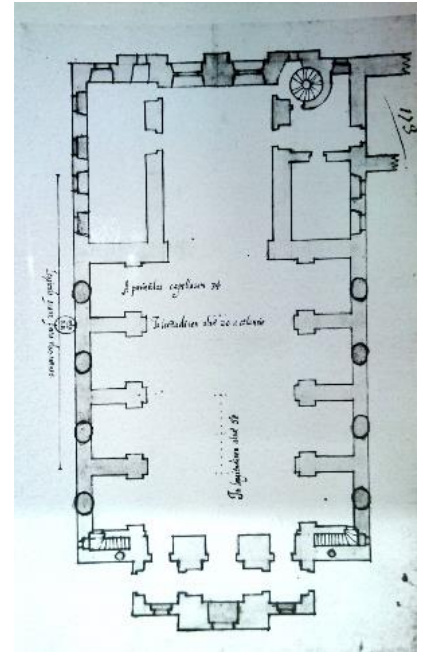
bažnyčios interjeras. Dėl šios priežasties sudėtinga lyginti dabartinę bažnyčios situaciją ir turimas negausias žinias su baroko periodu gyvavusia jėzuitų baroko programa. Paskutiniajame, ketvirtajame etape (1925–dabar), vyko bažnyčios restauracijos darbai. Pirmiausia pastato atstatymo darbai vyko pagal architekto Julijaus Kloso, vėliau pagal Pavolo Vendziagolskio projektus (1925–1928 metais) pastatą pritaikant religiniams tikslams [167]. Šių remonto darbų metu bažnyčios pirmykštė architektūra nebuvo atkurta. Buvo pasirinkta pastatą stilizuoti septyniolikto amžiaus pirmosios pusės baroko formomis.

35 pav. 1604 metų Šv. Ignoto bažnyčios projekto planas

36 pav. 1606 metų Šv. Ignoto bažnyčios projekto planas

37 pav. 1622 metų Šv. Ignoto bažnyčios planas

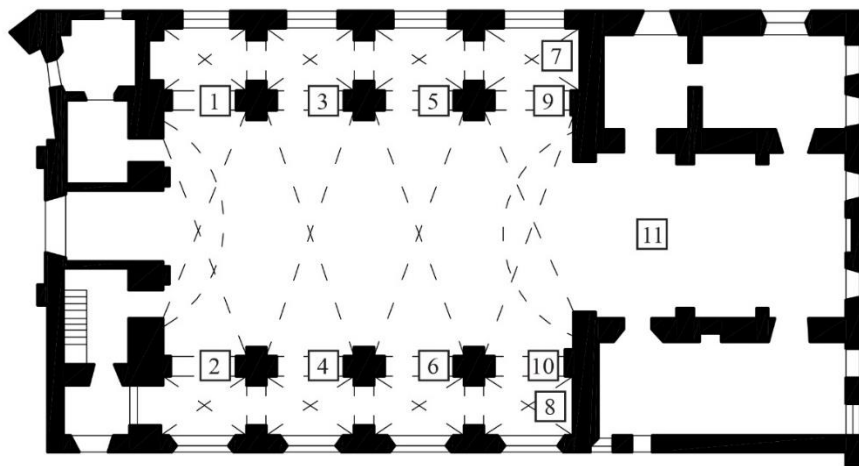
Pirmuosiuose Šv. Ignoto bažnyčios projektiniuose pasiūlymuose planinėje kompozicijoje yra matomi keli elementai, kurie galiausiai nebuvo įgyvendinti. Pagal 1604 metų ir 1606 metų bažnyčios planus, išsaugotus Paryžiaus nacionalinėje bibliotekoje [168], pastate turėjo būti jėzuitų bažnyčių architektūroje svarbus kupolas (35, 36 pav.). Taip pat yra aiškiai išreikšta apsidė: pusapvalė 1604 metų ir kampuota 1606 metų plane [169]. Tuo tarpu iš 1622 metų plano jau matoma, kad kupolo nėra, taip pat ir presbiterija buvo įrėminta trimis sienomis, susijungiančiomis stačiu kampu (37 pav.). Tačiau buvo suprojektuotos trys poros nesusisiekiančių koplyčių, išdėstytų iš abiejų centrinės navos pusių. Galbūt ir keturios poros, kadangi transeptas išvystytas nebuvo. Koplyčių erdvės anksčiausiuose planuose nematomos ir pati bažnyčia pirminiuose brėžiniuose buvo kompaktiška, tačiau su iškilmingiau išreikštu įėjimu ir planuose ryškiai matomomis bokštų patalpomis abipus presbiterijos. Galiausiai buvo pastatyti

¹⁶⁷ Racevičienė, J. *Buv. Šv. Ignoto bažnyčia Vilniuje. Istoriniai tyrimai*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5814, 1982, p. 12

¹⁶⁸ Brėžinių kopijos taip pat saugomos Vilniaus apskrities archyve, VAA, f. 9, ap. 40.

¹⁶⁹ V. Drėmos nuomone tikslesnė data būtų 1614 metai.

du bažnyčios bokštai, kurie aiškiai matomi Pranciškaus Smuglevičiaus 1785 metų ir 1897 metų J. Kamarausko Vilniaus vaizduose (33, 34 pav.), kartu buvo minėti 1773 metų inventORIZACIJOS aprašyme. Iš pastarojo aprašo sužinoma, kad bažnyčia jau buvo trinavė [170]. Bokštai archyve išsaugotuose brėžiniuose matomi iki pat 1926 metų, kai buvo vykdomi restauracijos darbai. Vėlesniuose brėžiniuose nei vieno iš bokštų jau nebėra. Analizuojant dabartinę bažnyčios planinę struktūrą, matoma, kad bažnyčia yra trinavė, dengta kryžminiais skliautais. Centrinė nava žymiai platesnė už šonines, kurios anksčiau buvo aiškiai suskirstytos į koplyčių erdves. Matoma, kad šoninių navų aukštis buvo padalintas į dvi erdves, sukuriant dar vieną aukštą. Ši modifikacija buvo padaryta jau 1956 metais pagal architekto V. Oleko projektą bažnyčią pritaikant kino studijos sandėlio funkcijai [171]. Pastatas turi choro erdvę. Jaučiama aiški pagrindinė centrinės navos kompozicijos ašis. Visa kita esminė bažnyčios planinė kompozicija yra nepakitusi.

38 pav. Šv. Ignato bažnyčios planas su pažymėtomis altorių dedikacijomis pagal 1773 metų inventorių:

- 1 – Šv. Arkangelo Mykolo altorius, 2 – Jėzaus nuėmimo nuo kryžiaus, 3 – Šv. Pranciškaus Bordžijos, 4 – Šv. Aloyzo Gonzagos, 5 – Šv. Juozapo, 6 – Šv. Martyno, 7 – Šv. Pranciškaus Ksavero, 8 – Šv. Stanislovo Kostkos, 9 – Švč. Mergelės Marijos, 10 – Nukryžiuotojo Kristaus, 11 – Šv. Ignaco Lojolos

Šv. Ignato bažnyčios meninė programa iš dalies atspindi 1773 metų bažnyčios inventORIZACIJOS akte [172], kadangi kultūros vertybių registre nėra pateikiama daug informacijos apie objektą [173]. Bažnyčia turėjo vienuolika altorių, įskaitant ir centrinį didįjį altorių. Kadangi bažnyčia jau laikyta trinave, altoriai buvo išdėstyti ties pilioriais. Altorių išdėstymas ir dedikacijos, buvę 1773 metais, matomos 38

¹⁷⁰ Racevičienė, J. *Buv. Šv. Ignato bažnyčia Vilniuje. Istoriniai tyrimai*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5814, 1982, p. 10

¹⁷¹ 1956 metų Šv. Ignato bažnyčios apmatavimų brėžiniai, VAA, Architektūros muziejaus dokumentų kolekcija, f. 1171, AKP, 1657/1-10

¹⁷² Bažnyčios aprašymas pagal 1773 metų inventorių randamas Racevičienė, J. *Buv. Šv. Ignato bažnyčia Vilniuje. Istoriniai tyrimai*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5814, 1982

¹⁷³ Šv. Ignato bažnyčia [interaktyvus]. Kultūros vertybių registro kodas 27308 [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/A251DA33-FE7D-4D53-B854-4968583E8206>

paveikslė. Bandant grupuoti altorius į poras, atrandamos kai kurių altorių sąsajos, kartu kalbant apie jų pozicionavimą bažnyčios erdvėje. Du altoriai prie pirmųjų dviejų pilorių einant nuo bažnyčios įėjimo link centrinio altoriaus: Šv. Arkangelo Mykolo altorius ir Jėzaus nuėmimo nuo kryžiaus altorius kartu su japonų kankinių paveikslu aukščiau. Pirmiausia, matomas Jėzaus kančios motyvas, dažnai randamas jėzuitų bažnyčių ikonografijoje. Šiuo atveju kartu vaizduojami ir japonų kankiniai, tiesiogiai susiję su Jėzuitų ordinu dėl jėzuito Šv. Pranciškaus Ksavero misijų Japonijoje ir kitose Azijos šalyse. Kitoje navos pusėje esantis Šv. Arkangelo Mykolo altorius galėtų tapti nuoroda į dažnai šio arkangelo vaizdavimą sielų palydoje į dangų ir kartu su paskutiniojo teismo motyvais. Angelų vaizdavimas šalia mirusiųjų bažnytinėje dailėje matomas dažnai [174]. Ties antrąja pilorių pora buvo išdėstyti Šv. Pranciškaus Bordžijos altorius su Šv. Teresės paveikslu antrajame tarpsnyje ir Šv. Aloyzo Gonzagos altorius. Pirmasis šventasis buvo Jėzuitų ordino generolas šešioliktame amžiuje, antrasis – vėlgį jėzuitų šventasis, jaunimo ir studentų globėjas. Vienas, galima būtų teigti, užėmęs mokytojo vietą, kitas mokinio. Sąsajos su mokslu, lavinimusi šiam ordinui buvo visada svarbios dėl šio ordino pasišventimo švietimui. Trečioji pilorių pora glaudė Šv. Juozapo altorių su aukščiau buvusiu Šv. Joachimo ir Šv. Onos paveikslu ir Šv. Martyno altorių. Šv. Juozapo altorių būtų galima interpretuoti kaip asociaciją į Jėzaus gimimą: Šv. Juozapo pasišventimą gimstančiam Jėzui. Šalia vaizduojami Mergelės Marijos tėvai tik sustiprina tokį aiškinimą. Tuo tarpu kitas altorius tuo metu priklausė Šv. Martyno vokiečių – katalikų brolijai, veikusiai šioje bažnyčioje kartu su Jėzuitų ordinu [175], taigi dedikacija buvo logiškai paaiškinama. Šoninių navų pabaigoje dešiniojoje pusėje buvo Šv. Stanislovo Kostkos altorius su Šv. Barboros paveikslu viršuje, kairiojoje pusėje – Šv. Pranciškaus Ksavero altorius su Šv. Tomo paveikslu. Altorių dedikacija šiems dviem svarbiems Jėzuitų ordino nariams buvo svarbus momentas ordino bažnyčiose. Pirmasis šventasis labiau siejamas su būtent šio regiono bažnyčiomis, kadangi buvo lenkų jėzuitas, kitas vienas iš svarbiausių Jėzuitų ordino šventųjų, buvęs pasišventęs misijoms užsienio šalyse. Šv. Stanislovas Kostka taip pat buvo paskirtas noviciato studentų globėju, todėl buvo neišvengiama dedikacija noviciato ansamblyje. Šventasis buvo pavaizduotas kartu su Šv. Barboros paveikslu, kadangi ši šventoji buvo apsireiškusi Šv. Stanislovui Kostkai. Tuo tarpu Šv. Pranciškus Ksaveras buvo vaizduojamas kartu su Šv. Tomo paveikslu. Šv. Tomas laikomas Bažnyčios mokytoju, kaip palaikymas Šv. Pranciškaus misijose. Arčiausiai centrinio altoriaus buvo išdėstyti dar du altoriai. Dešinėje buvo Nukryžiuotojo Jėzaus altorius su aukščiau buvusiu užrašu Jėzus, kairėje – Švenčiausiosios Mergelės Marijos altorius. Jėzaus kančios vaizdavimas, kartu su ordinui svarbia Jėzaus vardo išraiška ir šalia vaizduojama Jėzaus motina. Tuo tarpu didžiajame centriniame altoriuje buvo Šv. Ignato paveikslas – Šv. *Ignaco Lojolos vizija*. Paveikslas nutapytas 1757 metais dailininko S.

¹⁷⁴ Norkutė, R. *Angelų ikonografija Lietuvos bažnytinėje dailėje (XVI-XVIII a.)*, daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas Kaunas, 2010, p. 122

¹⁷⁵ Galvydytė, I. *Lietuvos vienuolynai. Vilniaus buvęs jėzuitų noviciatas ir Šv. Ignato bažnyčia* [interaktyvus], [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <http://vienuolynai.mch.mii.lt/V47-54/Vilnnoviciat.htm>

Čechavičiaus [176]. Tokiu būdu atspindi bažnyčios dedikacija Jėzuitų ordino įkūrėjui, kadangi tai ir buvęs noviciato ansamblis, juntama asociacija į švietimo globą. Svarbu paminėti, kad visi altoriai bei vargonų choras buvo puošti angelų ir angeliukų gipsinėmis figūromis bei gausiais kitais lipdiniais [177]. Taigi, galima teigti, kad altoriuose vaizduojamų šventųjų svarba auga žvelgiant nuo įėjimo link centrinio altoriaus. Judant bažnyčios erdve išgyvenami Jėzaus gimimo, kančios, kankinystės vaizdiniai, Jėzaus vardo svarba ir pasišventimas bei švietimo reikšmingumas.

39 pav. Šv. Ignato bažnyčios vidus. Matoma presbiterijos skliauto tapyba ir šoninių navų modifikacija

40 pav. Šv. Ignaco Lojolos Vizija, S. Čechavičius, 1757 m.

Kalbant apie bažnyčios natūralų apšvietimą reikia paminėti, kad bažnyčios langai buvo išdėstyti dviem eilėmis skirtinguose aukščiuose: penkiolika viršuje, aštuoni šiek tiek žemiau [178]. Taigi bažnyčia būdavo apšviesta palaipsniui nuo apačios į viršų. Kiekvienas šoninių navų tarpsnis tarp piliorų buvo apšviestas atskiru langu, tuo tarpu skliautas ypač išskirtas beveik dvigubu langų skaičiumi. Tokiu būdu sukurama ir aukščio iliuzija bei akcentuojama 1773 metais dar buvusi skliauto freska, manoma, tapyta baroko dailininko P. Dankerso, kurios tematika buvo keturi metų laikai [179]. Skaičius keturi Biblijoje, taip pat bažnytiniam mene dažnai pasikartojantis skaičius, reiškiantis stabilumą, pavyzdžiui, keturių

¹⁷⁶ Racevičienė, J. *Buv. Šv. Ignato bažnyčia Vilniuje. Istoriniai tyrimai*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5814, 1982, p. 8

¹⁷⁷ Ten pat, p. 6

¹⁷⁸ Ten pat, p. 9

¹⁷⁹ Ten pat, p. 9

evangelistų vaizdavimas. Deja, šie tapybos motyvai nėra išlikę. Skliauto freskų žymių jau nebeužtikta 1925 metais, bažnyčią beruošiant remonto darbams.

Jau 1802 metų inventORIZACIJOS aprašyme yra matoma, kad bažnyčios vidus buvo labai nukentėjęs [180]. Altoriai buvo panaikinti, kartu paveikslai, skulptūros bei lipdiniai. Dabartinėje bažnyčios interjero puošybos situacijoje matome du išsilaikiusius motyvus. Pirmasis yra S. Čechavičiaus paveikslas, kuris šiuo metu kabo bažnyčios centriniame altoriuje, grąžintas į savo originalią poziciją jau šiame amžiuje (40 pav.). Kitas svarbus elementas yra presbiterijos skliauto tapyba, nors tai ir nėra baroko laikotarpio darbas. Ši sieninė tapyba rasta 1983 metais, atliekant tapybos paieškas [181]. Iš archyvinių dokumentų yra žinoma, kad 1928 metais buvo paskelbtas konkursas bažnyčios dekoravimui [182], kuriam eskizus paruošė S. Matusiakas. Apibendrinant galima teigti, kad bažnyčios erdvinė kompozicija vis dar iš dalies atspindi baroko laikotarpiu buvusią erdvių sąrangą, tačiau originalus bažnyčios dekoras neišsilaikęs (39 pav.).

2.3.2.4. Kauno Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčia

Kauno Šv. Pranciškaus Ksavero mūrinės bažnyčios statybos užtruko gana ilgai, lyginant su kitomis jėzuitų bažnyčiomis Lietuvoje. Bažnyčios statybų pradžios data yra laikomi 1666 metai, o pagrindinių statybos darbų pabaiga – 1720 metai [183]. Bandant suskirstyti bažnyčios istoriją į analizuojamai temai svarbius momentus, tai ši būtų pirmoji bažnyčios statybų fazė. Bažnyčios statybos ilgai užsitęsė dėl keleto priežasčių, tokių kaip gaisrai, karas, maras. Galima teigti, kad šiuo laikotarpiu buvo pastatyta tik pati bažnyčios konstrukcija, kadangi interjero dekoravimo darbai dokumentuose minimi jau vėlesniais laikotarpiais. Antruoju svarbiu periodu (1720–1773 metai) vyko bažnyčios vidaus dekoro darbai. Suprojektuotas didysis altorius bei kiti bažnyčios altoriai ir gipso lipdybos dekoracijos. Nuo Jėzuitų ordino panaikinimo iki pat pastato pirmojo sugrąžinimo jėzuitams (1773–1923 metai) bažnyčia labai stipriai nukentėjo ir buvo naikinama, ypač bažnyčios interjeras. Šios bažnyčios inventoriaus aprašymas buvo atliktas vėliau nei kitų jėzuitų bažnyčių Lietuvoje – tik 1783 metais. Karo metu 1812 metais bažnyčios interjeras buvo beveik visiškai sunaikintas [184]. Šiuo trečiuoju laikotarpiu bažnyčia taip pat buvo pertvarkyta į Aleksandro Nevskio Sobarą [185]. Pastatas buvo suremontuotas tiek išoriškai,

¹⁸⁰ Racevičienė, J. *Buv. Šv. Ignoto bažnyčia Vilniuje. Istoriniai tyrimai*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5814, 1982, p. 5

¹⁸¹ *Buv. Šv. Ignoto bažnyčia. Išlikusios sieninės tapybos tyrimai ir rekomendacijos konservavimui*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5813, 1983, p. 1

¹⁸² Racevičienė, J. *Buv. Šv. Ignoto bažnyčia Vilniuje. Istoriniai tyrimai*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5814, 1982, p. 14

¹⁸³ Jurkštas, J. *Buvusi Kauno jėzuitų bažnyčia. Istoriniai tyrimai*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 2302, 1977, p. 3-4 / *Varsackytė R., Kauno miesto bažnyčios ir kultūrų sąveika XVI a. pabaigoje – XVIII a. pabaigoje*, Daktaro disertacija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2006, p. 65

¹⁸⁴ Jurkštas, J. *Buvusi Kauno jėzuitų bažnyčia. Istoriniai tyrimai*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 2302, 1977, p. 7

¹⁸⁵ Ten pat, p. 8

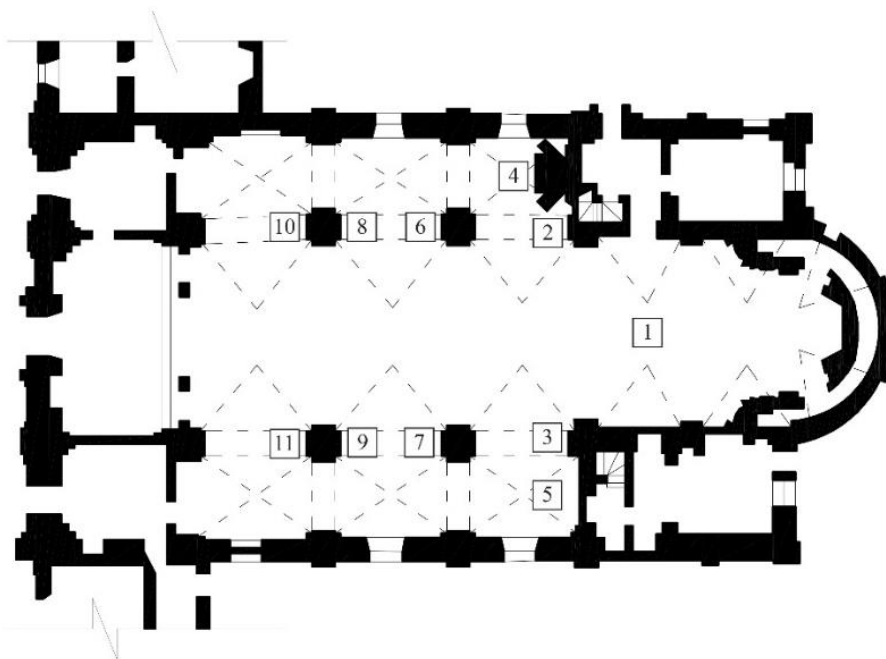
ties viduje. Paskutiniosios pastato fazės metu (1923–dabar) vyko keletas remonto darbų. Iš to, kas pateikta archyvuose dokumentuose, suprantama, kad interjeras nebuvo atkuriamas pagal originalų variantą. Buvo naujų interjero modifikacijų, aptariamų toliau šiame darbe. Urbanistiniu aspektu Kauno jėzuitų vienuolyno bažnyčia buvo pastatyta Kauno miesto Rotušės aikštėje, atgręžta pagrindiniu fasadu į aikštę. Bažnyčia iki dabar yra išlikusi aikštės dominante.

41 pav. Šv. Pranciškaus Ksavero Nukryžiuotojo Jėzaus didysis altorius

Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčios esamas tūris susiformavo septyniolikto amžiaus pabaigos – aštuoniolikto amžiaus vidurio laikotarpiu. Bažnyčia yra bazilikinė, trijų navų, su dviem bokštais pagrindinio fasado šonuose. Ši jėzuitų bažnyčia nuo pat pradžių turėjo pusapvalę apsidę, dengtą puskupoliu. Tuo tarpu centrinė nava ir presbiterija dengta cilindriniais skliautais su liunetėmis, o šoninės navos – kryžminiais skliautais. Bažnyčia turi vargonų chorą, kaip ir daugelis kitų regiono jėzuitų bažnyčių Lietuvos teritorijoje. Bažnyčios prienavis ir visa kita bažnyčios erdvė yra skirtingame aukštyje: centrinė nava pakelta aukščiau pagrindinio bažnyčios įėjimo lygmens. Iš randamų dokumentų susidaro įspūdis, kad bažnyčios planas ir fasadas perstatinėjami nebuvo [186]. Dėl to objekto erdvinė sąranga yra išlikusi autentiška iki šių dienų.

¹⁸⁶ Jurkštas, J. *Buvusi Kauno jėzuitų bažnyčia. Istoriniai tyrimai*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 2302, 1977, p. 3

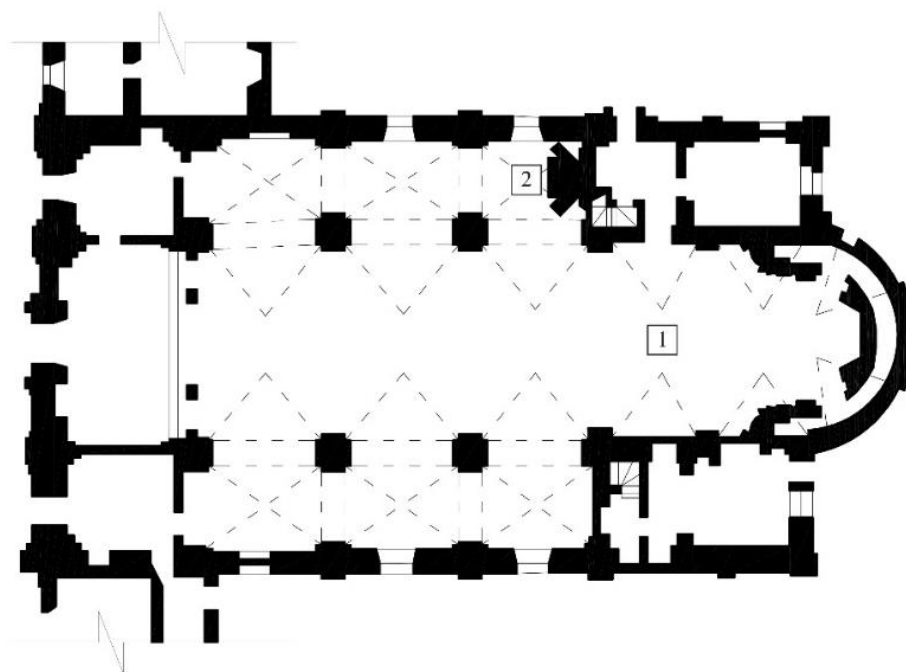
42 pav. Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčios planas su pažymėtomis altorių dedikacijomis pagal 1783 metų inventorių: 1 – Nukryžiuotojo Jėzaus altorius, 2 – Šv. Pranciškaus Ksavero, 3 – Šv. Ignaco Lojolos, 4 – Švč. Mergelės Marijos Nekaltai Pradėtos, 5 – Jėzaus titulo, 6 – Šv. Stanislovo Kostkos, 7 – Šv. Aloyzo Gonzagos, 8 – Šv. Juozapo, 9 – Šv. Tado, 10 – Šv. Jono Nepomuko, 11 – Šv. Tomo apaštalo

Bažnyčios originali meninė programa yra beveik neišlikusi. Tačiau iš 1783 metų inventoriaus aprašo galima susidaryti įspūdį apie buvusią bažnyčios dekorą [187] (42 pav.). Dar 1759 metais bažnyčios dekoro darbų metu minima, kad bažnyčios didžiojo Nukryžiuotojo Jėzaus altoriaus autorius yra jėzuitas architektas Tomas Žebrauskas [188], o spalvoto marmuro imitacijomis puošė iš Vilniaus atvažiavęs menininkas J. Kerneris (41 pav.). Inventoriaus aprašyme, atliktame 1783 metais, bažnyčioje minimi buvę dvylika altorių. Arčiausiai centrinio altoriaus stovėjo Šv. Pranciškaus Ksavero ir Šv. Ignaco Lojolos altoriai. Abu šventieji yra tarp svarbiausių Jėzuitų ordino šventųjų. Pirmasis altorius dar turėjo antrąjį paveikslą aukščiau, kuris buvo šventojo Jono Pranciškaus Redžiso. Šiuo atveju galima būtų konstatuoti ryšį tarp šių šventųjų veiklos. Abu yra jėzuitų šventieji, pasišventę misionierių gyvenimui ir bendruomenės evangelizavimui, tačiau vienas tai darė Azijos kraštuose, kitas, galima sakyti, buvo vietinis misionierius Prancūzijos kaimeliuose. Šv. Ignaco Lojolos altorius buvo su Šv. Pranciškaus Bordžijos paveikslu antrame tarpsnyje. Vėlgi matomas sąryšis tarp šių šventųjų veiklų: pirmasis yra ordino įkūrėjas, kitas po jo sekęs trečiasis ordino generolas. Toliau, einant link įėjimo, ties dviem pilioriais stovėjo du altoriai, dedikuoti šventajam Stanislovui Kostkai ir šventajam Aloyzui Gonzagai. Abu šventieji yra

¹⁸⁷ Jurkštas, J. *Buvusi Kauno jėzuitų bažnyčia. Istoriniai tyrimai*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 2302, 1977, p. 5

¹⁸⁸ Varsackytė, R. *Kauno miesto bažnyčios ir kultūrų sąveika XVI a. pabaigoje – XVIII a. pabaigoje*, Daktaro disertacija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2006, p. 65

studentų ir noviciato mokinių globėjai. Šv. Stanislovui Kostkai paskirtas altorius dar turėjo Šv. Barboros paveikslą viršuje. Toks šių šventųjų sugrupavimas yra dažnas, kadangi Šv. Barbora buvo apsireiškusi šiam šventajam. Tuo tarpu Šv. Aloyzo altoriuje kartu kabėjo Šv. Teresės paveikslas. Tokiu būdu atskleidžiant mokytojo ir mokinio santykį, nes Šv. Teresė buvo paskelbta Bažnyčios mokytoja, o Šv. Aloyzas – globojantis mokinius. Ties kita pilorių pora buvo Šv. Juozapo ir Šv. Tado altoriai. Arčiausiai įėjimo buvo išdėstyti šventojo Jono Nepomuko ir šventojo Tomo apaštalo altoriai. Abu šventieji suvokiami kaip stipriai pasišventę tikėjimui. Taip pat pirmasis buvo kanonizuotas kaip tiltų globėjas, kitas – architektų, tai kuria įdomų šių šventųjų ryšį. Inventoriuje minimi taip pat dviejų koplyčių altoriai, kurie, matyt, yra buvę šoninių navų galuose. Vienas iš altorių buvo dedikuotas Jėzaus titului, kitas – Švč. Mergelės Marijos Nekaltai Pradėtosios altorius. Abu turintys glaudų tarpusavio simbolinį ryšį. Pirmosios koplyčios altorius taip pat stipriai asocijuojasi su paties Jėzaus vardo prasme, buvusia ypač svarbia ir pačiam jo vardo ordinui. Tokiu vaizdinių išdėstymu matome kuriamą seką stebėtojai, pradedant dvasinę kelionę pasišventimo ir mokymo bei mokymosi apmąstymu, kartu prisimenant svarbiausių Jėzuitų ordino šventųjų gyvenimą ir veiklą. O centrinis bažnyčios altorius buvo skirtas Jėzaus kančios temos apmąstymui – kulminaciniam ir svarbiausiam Jėzaus gyvenimo momentui. Galima iškelti tokią meninės bažnyčios programos teoriją, kalbant apie duomenis, randamus 1783 metų inventoriuje.

43 pav. Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčios planas su pažymėtomis altorių dedikacijomis šiuo metu: 1 – Nukryžiuotojo Jėzaus didysis altorius, 2 – Švč. Mergelės Marijos altorius

Dabartinė bažnyčios dekoracijų situacija yra labai sumenkusi (43 pav.). Išlikęs jau aptartas didysis bažnyčios altorius, tačiau centrinis *Nukryžiuotojo Jėzaus* paveikslas buvo nutapytas 1992–1994 metais dailininko B. Rutkausko [189]. Be centrinio altoriaus kairiosios šoninės navos gale dvidešimto amžiaus pradžioje buvo įrengtas Švč. Mergelės Marijos altorius. Gali būti, kad čia ir buvo anksčiau minėtas koplyčios altorius, dedikuotas Švč. Mergelei Marijai. Nors, deja, šios bažnyčios originalus interjeras yra praktiškai visiškai sunaikintas, vis dėlto centrinė bažnyčios interjero tematika – Jėzaus kančia – buvo išlaikyta.

2.3.2.5. Vilniaus Šv. Rapolo bažnyčia

Bažnyčios ir jos komplekso statybos metais daugelyje vizitacijų ir inventorių aktuose laikomi 1703 metai, kompleksą pradėjus statyti už Vilniaus žemės teismo raštininko Mykolo Koščico lėšas. Statybas taip pat rėmė Vilniaus vaivada Kazimieras Jonas Sapiega ir lauko etmonas Mykolas Kazimieras Radvila [190]. Šv. Rapolo bažnyčios ansamblis pradėtas statyti vėliausiai, lyginant su kitomis išlikusiomis jėzuitų bažnyčiomis dabartinėje Lietuvos teritorijoje. Jėzuitų ordinui jau įsitvirtinus regione, atsirado poreikis Lietuvos provincijoje įkurti trečiosios probacijos namus, kurie buvo skirti paskutiniųjų metų jėzuitų noviciato studentams. Tai buvo svarbus momentas Lietuvos jėzuitų istorijoje, kadangi, lyginant su Romos miestu, kuris trečios probacijos namų pačiame mieste neturėjo, tai buvo didelis žingsnis įsitvirtinant Vilniaus mieste. Bažnyčios konkrečią statybų pradžios datą pateikia daugelis skirtingų autorių archyvinių dokumentų. Bažnyčios statybos prasidėjo pamatų padėjimu. Yra žinoma, kad bažnyčios pastatas ir pradėtas, ir baigtas statyti anksčiau nei šios bažnyčios vienuolynas. Statybų darbams vadovavo jėzuitas Hiacintas Ptakas [191]. I. Galvydytė teigia, kad bažnyčia buvo konsekruota 1730 metais, tačiau R. Firkovičius rašo, kad vis dėlto pirmoji konsekravimo data nėra aiškiai žinoma. Vėliau, 1773 metais, popiežiui panaikinus Jėzuitų ordiną, Šv. Rapolo bažnyčia buvo atiduota pijorams. 1812 metais prancūzai bažnyčioje įrengė karinį sandėlį. Yra žinoma tik tiek, kad vienuolyno patalpos buvo smarkiai apgadintos, ir apie pačią bažnyčią neužsimenama [192].

Visą Šv. Rapolo bažnyčios gyvavimo, statybų ir dekoravimo istoriją būtų galima suskirstyti į keturis esminius laikotarpius, svarbius tolesnei bažnyčios analizei ir lyginimui. Pirmasis – 1703–1752

¹⁸⁹ Kauno jėzuitų vienuolyno komplekso Kauno Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčia [interaktyvus]. Kultūros vertybių registro kodas 22366 [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/9B26EAE-379E-45BE-8553-6FD7764BC948>

¹⁹⁰ Firkovičius plačiau nagrinėja sklypų nuosavybės dokumentus bei bažnyčios finansavimą, kartu pateikiamas 1728 metų sklypo ribų aprašymas, remiantis teismo aktu.

¹⁹¹ Firkovičius, R. *Kulto pastatai ir jų vietos Vilniaus mieste. Katalikų bažnyčių istorinės apybraižos (XIII-XX a.). Istoriniai tyrimai*, 3 tomas, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 4484, 1974, p. 61

¹⁹² Drėma, V. *Vilniaus jėzuitų vienuolyno rūmai prie Šv. Rapolo bažnyčios. Tyrimai. Architektūrinė-meninė charakteristika*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 7085, 1974, p. 5

metai. Šis tarpsnis apima bažnyčios statybų pradžią bei pirmąją bažnyčios vidaus dekoro etapą, kurio metu jėzuitas Jonas Guldfingeris dekoravo kai kuriuos bažnyčios šoninius altorius paveikslais, vaizduojančiais Šv. Mykolą ir Šv. Gabrielių, Šv. Ignacą Lojolą ir Šv. Pranciškų Ksaverą [193]. Antrajam etapui priskirtinas laikotarpis tarp 1752 ir 1773 metų. Vyko kai kurios bažnyčios modifikacijos ir papildymai. Architektas Jonas Valentas Dyderšteinas paaukštino bažnyčios bokštus trečiuoju ir ketvirtuoju tarpsniais [194], taip atitolinant nuo Romos *Il Gesù* bažnyčios modelio Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčios fasadą, priskiriamą pereinanajam laikotarpiui iš brandžiojo į vėlyvąjį baroką Lietuvoje [195]. Šiuo laikotarpiu įgyvendintas ir bažnyčios didysis altorius Jono Tobijo Dyderšteino ir Jono Nezemkausko. Pažymėtina, kad broliai Dyderšteinai priklausė Vilniaus evangelikų reformatų bendruomenei. Trečioji svarbi fazė buvo nuo 1773 iki 1860 metų. Šiuo periodu atliktos apžiūros ir vizitacijų aktai, kuriuose matoma bažnyčios inventoriaus situacija, kartu buvo atlikti bažnyčios remonto darbai ir 1860 metais bažnyčia galiausiai vėl grąžinta iš carinės valdžios katalikų bendruomenei. Ketvirtuoju etapu (1860–dabar) buvo vykdyti bažnyčios remonto ir restauracijos darbai: skulptorius Adomas Zimodras atnaujinio keturis šoninius altorius [196].

44 pav. Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčios Angelų ir arkangelų didysis altorius

¹⁹³ Drėma, V. *Vilniaus jėzuitų vienuolyno rūmai prie Šv. Rapolo bažnyčios. Tyrimai. Architektūrinė-meninė charakteristika*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 7085, 1974, p. 4

¹⁹⁴ Jankevičienė, A. *Vilniaus architektūra*, Vilnius „Mokslas“, 1985, p. 324

¹⁹⁵ Vilniaus Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčios ir jėzuitų vienuolyno statinių ansamblio Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčia [interaktyvus]. Kultūros vertybių registro kodas 28335 [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/A9F7C96D-39BE-4B10-AB2F-28C595AA98EB>

¹⁹⁶ Firkovičius, R. *Kulto pastatai ir jų vietos Vilniaus mieste. Katalikų bažnyčių istorinės apybraižos (XIII-XX a.). Istoriniai tyrimai*, 3 tomas, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 4484, 1974, p. 79

Analizuojant bažnyčios plano kompoziciją, matoma, kad bažnyčia yra bazilikinė, simetriško stačiakampio plano, turinti du pagrindinio fasado bokštus. Vidaus erdvė suskirstyta į tris navas, išskirtas trijų porų pilorių, centrinę navą išplečiant dvigubai, lyginant su šoninėmis (centrinės navos plotis devyni metrai, šoninių navų po keturis metrus). Šoninės navos yra taip pat žemesnės už centrinę. Transeptas nėra akivaizdžiai išskirtas, kadangi ir kupolo ši bažnyčia neturi. Visa bažnyčia dengta vienodais kryžminiais skliautais. Šoninės koplyčios šioje bažnyčioje nėra išskirtos, tačiau ties kiekvienu pilioriumi abiejose centrinės navos pusėse išdėstyti altoriai. Presbiterija ribojama trijų mūro sienų, pusapvalės apsidės nėra. Plano struktūroje yra aiški tik viena pagrindinė kompozicinė ašis, einanti išilgai centrinės navos. Bažnyčioje yra choro erdvė, paremta dviem kolonomis ir su vargonais, virš kurių atsiveria didelis langas. Plane taip pat aiškiai matomos fasado šoninių bokštų laiptinių erdvės.

Bažnyčios ikonografinę programą tegalima bandyti atkurti iš 1773–1774 metų inventORIZACIJOS aprašymo, kuris yra vienintelis žinomas viso vienuolyno komplekso aprašymo šaltinis, sudarytas po 1773 metų Jėzuitų ordino panaikinimo. Vėlesni dokumentai, tokie kaip vizitacijų aktai, parodo buvusią interjero būklę, tačiau esminių papildymų nerandama. Iš karto po konstrukcijos pabaigimo buvo pradėtas įrenginėti bažnyčios interjeras. Bažnyčioje gausu natūralaus apšvietimo, patenkančio pro keturiolika aukštutinių ir aštuonių žemiau esančių langų. Didžiojo altoriaus viršutinėje dalyje matomi esantys mažesni langai. Gausus langų išdėstymas bažnyčios aukštutinėje dalyje sukuria aukštesnės ir erdvesnės centrinės navos įspūdį, kartu palengvina paprastų kryžminių skliautų suvokimą. Prie pilorių buvo šeši altoriai, prie sienų – du, kuriuose buvo paveikslų. Iki šiol altorių pozicijos yra išlikusios. Šoniniai bažnyčios langai gerai apšvietė kiekvieną iš jų. Iš V. Drėmos tyrimų [197] yra žinoma, kad kai kurių dekoracijų autorius buvo jėzuitas Jonas Guldfingeris, dekoravęs paties vienuolyno patalpas.

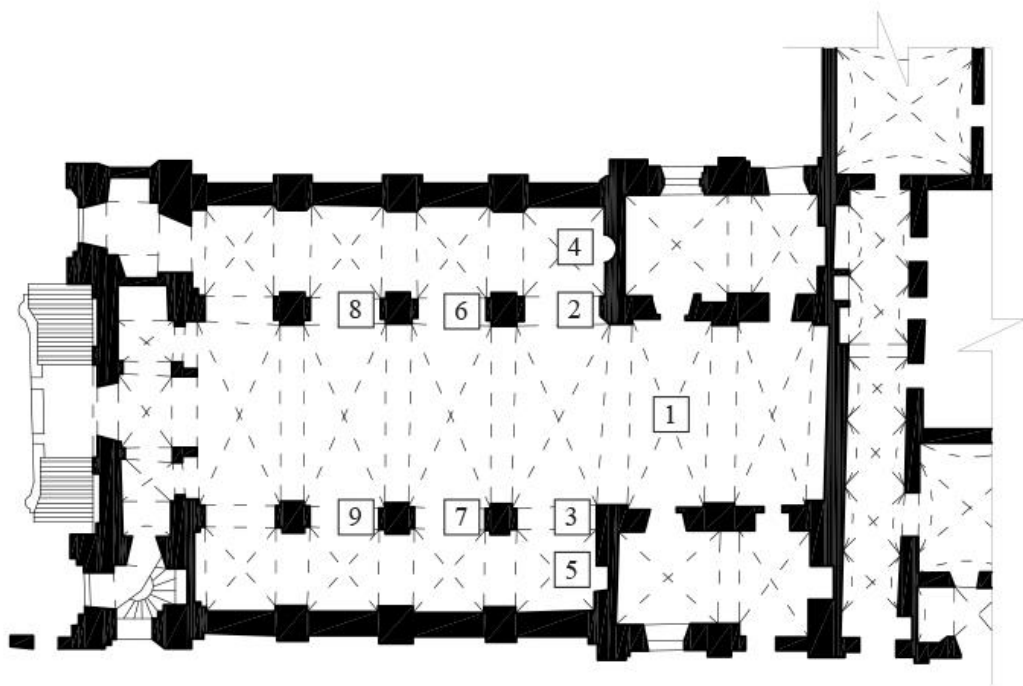
Naudotomis medžiagomis bažnyčia nebuvo ypač turtinga. Bažnyčios grindys buvo išklotos kvadratinėmis akmens plytomis. Kolonos ir visi altoriai, buvę tarp pilorių, buvo dažyti. Sakykla buvo medinė, dažyta, su raižytais elementais ir paauksuota. Prie Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčios veikė stalių–drožėjų dirbtuvės, kurioms 1739–1749 metais vadovavo jėzuitas stalius Jonas Klimavičius (Klimauskas), sukūręs meniškus baldus Vilniaus jėzuitų bažnyčioms [198]. Didysis altorius buvo pagamintas iš marmuro imitacijos.

J. V. Dyderšteino brolis Jonas Tobijas 1752 metais dirbo prie bažnyčios didžiojo altoriaus (44 pav.). Pagrindinis altorius yra dviejų tarpsnių. Žemesniame tarpsnyje yra keturios gipsinės skulptūros – angelų ir arkangelų, aukštesniame tarpsnyje – šešios gipsinės sėdinčių angelų ir angeliukų skulptūros bei

¹⁹⁷ Drėma, V. *Vilniaus jėzuitų vienuolyno rūmai prie Šv. Rapolo bažnyčios. Tyrimai. Architektūrinė-meninė charakteristika*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 7085, 1974, p. 3

¹⁹⁸ Galvydytė, I. *Lietuvos vienuolynai. Vilniaus buvęs trečiosios probacijos jėzuitų vienuolynas ir Šv. Rapolo bažnyčia* [interaktyvus], [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <http://vienuolynai.mch.mii.lt/V47-54/Vilnrapolo.htm>

dvi vazų skulptūros. Pagrindinis altoriaus paveikslas buvo dedikuotas Šv. Arkangelui Rapolui, kuris asocijuojasi su *Il Gesù* Romoje bažnyčia, kurios viena koplyčia yra dedikuota angelams ir arkangelams. Virš Šv. Rapolo paveikslo – Šv. Mykolo paveikslas. Pirmasis buvo tapytas dailininko S. Čechavičiaus. Ikonografiškai šių dviejų šventųjų vaizdavimas drauge nurodė švietėjišką veiklą, kuria išskirtinai pasižymėjo Jėzuitų ordinas. Senojo Testamento Enocho knygoje sakoma, kad arkangelas Rapolas turi išgydyti žemę nuo puolusių angelų. Šv. Arkangelo Mykolo vaizdavimo tradicija yra susijusi su kovotojo simbolika. Iš čia jaučiama tiek ordino, tiek Kontreformacijos idėjų dvasia. Prie tapybos darbų prisidėjęs Jonas Guldfingeris 1733 metais Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčiai nutapė keturis paveikslius, išlikusius iki šių dienų [199], arkangelų Šv. Mykolo ir Šv. Gabrieliaus, Šv. Ignoto ir Šv. Pranciškaus Ksavero. Apie dabartinę esančių paveikslų situaciją ir išdėstymą galima susidaryti įspūdį iš Kultūros paveldo registro 2007 metų bažnyčios aprašo [200] (45 pav.). Arčiausiai pagrindinio altoriaus išdėstyti dviejų svarbiausių ordinui jėzuitų paveikslai, tapę ir pirmaisiais ordino šventaisiais.

45 pav. Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčios planas su pažymėtomis altorių dedikacijomis šiuo metu: 1 – Angelų ir arkangelų didysis altorius, 2 – Švč. Trejybės, 3 – Šv. Juozapo Kalasanto, 4 – Rožinio Švč. Mergelės Marijos, 5 – Viešpaties Jėzaus, 6 – Šv. Juozapo, 7 – Šv. Antano Paduviečio, 8 – Šv. Pranciškaus Bordžijos, 9 – Šv. Stanislovo Kostkos

¹⁹⁹ Drėma, V. *Vilniaus jėzuitų vienuolyno rūmai prie Šv. Rapolo bažnyčios. Tyrimai. Architektūrinė-meninė charakteristika*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 7085, 1974, p. 4

²⁰⁰ Vilniaus Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčios ir jėzuitų vienuolyno statinių ansamblio Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčia [interaktyvus]. Kultūros vertybių registro kodas 28335 [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/A9F7C96D-39BE-4B10-AB2F-28C595AA98EB>

Inventorizacijos aprašas iš 1774 metų pateikia gana paprastą ir ne itin detalų tapybos darbų bažnyčioje aprašymą [201]. Einant nuo didžiojo altoriaus link durų, pirmajame altoriuje dešinėje pusėje buvo Šv. Ignoto ir Šv. Petro paveikslai, šoniniame altoriuje – Švč. Mergelės ir Šv. Onos paveikslai, trečiajame – Šv. Aloyzo ir šventųjų japonų kankinių paveikslai, ketvirtajame – Šv. Pranciškaus Bordžijos ir Šv. Jono Pranciškaus Redžiso paveikslai, prie pilorių, esančių netoli įėjimo – Šv. Antano (be altoriaus), kitoje pusėje – Šv. Tado, o likusiuose altoriuose buvo Šv. Juozapo ir Šv. Joakimo, Šv. Stanislovo ir Šv. Barboros, Viešpaties Jėzaus ir Šv. Jono Nepomuko, Šv. Ksavero ir Šv. Povilo paveikslai. Dauguma šių šventųjų buvo svarbūs Jėzuitų ordinui, simbolizuojantys švietimo ir išsimokslinimo tradicijas, kai kurie atskleidžiantys ir kankinystės tematiką, kuri randama ir *Il Gesù* bažnyčioje Romoje. Virš dviejų zakristijų durų buvo pakabinti bažnyčios iniciatorių paveikslai: K. Sapiegos ir M. Koščico. Tuo tarpu bažnyčios sienose ir skliautuose tapybos darbų nebuvo. Vienintelė pasirinkta tapybos darbų tematika tampa šventųjų vaizdavimas. Toks pasirinkimas visiškai išpildė Tridento susirinkimų dekretų instrukcijas, kalbančias apie šventųjų garbinimą, kartu tai turėjo tapti svarbiu įkvėpimo šaltiniu.

Po 1828–1830 metų remonto darbų bažnyčioje 1830 metų vizitacijos akte teigiama, kad bažnyčia buvo labai geros būklės ir kad joje buvo devyni altoriai, tačiau kai kurių pavadinimai buvo pasikeitę ir iš dalies buvo pakitę kai kurie paveikslai. Atsirado kitų paveikslų, pakabintų paprastai ant sienų, tarp kurių bažnyčios ir vienuolyno įkūrėjų paveikslai bei kiti nenustatytų autorių portretai [202]. Tolesnių metų restauracijos darbai, atlikti 1880–1882 metais ir 1975 metais, beveik nepateikia informacijos apie bažnyčios interjerą ir jame esančius objektus. Tik minima, kad 1880 metais skulptorius Adomas Zimodras atnaujino keturis šoninius altorius [203].

Dabartinė altorių išdėstymo schema matoma 45 paveiksle, pagal Kultūros paveldo registro duomenis. Centriniam altoriuje išlikusi, anksčiau darbe jau aptarta, arkangelų paveikslų bei angelų skulptūrų kompozicija. Arčiausiai didžiojo altoriaus stovi du Švč. Trejybei ir Šv. Juozapui Kalasantui dedikuoti altoriai. Šv. Juozapo Kalasanto altorius ir paveikslas nebuvo minimas 1773 metų inventorizacijos aktuose. Kadangi šis šventasis buvo pijorų vienuolijos įkūrėjas, tai galima daryti išvadą, kad šis paveikslas atsirado bažnyčioje, šią perdavus pijorams po 1773 metų Jėzuitų ordino likvidacijos. Tačiau galima atkreipti dėmesį į tai, kad šis pijorų šventasis buvo ir liaudies mokyklų globėjas, taigi sąsajos į švietimo svarbą išlieka. Šoninių navų galuose stovi du altoriai: Viešpaties Jėzaus ir Rožinio Švč. Mergelės Marijos altorius. Pirmajame altoriuje stovi skulptūra *Jėzus neša kryžių*, simbolizuojanti Jėzaus kančią. Kitoje pusėje Jėzaus motinos skulptūra. Toks simbolių suporavimas jau buvo aptartas ir kalbant apie Šv. Ignoto bažnyčią. Ties pirmąja pilorių pora, žvelgiant nuo centrinio altoriaus link įėjimo, stovi

²⁰¹ Firkovičius, R. *Kulto pastatai ir jų vietos Vilniaus mieste. Katalikų bažnyčių istorinės apybraižos (XIII–XX a.). Istoriniai tyrimai*, 3 tomas, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 4484, 1974

²⁰² Ten pat, p. 79

²⁰³ Ten pat, p. 79

Šv. Juozapo ir Šv. Antano Paduviečio altoriai. Pastarojo dedikacijos nebuvo 1773 metų inventoriaus apraše. Arčiausiai įėjimo stovintys altoriai skirti svarbiems Jėzuitų ordino šventiesiems: Šv. Pranciškui Bordžijai ir Šv. Stanislovui Kostkai. Viena iš jų kabo ir Šv. Jono Pranciškaus Redžiso paveikslas. Tokiu būdu išdėlioti altoriai stebėtoją veda įdomia vaizdinių seka. Fizinės ir dvasinės kelionės bažnyčios viduje pradžia tampa Jėzuitų ordino įkūrimui ir įsitvirtinimui svarbūs asmenys bei ordino skleidžiamos švietimo idėjos. Toliau seka Šv. Trejybės garbinimas bei Jėzaus kančios vaizdai. Galiausiai dėmesys koncentruojamas į angelus ir arkangelus, kuriems ir yra dedikuota pati bažnyčia.

3. Bažnyčių interjerų lyginamoji analizė

Lyginamosios analizės metu galima atlikti du vertinimus. Identifikuoti jėzuitų bažnyčios Lietuvoje interjerą, kuris labiausiai atspindėjo Jėzuitų ordino meninės raiškos idėjas iki ordino panaikinimo, remiantis išlikusiais šaltiniais, ir kuris iki šiol labiausiai atspindi jėzuitų idėjas. Lyginamajai analizei yra pasirinktas Romos *Il Gesù* bažnyčios modelis, kadangi bažnyčia yra laikoma pagrindine Jėzuitų ordino bažnyčia, kartu pasižymi visais lyginimo aspektais ir yra beveik nepakitusi nuo originalios vidaus erdvių konfigūracijos bei meninės išraiškos.

3.1. Istorinis aspektas

Istorinio aspekto lyginamojoje analizėje būtų svarbiausia pabrėžti ir išskirti laikotarpius, kai įvyko didžiausi pokyčiai ir nukrypimai nuo tipinio jėzuitų barokinės bažnyčios plano (9-13 priedas). Kaip teigia profesorius Calogero Bellanca, tai yra svarbu, kad būtų galima „suvokti objektą laike“ [204]. Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčios atveju vienas iš svarbiausių momentų, kurio neturėjo nei viena kita jėzuitų bažnyčia Lietuvoje, buvo bažnyčios rekonstrukcija nuo 1580 iki 1586 metų. Esminis tikslas buvo kuo labiau priartinti bažnyčios planinę kompoziciją prie jėzuitų tipinio plano proporcijų. Visos kitos bažnyčios iš esmės atitiko beveik visus reikalavimus, kadangi ir jėzuitų bažnyčių projektų patvirtinimų reikėdavo sulaukti iš Romos vyriausiojo architekto. Iki pat 1773 metų, kai buvo panaikintas Jėzuitų ordinas, bažnyčių statybų, dekoravimo ir remonto darbai atitiko jėzuitų keliamus reikalavimus. Būtent 1773 metais įvyko lūžis visų bažnyčių istorijoje. Bažnyčios pirmiausia atiteko kitiems religiniams ordinams. Iki 1812 metų visų bažnyčių interjerai stipriai nukentėjo, daug kas buvo sunaikinta ir išgriauta, tai padarė didelę įtaką jėzuitų bažnyčių Lietuvoje interjerų meninės raiškos suvokimui. Devyniolikto amžiaus antrojoje pusėje Šv. Kazimiero ir Šv. Pranciškaus Ksaverio bažnyčios buvo perdirbtos į cerkves. Tuo tarpu kitose bažnyčiose buvo visiškai keičiama jų paskirtis. Galiausiai dvidešimtame amžiuje visose bažnyčiose buvo vykdyti restauracijos darbai. Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčios istorijoje paminėtinas 1964–1979 metų laikotarpis, kadangi vykdyto remonto metu buvo siekiama atkurti anksčiau sunaikintus interjero elementus. Taip pat Šv. Kazimiero ir Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčiose vykdytomis restauracijomis siekta atkurti ir atnaujinti kai kuriuos autentiškus ir vertingus interjero objektus. Šv. Ignato ir Šv. Pranciškaus Ksaverio situacijose interjeras nebuvo atkuriamas, tačiau siekiama išsaugoti išlikusias vertingas interjero detales. Istoriniu aspektu analizuojant bažnyčių urbanistinę situaciją randamas panašumas tarp Vilniaus, Kauno ir Romos miestų bei reprezentacinės erdvės-aikštės svarba, ryšys tarp eksterjero ir interjero erdvių (2 priedas).

²⁰⁴ Originalus tekstas: „understanding, of the monument in time“. Žiūrėti Bellanca, C. (red.) *Methodical Approach to the Restoration of Historic Architecture*, Alinea Editrice, 2011, p. 99

3.2. Plano kompozicijos ir meninių raiškos priemonių panaudojimo aspektas

Plano kompozicijos lyginamajai analizei pagal Romos *Il Gesù* bažnyčios modelį išskiriami penki pagrindiniai erdvių elementai, formuojantys jėzuitų bažnyčių vidinę erdvę ir aiškia jos konfiguraciją (3-7 priedas). Tai plati centrinė nava, šoninės koplyčios, transeptas, kupolas ir pusapvalė apsidė. Kartu išsiskiria trys tik vietinei architektūrai priskiriami elementai, tokie kaip šoninės navos, du bokštai abipus fasado ar presbiterijos ir vargonų choro erdvė. Romos *Il Gesù* bažnyčios turis yra formuojamas iš kelių esminių formų. Du susikertantys stačiakampiai gretasieniai planiniame sprendime formuoja stačiakampį ir virš jų susikirtimo vietos išskyla cilindro forma, įgaunanti kupolo pavidalą (13 pav.). Plane taip pat matomas apsidės formuojamas pusapskritimis. Žvelgiant į Lietuvos jėzuitų bažnyčių atvejį, visose bažnyčiose projektuojamas toks pats simetriškas stačiakampis planas, išskyrus Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčią, vienintelę, kuri šešioliktime amžiuje buvo jėzuitų rekonstruojama ir kurioje matomas iš ankstesnių konstrukcijų išlikęs plano siaurėjimas rytiniame gale. Visos bažnyčios turi sąlyginai plačią centrinę navą, tačiau šioje vietoje galima paminėti, kad, išskyrus Šv. Kazimiero bažnyčią, visos yra trinavės, tai nebuvo dažnas jėzuitų statytų bažnyčių bruožas kitose jėzuitų provincijose. Šv. Ignoto bažnyčia pirmuosiuose projektiniuose pasiūlymuose turėjo vieną navą, tačiau vėlesniuose šaltiniuose yra minima kaip trinavė. Aiškiai išreikštas transeptas yra matomas tik Šv. Kazimiero bažnyčioje, kurioje virš jo suprojektuojamas kupolas – vienintelis tarp Lietuvos jėzuitų bažnyčių. Nors tai šio regiono statyboje nebuvo praktiškas architektūrinis elementas, tačiau tipinio jėzuitų bažnyčių plano kompozicijoje buvo itin svarbus. Net jeigu nebūdavo galimybės suprojektuoti kupolo dėl įvairių ekonominių, geografinių priežasčių, būdavo panaudojamos perspektyvinės tapybos technikos (4, 5 pav.). Kupolo diametras buvo lyginamas centrinės navos pločiui, tai tik stiprino didingumo ir erdvumo efektą. Tuo tarpu pusapvalė apsidė buvo suformuota dviejuose atvejuose iš penkių: Šv. Kazimiero ir Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčiose, kurias galima laikyti pagrindinėmis jėzuitų bažnyčiomis Vilniaus ir Kauno miestuose. Kitas stipriai artikuliuotas elementas yra Romos *Il Gesù* bažnyčioje buvo šoninių koplyčių erdvės. Nors didelės reikšmės stebėtojo erdviniam suvokimui jos ir neturėjo, kadangi buvo gerokai žemesnės už centrinę navą ir žymiai mažiau apšviestos. Tačiau tipiniame jėzuitų bažnyčios plane užėmė vieną iš pagrindinių vaidmenų, nes šoninių koplyčių išorinės sienos būdavo sulyginamos su transepto galais, taip kuriant stačiakampį planą. Aiškus šoninių koplyčių projektavimas matomas tik Šv. Kazimiero bažnyčioje, kurios statybų laikotarpis yra artimiausias Romos *Il Gesù* bažnyčiai, kartu tai buvo ir svarbiausia Lietuvos jėzuitų provincijos bažnyčia, turėjusi kuo tiksliau perteikti jėzuitų idėjas. Šoninės koplyčios buvo suprojektuotos ir Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčioje jėzuitų rekonstrukcijos metu. Nors iš archyvinių duomenų matoma, kad bažnyčios gotikinė konstrukcija pakeista nebuvo ir koplyčios buvo pristatytos prie šoninių navų. Kalbant apie likusias bažnyčias, kuriose šoninės koplyčios nebuvo suprojektuotos, tačiau visų jų šoninės navos yra siauros ir žemos, taip pat bažnyčios

neturi aiškių transepto erdvių, todėl sąlyginai jas būtų galima traktuoti kaip tarpusavyje susisiekiančių šoninių koplyčių erdves.

Analizuojant bažnyčias, išskiriami keli kiti vietinės architektūros bruožai, kurie nebuvo išvystyti Italijos jėzuitų provincijoje. Stipriausią įtaką tiek tūrinei, tiek planinei kompozicijai darė dviejų bokštų projektavimas. Tai buvo vienas iš esminių atitolimų nuo jėzuitų bažnyčios prototipo, nes tai nebuvo būdinga jėzuitų bažnyčių tipiniams planams (3 pav.). Abipus pagrindinio fasado du bokštus turi Šv. Kazimiero, Šv. Pranciškaus Ksavero ir Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčios. Matoma, kad toks suplanavimas nuo bažnyčių statybų pradžios išliko nepakitęs ir tokia kompozicija yra priskiriama prie būdingų Lietuvos baroko bruožų [205]. Šv. Ignoto bažnyčios atveju du bokštai buvo suprojektuoti abipus presbiterijos ir randami archyvuose brėžiniuose iki pat 1926 metų, bet vėliau nugriauti. Kitas paminėtinas elementas yra vargonų choro erdvė, kuri nebuvo būdinga jėzuitų bažnyčioms, nes tuo periodu Romoje vyravo mišių tipas be giedojimo (it. *Messa Bassa*) [206]. Liturgiją tyrinėjančio profesoriaus James'o F. White'o nuomone, vargonų choro erdvės panaikinimas buvo netgi Jėzuitų ordino iniciatyva, kadangi šio ordino tikslas buvo tarnauti bet kur, neapibrėžiant veiklos vietos ir erdvės [207]. Dėl šios priežasties nebuvo poreikio projektuoti chorui skirtos patalpos. Tačiau vargonų chorą turi visos penkios analizuojamos bažnyčios Lietuvoje ir tai yra minima bažnyčių aštuoniolikto amžiaus inventORIZACIJOS aprašymuose.

Plano proporcijų atžvilgiu nei viena Lietuvos jėzuitų bažnyčia neturi tokio paties proporcijų santykio kaip Romos *Il Gesù* bažnyčia, kurios ilgio ir pločio santykis yra idealiai lygus 4:2, visų bažnyčių atvejais atskaitos tašku imant centrinės navos tarpatramio ilgį (8 priedas). Į geometrinę analizę neįtraukiant prienavio patalpos plane, tokią proporciją atitiktų tik Šv. Kazimiero bažnyčia. Toliau panašų santykį (4:2,5) atitinka Šv. Pranciškaus Ksavero ir Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčios. Labiausiai atitolusi nuo tokio santykio yra Šv. Ignoto bažnyčia – 3:2. Tuo tarpu Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčioje matoma šiek kitokia šio santykio konfigūracija, kadangi ilgio ir pločio santykis yra 6:2. Kartu pastebėtina, kad Lietuvos jėzuitų bažnyčiose presbiterijos dalis yra šiek tiek ilgesnė nei Romos *Il Gesù* bažnyčioje. Šv. Pranciškaus Ksavero atveju presbiterijos ilgis yra netgi lygus bažnyčios pločiui. Tokia erdvių tarpusavio priklausomybė ir išvystyta baroko erdvės dinamika leido išskirti bei akcentuoti altoriaus zoną, tai tapo svarbia vietinės baroko architektūros išraiška. Aptariant plano kompozicines ašis, Romos *Il Gesù* bažnyčioje matomos suformuotos dvi stiprios kompozicinės ašys – išilgai navos ir išilgai transepto. Tokį atvejį matome tik Šv. Kazimiero bažnyčioje, nors transepto kompozicinė ašis yra silpniau artikuliuota nei *Il Gesù* atveju. Tuo tarpu kitose keturiose bažnyčiose buvo

²⁰⁵ Poželaitė, M. *Pirmieji Vilniaus baroko paminklai* // Kultūros barai, Nr. 7, 1970, p. 59

²⁰⁶ Toks mišių tipas dar vadintas *Messa Tridentina*, įvestas popiežiaus Pijaus V po Tridento susirinkimo. Žiūrėti Schaefer, E. *Catholic Music Through the Ages: Balancing the Needs of a Worshipping Church*, Liturgy Training Publications, 2008, p. 17. Po Tridento susirinkimo įvesti liturgijos pokyčiai ir šio mišių tipo atsiradimo priežastys nagrinėjamos White, J. F. *Roman Catholic Worship: Trent to Today*, Liturgical Press, 2003

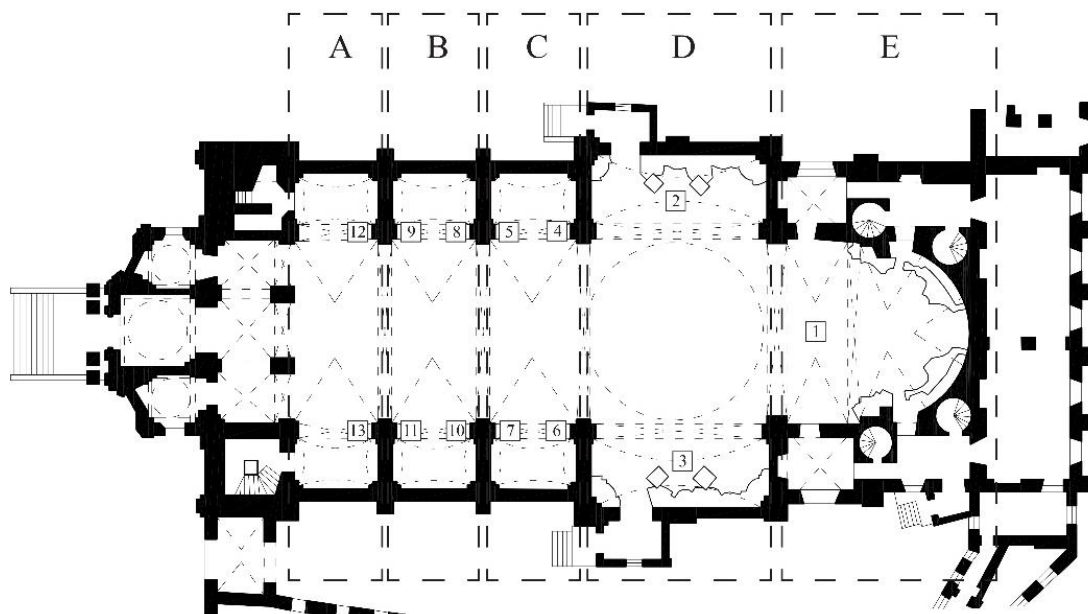
²⁰⁷ White, J. F. *Roman Catholic Worship: Trent to Today*, Liturgical Press, 2003, p. 3

išvystyta tik viena aiški kompozicinė ašis, einanti išilgai centrine nava, kadangi bažnyčios neturi aiškos transepto erdvės.

3.3. Ikonografinis aspektas

Lietuvos jėzuitų bažnyčių interjerų meninė raiška buvo labai gausi ir įvairi. Deja po 1773 metų jėzuitų ordino panaikinimo visos jėzuitų bažnyčios Lietuvoje nukentėjo: didžioji dauguma interjero dekoro programų buvo sunaikintos. Tačiau apie buvusias menines interjero schemas yra randama informacijos bažnyčių inventorizacijos aktuose. Pagal Romos *Il Gesù* bažnyčios ikonografinę schemą tapyboje yra išskiriamos kelios pagrindinės tematikos, į kurias kreipiamas didžiausias dėmesys: Jėzaus vardo svarba, jo gimimas, kančia ir prisikėlimas, Švč. Trejybė, angelų ir arkangelų vaizdavimas (15 pav.). Kartu buvo koncentruojamasi į šventųjų atvaizdų garbinimą, iš kurių labiausiai į Jėzuitų ordino įkūrėjus ir šventuosius, kankinius bei mokytojus ir mokinius reprezentuojančius šventuosius. Toliau skulptūrinių kompozicijų išraišką įgauna alegorijos bei angelai ir arkangelai. Svarbiomis raiškos priemonėmis tampa perspektyvos efektai lubų tapyboje ir skulptūroje bei šviesos panaudojimas, siekiant erdvės dramatiškumo, iškilmingumo bei kuo gilesnio tikinčiojo estetinio išgyvenimo.

Iki 1773 metų visose penkiose analizuojamose bažnyčiose perteikta dauguma aukščiau išskirtų temų Romos *Il Gesù* bažnyčios atveju. Visų bažnyčių interjeruose buvo randamos Jėzuitų ordino įkūrėjų ir šventųjų dedikacijos. Kartu Lietuvos bažnyčių atvejais prisidėjo vietinių jėzuitų šventųjų vaizdavimas bažnyčių tapyboje. Toliau visose bažnyčiose išlaikomos dauguma kitų jėzuitų temų, kaip kankinių atvaizdavimas ir švietimo svarba bei įvairūs Švč. Mergelės Marijos vaizdavimas, ypač nekalto prasidėjimo ir ėmimo dangun epizodai. Tuo tarpu gausūs angelų vaizdiniai tapybos ir skulptūros formomis matomi visuose interjeruose, išskyrus Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčią, kadangi archyvinuose dokumentuose apie tai nebuvo rasta informacijos. Kristaus nukryžiuavimo ir kitokios asociacijos su kančia nebuvo randamos tik Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčioje. Jėzaus gimimas ir krikštas buvo akcentuojamas tik Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto ir Šv. Ignoto bažnyčiose, o Jėzaus vardo svarba buvo pavaizduota Šv. Ignoto ir Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčiose. Alegorijų vaizdavimas bažnyčiose, taip gausiai išvystytas Italijoje, Lietuvoje randamas tik Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto ir Šv. Ignoto bažnyčioje. Atkreiptinas dėmesys ir į Šv. Kazimiero garbinimą, randamą dviejose bažnyčiose Vilniuje: Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto ir Šv. Kazimiero bažnyčiose. Remiantis tuo, galima teigti, kad esminės idėjos interjeruose buvo išlaikytos.

46 pav. Šv. Kazimiero bažnyčios planas pagal bažnyčios 1773 metų inventorių, remiantis Šv. Ignaco Lojolos dvasinių pratybų seka: A – Atsivertimas, B ir E – Kančia, C – Gimimas, D – Prisikėlimas

Iš originaliai sukurtų interjerų programų visose Lietuvos jėzuitų bažnyčiose pastebima, kad buvo daug asociacijų su Šv. Ignaco Lojolos dvasinėmis pratybomis, tai Romos *II Gesù* bažnyčios atveju buvo pastebėjęs Howard'as Hibbard'as [208]. Trumpai apibūdinant, keturių savaitių dvasinės pratybos pateikia tokią meditacijų seką: pragaras, ydos ir atsivertimas, Jėzaus gimimas ir Švč. Trejybė, Jėzaus kančia ir paskutiniąją savaitę apmąstomas prisikėlimas ir Švč. Mergelės Marijos vaidmuo (16 pav.). Vis dėlto tik vienoje bažnyčioje galima būtų atrasti aiškų ir sistemingą tokios sekos pateikimą – Šv. Kazimiero bažnyčioje (46 pav.). Žvelgiant nuo įėjimo link centrinio altoriaus, koplyčių altorių dedikacijas būtų galima dėlioti tokia tvarka – atsivertimas (pasišventimas), kančia, gimimas. Toliau transepto altoriai, gausiausiai apšviesti natūralia šviesa lyginant su kitomis erdvėmis, vaizduotų prisikėlimo temą ir centriniame altoriuje buvo grįžta prie Jėzaus kančios. Remiantis tuo, galima teigti, kad Lietuvos jėzuitų bažnyčiose taip pat buvo siekiama artimo ryšio tarp fizinės erdvės ir ikonografinių detalių. Interjerų meninės programos tikslas buvo įvesti tikintįjį į dvasinio ir estetinio išgyvenimo kelionę. Judėjimas bažnyčios erdvėje ir regimų vaizdinių analizavimas teikė kintančią išgyvenimų seką, suaktyvinamą šviesos panaudojimu bažnyčiose. Tokia meninė koncepcija aiškiai vykdė Kontrreformacijos idėjas, kartu sukūrė naują Jėzuitų ordino mokymu grįstą ir lengvai pritaikomą idėjų rinkinį.

Kita vertus, dabartinė tiriamų bažnyčių interjerų dekorų situacija yra žymiai menkesnė. Būtų galima teigti, kad labiausiai jėzuitų propaguotas menines idėjas išlaikė Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono

²⁰⁸ Hibbard, H. *Ut picturae sermones: Le prime decorazioni dipinte al Gesù* // Wittkower, R.; B. Jaffe, I. (red.) *Architettura e arte dei gesuiti*, Electa, Milano, 1992

apaštalo ir evangelisto ir Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčia. Pastarosios atveju pabrėžtinai ir temų pagausėjimas. Atsiranda altorių dedikacijų reprezentuojančių Švč. Trejybę, Kristaus gimimą ir kančią. Tuo tarpu Šv. Kazimiero bažnyčioje išliko centrinis ir transepto altoriai, tačiau jų dedikacijos buvo pakeistos, bet taip pat susijusios su Jėzuitų ordinu. Šv. Ignato ir Šv. Pranciškaus Ksaverio bažnyčiose buvo išsaugota mažiausiai interjero detalių ir įvykdyta daugiausiai pakeitimų. Abiejose buvo išsaugotos centrinių altorių dedikacijos ir jų detalės. Nors ir nukentėjo visų bažnyčių interjerai, tačiau tam tikros originalios detalės vis dėlto buvo išlaikytos.

Išvados

Baigiamajame magistro darbe aptartos baroko stiliaus koncepcijos išsivystymo priežastys, jėzuitiško „metodo“ susikūrimas bei Romos *Il Gesù* bažnyčios interjero modelio taikymo pobūdis Lietuvos jėzuitų bažnyčių atvejais. Darbe analizuotos penkios dabartinėje Lietuvos teritorijoje esančios jėzuitų baroko bažnyčios: jų statybų raida, esminiai pokyčiai ir nukrypimai nuo originalių programų bei jų meninė raiška. Siekiant išsiaiškinti jėzuitų veiklos ypatumus, bandoma kuo išsamiau pateikti kiekvieno objekto kontekstą bei interjerų išvaizdą ir pobūdį atskleidžiančias detales, leidžiančias kuo aiškiau suvokti visumą.

Po atlikto tiriamojo darbo pateikiamos tokios išvados:

1. Jėzuitų ordino misijomis ir visuomenės švietimu grįstos veiklos plėtra į tolesnius strategiškai svarbius regionus buvo neatsiejama nuo išvystyto jėzuitų ordino modelio, projektuojant jėzuitams priklausančius ansamblius ir bažnyčias. Projektų privalomas generalinio architekto Romoje tvirtinimas bei apmokytų italų meistrų siuntimas į užsienio šalis lėmė jėzuitams būdingo taisyklių rinkinio pritaikymą kituose regionuose už Italijos ribų.
2. Išskirti trys pagrindiniai jėzuitų bažnyčių Lietuvoje atrinkimo kriterijai: Lietuvos teritorijos ribos, bažnyčių statybų laikotarpis nuo Jėzuitų ordino veiklos pradžios Lietuvoje iki ordino panaikinimo aštuonioliktame amžiuje bei pastatų išsilaikymas iki šių dienų.
3. Pagal pasirinktus kriterijus atrinktos penkios tyrimui tinkamos jėzuitų bažnyčios: Vilniaus Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčia (šalia buvusi Vilniaus jėzuitų akademija, dabartinis Vilniaus universitetas), Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčia (šalia dabartinis Vilniaus jėzuitų vienuolynas, buvę jėzuitų profesų namai), Vilniaus Šv. Ignoto bažnyčia (šalia buvęs Vilniaus jėzuitų noviciatas), Kauno Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčia (šalia Kauno jėzuitų vienuolynas ir gimnazija), Vilniaus Šv. Rapolo bažnyčia (šalia buvęs Vilniaus trečiosios probacijos jėzuitų vienuolynas).
4. Jėzuitų ordino meninės koncepcijos pritaikymas Lietuvos jėzuitų bažnyčiose lyginamosios analizės metu atskleidė egzistavusius ir dabar esančius panašumus bei skirtumus su Romos *Il Gesù* bažnyčia pagal išsikeltus objektų lyginimo aspektus: istorinį, plano kompozicijos ir ikonografinį.
5. Kiekvienai tiriamai bažnyčiai išskirti istoriniai etapai parodė, kad visų nagrinėtų objektų atvejais dauguma nukrypimų nuo jėzuitų menininkų sukurtos programos įvyko po Jėzuitų ordino panaikinimo 1773 metais. Bažnyčių istoriniai laikotarpiai iki 1773 metų apima pirmąsias statybų ir interjero dekoravimo fazes, Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčios atveju – rekonstrukcijos periodą. Po 1773 metų visos bažnyčios dėl skirtingų priežasčių nukentėjo ir interjerai buvo apgadinti arba visiškai sunaikinti. Paskutiniųjų istorinių etapų metu

visose tiriamose bažnyčiose vyko remonto ir restauracijos darbai, siekiant atkurti interjero detales (Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto, Šv. Kazimiero ir Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčios) arba tik išsaugoti išlikusius vertingus interjerų elementus (Šv. Ignoto ir Šv. Pranciškaus Ksaverio bažnyčios).

6. Plano kompozicijos lyginimui pagal Romos *Il Gesù* bažnyčios interjero modelį išskirti penki erdvių sąrangos elementai: centrinė nava, šoninės koplyčios, transeptas, kupolas ir pusapvalė apsidė. Šis lyginimo aspektas atskleidžia, kad daugiausiai sutampančių bruožų su Romos *Il Gesù* bažnyčia turi Šv. Kazimiero bažnyčia (1 lentelė). Tiriamose bažnyčiose pastebimi panaudoti vietinės architektūros erdvių konfigūracijai būdingi elementai: šoninės navos, vargonų choras ir du bokštai abipus pagrindinio fasado arba abipus presbiterijos. Šoninių navų neturi tik Šv. Kazimiero bažnyčia. Labiausiai modifikuotą plano kompoziciją šiuo metu turi Šv. Ignoto bažnyčia.
7. Bažnyčių plano kompozicijos tyrimo metu išskirta Romos *Il Gesù* bažnyčios plano proporcija (4:2), žyminti bažnyčios vidaus erdvės ilgio ir pločio santykį. Tokią proporciją atspindėjo Šv. Kazimiero bažnyčios planas (4:2). Tuo tarpu panašia proporcija pasižymi Šv. Pranciškaus Ksaverio ir Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčios (4:2,5). Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto (6:2) ir Šv. Ignoto (3:2) bažnyčių plano ilgio ir pločio santykiai yra labiausiai nutolę.
8. Analizuojamų bažnyčių interjerų tapyboje ir skulptūroje išskiriamos tokios pagrindinės temos: Jėzaus gimimas ir nukryžiuavimas, Jėzuitų ordino šventieji, katalikų kankiniai, Švč. Trejybė, Švč. Mergelės Marijos kultas, angelai ir arkangelai, mokytojai ir mokiniai (1 lentelė).
9. Meninė bažnyčių interjerų programa pagal lyginamosios analizės rezultatus labiausiai išpildyta vienintelėje jėzuitų rekonstruotoje, o ne statytoje, Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčioje. Šioje bažnyčioje daugelio dekorų elementų kontekstas, po 1773 metų buvo pakeistas, tačiau tie patys ikonografiniai momentai, nors dalis jų yra nepilni, vis dar pastebimi iki šių dienų. Apibendrinus nagrinėtus informacijos šaltinius galima teigti, kad ir visos kitos analizuojamos bažnyčios turėjo aiškiai apibrėžtas interjerų dekorų programas, kurios labiausiai nukentėjo Šv. Ignoto ir Šv. Pranciškaus Ksaverio bažnyčiose.
10. Aiškiausia ir labiausiai ikonografiškai su visa erdvine bažnyčios kompozicija susijusią interjero programą turėjo Šv. Kazimiero bažnyčia, kurioje atrasta sisteminga vaizdinių seka, atspindinti Šv. Ignaco Lojolos dvasinių pratybų temas.
11. Atrastos kultūrinių baroko idėjų ir naudotos meninės raiškos sąsajos jėzuitų bažnyčiose Lietuvoje leidžia daryti išvadą, kad Šv. Kazimiero bažnyčia buvo jėzuitiškiausia ir vis dar turi daugumą reikšmingiausių jėzuitiško modelio bruožų.

Tokios tiriamojo darbo išvados leidžia suvokti kultūrinę bei religinę jėzuitų bažnyčių ir baroko koncepcijos reikšmę vietinėje meninės raiškos tradicijoje. Matomi teigiami pokyčiai kultūros ir meno augimo plotmėje bei sklandus ir nuoseklus Europoje sklidusių jėzuitų idėjų pritaikymas vietinėje Lietuvos architektūroje ir visuomenės mentalitete. Suprantant jėzuitų meno koncepciją ir bažnyčios interjero erdvių bei dekorų detalių prasmę estetinio patyrimo lygmenyje, turėtų būti atkreipiamas dėmesys vykdant pakeitimus ir remonto darbus jėzuitų bažnyčiose, siekiant kuo geriau išsaugoti šį kultūrinį etapą Lietuvoje.

Tolesniam argumentų ir tiriamojo darbo plėtojimui būtų naudinga jau sukaupią informaciją įterpti į buvusios Abiejų Tautų Respublikos teritorinį kontekstą. Glaudesnių ryšių paieškos su italų meistrų, dirbusių Lietuvoje, ankstesne projektavimo veikla kitose teritorijose ir tokios informacijos pritaikymas ieškant sąryšių Lietuvos jėzuitų bažnyčiose, siekiant jas įjungti į bendrą jėzuitų bažnyčių stiliaus sistemą Italijoje ir Europoje.

1 lentelė. Lyginamosios analizės apibendrinimas

Aspektas	Romos II Gesù bažnyčios modelio bruožai		Regioniniai bruožai		1	2	3	4	5					
ISTORINIS	Statyboms vadovavo jėzuitų meistras													
	Statybų pradžia - baroko laikotarpis													
			Atitolimas nuo pirminių bruožų - nuo 1773 metų											
URBANISTINIS														
	Pozicija mieste pagal schemą													
	Perimetrinis užstatymas													
	Ansamblis užėmė kvartalą	Iki 1773												
		Dabar												
	Reprezentacinė erdvė priešais baž.													
			Šventorius	Iki 1773										
				Dabar										
Dominantė	Iki 1773													
	Dabar													
PLANINĖ KOMPOZICIJA	Pagr. elementai	Centrinė nava												
				Šoninės navos										
		Šoninės koplyčios												
		Transeptas												
		Kupolas												
		Pusapvalė apsidė												
				Vargonų choras										
				Bokštai	Iki 1773									
	Dabar													
Proporcijos (4:2)				6:2	4:2	3:2	4:2,5	4:2,5						
IKONOGRAFINIS	Vaizduojami šv.	Jėzuitų ordino šventieji												
				Lt. jėzuitų provincijos šv.										
		Mokytojai/mokiniai/švietimas												
		Kankiniai												
				Šv. Kazimieras										
		Kiti šventieji/kitų ordinų šventieji												
	Gimimas/krikštas													
	Nukryžiuavimas/kančia													
			Švč. Mergelės Marijos vaizd.											
	Švč. Trejybė													
	Angelų ir arkangelų vaizdavimas													
	Alegorijų vaizdavimas													
						Iki 1773	Dabar	Iki 1773	Dabar	Iki 1773	Dabar	Iki 1773	Dabar	Iki 1773

- 1 - Vilniaus Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčia
2 - Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčia
3 - Vilniaus Šv. Ignato bažnyčia
4 - Kauno Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčia
5 - Vilniaus Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčia

Naudotos literatūros ir šaltinių sąrašas

Bibliografija:

1. Armellini, M. *Le chiese di Roma dal secolo IV al XIX*, Roma, 1891
2. Bailey, G. A. *Le style jésuite n'existe pas': Jesuit Corporate Culture and the Visual Arts* // O'Malley, J. W. (red.) *The Jesuits: Cultures, Sciences, and the Arts, 1540–1773*, vol. 1, University of Toronto Press, 1999
3. Bellanca, C. (red.) *Methodical Approach to the Restoration of Historic Architecture*, Alinea Editrice, 2011
4. Bellanca, C. *Scritti di storia e restauro dell'architettura tra Italia e Polonia* // Conferenze 112, Accademia polacca delle scienzebiblioteca e centro di studi a Roma, 1999
5. Betlej, A. *Jesuits architecture in Polish-Lithuanian commonwealth in 1564–1772*, // Zamora, A.; Isabel, M. (red.) *La arquitectura jesuitica. Actas del Simposio Internacional*, Zaragoza, 2012, p. 277-303
6. Bösel, R. *Episodi emergenti dell'architettura gesuitica in Italia* // Zamora, A.; Isabel, M. (red.) *La arquitectura jesuitica. Actas del Simposio Internacional*, Zaragoza, 2012, p. 71-89
7. Bösel, R. *Jesuitenarchitektur in Italien 1540–1773*, vol. 1, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1985
8. Bösel, R. *Tipologie e tradizioni architettoniche nell'edilizia della Compagnia di Gesù* // Patetta, L.; della Torre, S. (red.) *L'architettura della Compagnia di Gesù in Italia XVI-XVIII secolo*, Genova, 1992
9. Brandi, C. *Theory of Restoration*, Nardini Editore, 2005
10. Bumblauskas, A. *Universitas Vilnensis*, AB „Spauda“, 2004
11. Campbell, T. J. SJ *The Jesuits 1534–1921*, vol. 2, The Encyclopedia Press, New York, 1921
12. DaCosta Kaufmann, T. *East and West: Jesuit Art and Artists in Central Europe, and Central European Art in the Americas* // *The Jesuits: Cultures, Sciences, and the Arts, 1540–1773*, Vol. 1, University of Toronto Press, 1999
13. De Feo, V.; Martinelli, V. *Andrea Pozzo*, Electa, Milano, 1996
14. Drėma, V. *Vilniaus bažnyčios*, „Versus Aureus“ leidykla, 2007
15. Drėma, V. *Vilniaus Šv. Jono bažnyčia*, R. Paknio leidykla, 1997
16. Giovannoni, G. *Saggi sulla Architettura del Rinascimento*, Milano, 1935
17. Garcioni, S.; Kowalczyk, J. *L'architetto Gian Maria Bernardoni SJ tra Italia e le Terre dell'Europa Centro-Orientale*, Roma, 1996
18. Gorškovož, O. Nesvyžiaus Šv. Petro koplyčios tapyba // *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 21, 2001

19. Gronert, A. *Funzione e architettura della casa di terza probazione dei gesuiti a Palermo* // Storie e architettura in Sicilia, Edizioni Caracol, n. 2, 2006
20. Guardini, R. *L'opera d'arte*, Morcelliana, 1998
21. Gustaitis, R. *Kaišiadorių vyskupijos bažnyčios*, Terra Publica, 2013
22. Harris, C. M. *Iliustruotas architektūros istorijos žodynas (anglų–lietuvių kalbomis)*, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, Vilnius, 2007
23. Insolera, L. S. *Andrea Pozzo e il corridoio di Sant'Ignazio*, Edizioni Artemide, Roma, 2014
24. Ippoliti, A.; Vetere, B. *Il collegio romano: Storia della costruzione*, Gangemi, Roma, 2003
25. Jankevičienė, A. *Vilniaus architektūra*, Vilnius „Mokslas“, 1985
26. Jankevičienė, A. *Kauno architektūra*, Vilnius „Mokslas“, 1991
27. Kircher, A. *Ars magna lucis et umbrae*, 1671
28. Kowalczyk, J. *Il ruolo di Roma nell'architettura polacca del tardo barocco* // Conferenze 105, Accademia polacca delle scienzebiblioteca e centro di studi a Roma, 1996
29. Levy, E. *Propaganda and the Jesuit Baroque*, University of California Press, Berkley, CA, 2004
30. Lojola, I. (di); Mullan, E. (red.) *The Spiritual Exercises of St. Ignatius of Loyola*, EV Editions, 2016
31. Lotz, W. *Architecture in Italy 1500–1600*, Yale University press, 1995
32. Mačiulis, A. *Architektūra: stiliai, kompozicija, menų sąveika*, Vilniaus Dailės Akademijos leidykla, 1997
33. Male, E. *L'arte religiosa nel '600. Il Barocco*, Jaca Book, 1984, p. 337
34. Mansfield, H. C. *Machiavelli's virtue*, University of Chicago Press, 1996
35. Marino, A. *L'idea di tradizione e il concetto di modernità nell'architettura della Compagnia di Gesù* // Patetta, L.; della Torre, S. (red.) *L'architettura della Compagnia di Gesù in Italia XVI-XVIII secolo*, Genova, 1992
36. Markaitis, T. B. (red.) *Lietuvos jėzuitai: praeitis ir dabartis*, Tėvai jėzuitai, 1957
37. Markauskaitė, N. *Lietuvos jėzuitų provincijos statybinė veikla: Vilniaus profesų nam ir Šv. Kazimiero bažnyčia XVII-XVIII amžiais*, daktaro disertacijos santrauka, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004
38. Mickūnaitė, G. *Vilnius. Baroko miestas*, E. Karpavičiaus leidykla, 2006
39. Milobedzki, A. *Architektura polska XVII wieku*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980
40. Mumford, L. *The culture of cities*, Harcourt Brace, 1970
41. Norkutė, R. *Angelių ikonografija Lietuvos bažnytinėje dailėje (XVI-XVIII a.)*, daktaro disertacija, Kaunas, Vytauto Didžiojo universitetas, 2010
42. O'Malley, J. W. *I primi gesuiti*, Milano, 1999

43. O'Malley, J. W. (red.) *The Jesuits: Cultures, Sciences, and the Arts, 1540–1773*, vol. 1, University of Toronto Press, 1999
44. Paknys, M. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos dailės ir architektūros istorija: žymiausi menininkai*, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009
45. Panofsky, E.; Harbison, C. *Symbols and Transformation: Iconographic Themes at the Time of Reformation*, Princeton, 1969
46. Paszenda, J. *Kościół Bożego Ciała (pojezuicki) w Nieświżu* // Kwartalnik architektury i urbanistyki. T. XXI, Zeszyt 3, 1976
47. Pecchiai, P. *Il Gesù di Roma*, Soc. Grafica Romana, 1952
48. Petrušonis, V. *Kultūrinio konteksto reikšmė vertinant architektūrinį kompleksą* // Urbanistika ir architektūra, 2010 34(5), p. 252-261
49. Piotrowski, A. *Architecture of Thought*, U of Minnesota Press, 2011
50. Pirri, P. *SJ Giovanni Tristano e i primordi della architettura gesuitica*, Institutum Historicum S. I., Roma, 1955
51. Plazaola, J. *Arte cristiana nel tempo*, Milano, 2001
52. Portoghesi, P. *Roma barocca*, Editori Laterza, 1988
53. Poželaite, M. *Pirmieji Vilniaus baroko paminklai* // Kultūros barai, Nr. 7, 1970
54. Račiūnaitė, T. *Vizijos ir atvaizdai. Basijų karmelitų palikimas*, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003
55. Rendina, C. *I palazzi storici di Roma*, Newton Compton editori, 2015
56. Roggero, A. *Il decreto del concilio di Trento sulla venerazione delle immagini e l'arte sacra* // Teresianum: Rivista della Pontificia Facoltà Teologica e del Pontificio Istituto di Spiritualità "Teresianum", N. 1, 1969
57. Rupert Martin, J. *Baroque*, Harper & Row Publishers, 1977
58. Samalavičius, A.; Samalavičius, S. *Vilniaus Šv. Petro ir Povilo bažnyčia*, Lietuvos pilys, Vilnius, 1998
59. San Juan, R. M. *Rome: a city out of print*, University of Minnesota Press, 2001
60. Schaefer, E. E. *Catholic Music Through the Ages: Balancing the Needs of a Worshipping Church*, Liturgy Training Publications, 2008
61. Snaet, J.; de Jonge, K. *The architecture of the jesuits in the southern low countries. A state of the art* // Zamora, A.; Isabel, M. (red.) *La arquitectura jesuitica. Actas del Simposio Internacional*, Zaragoza, 2012, p. 239-276
62. Snyder, J. R. *L'estetica del Barocco*, Bologna, 2005
63. Šinkūnaitė, L. *153 Lietuvos bažnyčios*, Terra Publica, 2009

64. Šinkūnaitė, L. *Kauno jėzuitų vienuolynas ir Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčia. Lietuvos vienuolynai*, Vilnius, 1998
65. Tapié, A. *Baroque Vision Jésuite*, Somogy Éditions d'Art, 2003
66. Vaišvilaitė, I. *Baroko pradžia Lietuvoje*, Vilniaus dailės akademija, 1995
67. Vaišvilaitė, I. *Vilniaus Šv. Jono Krikštytojo ir Šv. Jono evangelisto bažnyčios altoriai, Idėja ir įgyvendinimas* // Acta Academiae Artium Vilnensis, 35, 2001
68. Valeriano, G. SJ *L'architetto e pittore 1542–1596*, Roma, 1970
69. Vallery-Radot, J. *Le recueil de plans d'édifices de la compagnie de Jesus conserve a la Bibliotheque Nationale de Paris*, Institutum Historicum S. I., Rome, 1960
70. Varsackytė, R. *Kauno miesto bažnyčios ir kultūrų sąveika XVI a. pabaigoje – XVIII a. pabaigoje. Daktaro disertacija*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2006
71. Viliūnienė, G.; Urbakavičius, R. *Vilniaus Šventovės*, Alma Littera, 2012
72. Zu Dohna, Y. *La pedagogia artistica dei Gesuiti e l'estetica della pastorale*, rivista Ignaziana <www.ignaziana.org>, 16 (2013), 108-145 p.
73. White, J. F. *Roman Catholic Worship: Trent to Today*, Liturgical Press, 2003
74. Wittkower, R. *Architettura e arte dei gesuiti*, Electa, Milano, 1992
75. Wölfflin, H. *Pamatinės meno istorijos sąvokos*, Pradai ALK, Vilnius, 2000

Internetinės nuorodos:

76. *I Decreti del Concilio di Trento* [interaktyvus], [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1545-1563->, [Concilium Tridentinum, Canones et Decreta \(Testo divulgativo\), IT.pdf](#)
77. *Jėzuitų istorijos puslapis* [interaktyvi paroda]. Vilniaus technikos biblioteka, 2014 [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <http://www.tb.lt/jezuitu-istorijos-puslapis/veikla.htm>
78. *Chiesa del Gesù: Scheda iconografica del altare maggiore* [interaktyvus]. Sito ufficiale della Chiesa del Gesù [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <https://www.chiesadelgesu.org/schede-iconografiche/>
79. Galvydytė, I. *Lietuvos vienuolynai. Kauno jėzuitų vienuolynas ir Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčia* [interaktyvus], [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <http://vienuolynai.mch.mii.lt/V47-54/Kaunjezuit.htm>
80. Galvydytė, I. *Lietuvos vienuolynai. Vilniaus buvęs trečiosios probacijos jėzuitų vienuolynas ir Šv.*

- Rapolo bažnyčia* [interaktyvus], [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <http://vienuolynai.mch.mii.lt/V47-54/Vilnrapolo.htm>
81. Galvydytė, I. *Lietuvos vienuolynai. Vilniaus buvęs jėzuitų noviciatas ir Šv. Ignoto bažnyčia* [interaktyvus], [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <http://vienuolynai.mch.mii.lt/V47-54/Vilnnoviciat.htm>
82. Galvydytė, I. *Lietuvos vienuolynai. Vilniaus buvę jėzuitų profesų namai ir Šv. Kazimiero bažnyčia* [interaktyvus], [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <http://vienuolynai.mch.mii.lt/V47-54/Vilnkazimiero.htm>
83. Galvydytė, I. *Lietuvos vienuolynai. Vilniaus jėzuitų akademija (dabar – Vilniaus universitetas) ir Šv. Jono bažnyčia* [interaktyvus], [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <http://vienuolynai.mch.mii.lt/V47-54/Vilnjezuit.htm>
84. Kauno jėzuitų vienuolyno komplekso Kauno Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčia [interaktyvus], Kultūros vertybių registro kodas 22366 [žiūrėta]. Prieiga per internetą: <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/9B26EAE-379E-45BE-8553-6FD7764BC948>
85. Kurjer Litewski, 1798 Nr. 58, 1798-04-20 skelbimas [interaktyvus]. Jagiellonian Digital Library [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication?id=327337&tab=3>
86. Lojola, I. (di) *Costituzioni della Compagnia di Gesù* [interaktyvus], [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <http://www.raggionline.com/saggi/scritti/it/costituzioni.pdf>
87. Nadal, J. *Evangelicae Historiae Imagines*, 1593 [interaktyvus], [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <https://books.google.lt/books?id=-sZiAAAACAAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>
88. Ripa, C. *Iconologia*, Siena, 1613, p. 575-576 [interaktyvus], [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <https://play.google.com/books/reader?id=ocsQcOQLh5MC&pg=GBS.PA576>
89. Šv. Ignoto bažnyčia [interaktyvus]. Kultūros vertybių registro kodas 27308 [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/A251DA33-FE7D-4D53-B854-4968583E8206>
90. Vilniaus jėzuitų vienuolyno pastatų ansamblio Šv. Kazimiero bažnyčia [interaktyvus]. Kultūros vertybių registro kodas 27304 [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/E8C331F8-1589-444E-8D27-47F5498E782F>
91. Vilniaus Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčios ir jėzuitų vienuolyno statinių ansamblio Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčia [interaktyvus]. Kultūros vertybių registro kodas 28335 [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/A9F7C96D-39BE-4B10-AB2F-28C595AA98EB>

92. Vilniaus universiteto pastatų komplekso Šv. Jono Krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčia [interaktyvus]. Kultūros vertybių registro kodas 26848 [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/0A516F50-6C09-4206-81D6-5EF360686BC7>
93. Žodžio reikšmė (hagiografija) [interaktyvus]. Tarptautinių žodžių žodynas [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <http://www.zodziai.lt/reiksme&word=Hagiografija&wid=7467>
94. Žodžio reikšmė (noviciatas) [interaktyvus]. Tarptautinių žodžių žodynas [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <http://www.zodziai.lt/reiksme&word=noviciatas&wid=13758>
95. Žodžio reikšmė (profesų namai) [interaktyvus]. *Jesuit glossary*, ARSI, p. 8 [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: http://www.sjweb.info/arsi/documents/GLOSSARIO_GESUITICO.pdf
96. Žodžio reikšmė (šventorius) [interaktyvus]. Lietuvių kalbos žodynas [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt/Visas.asp?zodis=%C5%A1ventorius&lns=-1&les=-1>
97. Žodžio reikšmė (trečios probacijos namai) [interaktyvus]. *Jesuit glossary*, ARSI, p. 8 [žiūrėta 2018-05-06]. Prieiga per internetą: http://www.sjweb.info/arsi/documents/GLOSSARIO_GESUITICO.pdf

Archyviniai dokumentai:

98. Dambrauskaitė, T. *Buv. Šv. Jono bažnyčia. Istoriniai tyrimai. Ataskaita*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5964, 1966–1971
99. Drėma, V. *Buv. Vilniaus Šv. Jono bažnyčios skliautų tapyba. Istoriniai-meniniai tyrimai*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5973, 1975
100. Drėma, V. *Vilniaus jėzuitų vienuolyno rūmai prie Šv. Rapolo bažnyčios. Tyrimai. Architektūrinė-meninė charakteristika*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 7085, 1974
101. Firkovičius, R. *Kulto pastatai ir jų vietos Vilniaus mieste. Katalikų bažnyčių ir vienuolynų istorijos apybraižos (XIII - XX a.): istoriniai tyrimai*, 3 tomas, 1991, VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4484
102. Firkovičius, R. *Vilniaus senamiesčio 46 kvartalas. Istorinė apybraiža*, 1 dalis, VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4713
103. Jaloveckas, R. *Vilniaus Šv. Jono bažnyčios architektūrinių tyrimų ataskaita*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5966, 1966
104. Jurkštas, J. *Buvusi Kauno jėzuitų bažnyčia. Istoriniai tyrimai*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 2302, 1977
105. Lasavickas, S. *Archit. paminklas Kazimiero bažnyčia Vilniuje. Trumpa istorinė apžvalga*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5533, 1958

106. Lasavickas, S. *Archit. paminklas Šv. Kazimiero bažnyčia Vilniuje. 1955-57 m. vykdytų remonto-restauracijos darbų ataskaita*, VAA, f. 1019, ap. 11, b. 29, 1958
107. Racevičienė, J. *Buv. jėzuitų vienuolynas Vilniuje prie Šv. Rapolo bažnyčios. Istoriniai tyrimai*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 159, 1972
108. Racevičienė, J. *Buv. Šv. Ignoto bažnyčia Vilniuje. Istoriniai tyrimai*, VAA, f. 1019 ap.11 b.5814, 1982
109. Racevičienė, J. *Buv. Ignoto noviciatas-vienuolynas ir kareivinės Vilniuje (Techninė biblioteka). Istoriniai tyrimai*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5835, 1971
110. Simonavičius, Ž. (sud.) *Ateistinis muziejus Vilniuje Gorkio gt. Nr. 74 (Buv. Kazimiero bažnyčioje). Projektinė užduotis*, VAA, f. 159, b. 2, 1962
111. Simonavičius, Ž. *Planinė restauracinė užduotis buv. Kazimiero baž. Vilniuje, pritaikymui ateistiniam antireliginiam muziejui*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5548, 1962
112. *1956 metų Šv. Ignoto bažnyčios apmatavimų brėžiniai*, VAA, Architektūros muziejaus dokumentų kolekcija, f. 1171, AKP, 1657/1-10
113. *Buv. Šv. Ignoto bažnyčia. Išlikusios sieninės tapybos tyrimai ir rekomendacijos konservavimui*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5813, 1983
114. *Vilniaus ir Kauno miestų architektūriniai paminklai. Leningrado valstybinio istorinio archyvo atsiųsta archyvinė medžiaga*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 573, 1954

Iliustracijų sąrašas

- 1 pav. *S. Spirito in Sassia* bažnyčia Romoje, *Giovanni Battista Falda* (Valduggia, NOVARA, 1643)
- 2 pav. *S. Spirito in Sassia* bažnyčios Romoje planas (Bažnyčios planas perbraižytas aut. iš bažnyčioje pateikto informacinio stendo medžiagos)
- 3 pav. Idealūs jėzuito ordino bažnyčių planai (*P. G. De Rosis*) (Modena, Bibl. Estense, Fondo Campori I, 1.50; Nr. 54 bibliografijoje)
- 4 pav. Romos *Il Gesù* bažnyčios lubų freskos detalė (raudonai žymima Simonija) (Nuotrauka aut.)
- 5 pav. *Andrea Pozzo Sant'Ignazio* bažnyčios Romoje kupolo projektas (Nuotraukos šaltinis iš straipsnio *Andrea Pozzo, Rules and examples of perspective proper of painter and architects* // University of Reading Special Collections 30/07)
- 6 pav. *Andrea Pozzo* tapytas *Sant'Ignazio* bažnyčios Romoje kupolas (Nuotraukos šaltinis [žiūrėta 2018-05-06]: <<https://ilsassonellostagno.wordpress.com/2016/01/13/la-volta-dipinta-da-andrea-pozzo-nella-chiesa-di-santignazio-di-loyola-a-roma-sassi-darte/>>)
- 7 pav. 1576 metų *Mario Cartaro* Romos žemėlapyje matoma bažnyčia ir jos orientacija mieste, dešiniau jau matoma ir *Il Gesù* bažnyčia (Nr. 26 literatūros sąrašė)
- 8 pav. Romos kolegijos planas su matoma *dell'Annunziata* bažnyčia, Roma (Nr. 6 literatūros sąrašė)
- 9 pav. *Dell'Annunziata* bažnyčios fasadas, Roma. (Nr. 8 literatūros sąrašė)
- 10 pav. *Andrea Pozzo* tapytas koridorius jėzuitų profesų namuose Romoje. Kairėje – koridoriaus vaizdas, dešinėje – tapybos detalė (Nuotraukos šaltinis [žiūrėta 2018-05-06]: <<http://www.chiesadelgesu.org/la-chiesa/archivio-fotografico/>>)
- 11 pav. Romos *Sant'Ignazio* bažnyčios freskos dalis (*Andrea Pozzo, Apoteosi di Ignazio*, 1691–1694 m.), (Nr. 75 literatūros sąrašė)
- 12 pav. Romos kolegijos planas su *Il Gesù* bažnyčios planu, Roma (Nr. 8 literatūros sąrašė)
- 13 pav. *Il Gesù* bažnyčios išilginis pjūvis, Roma (Nr. 8 literatūros sąrašė)
- 14 pav. *Il Gesù* bažnyčios perspektyvinio skersinio pjūvio graviūra (atlikta *Villamena*). (Nr. 34 literatūros sąrašė)
- 15 pav. Romos *Il Gesù* bažnyčios planas su pažymėtomis tematikomis (Bažnyčios planas perbraižytas aut. naudojantis Nr. 8 šaltiniu bibliografijoje)
- 16 pav. Šv. Ignaco Lojolos dvasinių pratybų temas apibendrinanti schema (Aut. schema)

17 pav. Romos *Il Gesù* bažnyčios freska (Baciccia, *Il trionfo del Nome di Gesù*, 1676–1679 m.), Roma (Nuotrauka aut.)

18 pav. J. Nadal'io Apipjaustymo iliustracija (*Evangelicae Historiae Imagines*, 1593 m.) (Nr. 90 literatūros sąrašė)

19 pav. Romos *Il Gesù* bažnyčios didžiojo altoriaus paveikslas – *Apipjaustymas* (G. Muziano, 1587 m.) (Nr. 81 literatūros sąrašė)

20 pav. Jėzuitų ordino kolegijų ir misijų išsidėstymas buvusioje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Lenkijos valstybėje (Nr. 53 literatūros sąrašė)

21 pav. Nesvyžiaus Dievo Kūno bažnyčios fasadas (Nuotrauka Piotro Jamskio (*Piotr Jamski*) iš straipsnio Nr. 6 literatūros sąrašė)

22 pav. Nesvyžiaus bažnyčios centrinio altoriaus paveikslas *Paskutinė vakarienė* (K. D. Gesskis) (Nuotraukos šaltinis [žiūrėta 2018-05-06]: <http://www.wikiwand.com/lt/Nesvy%C5%BEiaus_Dievo_K%C5%ABno_ba%C5%BEny%C4%8Dia>)

23 pav. Nesvyžiaus bažnyčios kupolo erdvės tapyba (Nuotraukos šaltinis [žiūrėta 2018-05-06]: <http://www.wikiwand.com/lt/Nesvy%C5%BEiaus_Dievo_K%C5%ABno_ba%C5%BEny%C4%8Dia>)

24 pav. Vilniaus Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčios plano istorinė-stilistinė kartograma pagal R. Jalovecko architektūrinius išmatavimus (Nr. 106 literatūros sąrašė)

25 pav. Prieangio nišoje stovinti Šv. Ignaco Lojolos skulptūra, paminanti blogį (Nuotraukos šaltinis [žiūrėta 2018-05-06]: <<http://www.eparodos.mb.vu.lt/kiemeliai/vu/svjonubaznycia/index.html>>)

26 pav. Šv. Ignaco Lojolos skulptūra *Il Gesù* bažnyčioje Romoje (Nuotrauka aut.)

27 pav. Vilniaus Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčios planas su pažymėtomis dedikacijomis pagal V. Drėmą (Bažnyčios planas perbraižytas aut. naudojantis Nr. 27 bibliografijos šaltiniu)

28 pav. Šv. Jonų bažnyčios didžiojo altoriaus vaizdas iš centrinės navos (Nuotraukos šaltinis [žiūrėta 2018-05-06]: <<http://www.eparodos.mb.vu.lt/kiemeliai/vu/svjonubaznycia/index.html>>)

29 pav. Vitražas ties Šv. Pranciškaus Ksaverio altoriumi (Nuotraukos šaltinis [žiūrėta 2018-05-06]: <<http://www.eparodos.mb.vu.lt/kiemeliai/vu/svjonubaznycia/index.html>>)

30 pav. Šv. Kazimiero bažnyčios vaizdas iš centrinės navos (Nuotraukos šaltinis [žiūrėta 2018-05-06]):

<[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:St_Casimir_Church_Interior_1, Vilnius, Lithuania - Diliff.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:St_Casimir_Church_Interior_1,_Vilnius,_Lithuania_-_Diliff.jpg)>)

31 pav. Šv. Kazimiero bažnyčios planas su pažymėtomis altorių dedikacijomis pagal 1773 metų inventorių (Bažnyčios planas perbraižytas aut. naudojantis Nr. 27 bibliografijos šaltiniu)

32 pav. Šv. Kazimiero bažnyčios planas su pažymėtomis altorių dedikacijomis šiuo metu (Bažnyčios planas perbraižytas aut. naudojantis Nr. 27 bibliografijos šaltiniu)

33 pav. Vilniaus vartai už kurių matosi Šv. Ignato bažnyčios dalis, P. Smuglevičius, 1785 m. (VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5814, 1982, p. 23)

34 pav. Totorių vartai už kurių matosi Šv. Ignato bažnyčia, J. Kamarauskas, 1897 m. (VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5814, 1982, p. 24)

35 pav. 1604 metų Šv. Ignato bažnyčios projekto planas (Planų kopijos iš Paryžiaus Nacionalinės Bibliotekos, VAA, f. 9 b. 40)

36 pav. 1606 metų Šv. Ignato bažnyčios projekto planas (Planų kopijos iš Paryžiaus Nacionalinės Bibliotekos, VAA, f. 9 b. 40)

37 pav. 1622 metų Šv. Ignato bažnyčios planas (Planų kopijos iš Paryžiaus Nacionalinės Bibliotekos, VAA, f. 9 b. 40)

38 pav. Šv. Ignato bažnyčios planas su pažymėtomis altorių dedikacijomis pagal 1773 metų inventorių (Bažnyčios planas perbraižytas aut. naudojantis Nr. 27 bibliografijos šaltiniu)

39 pav. Šv. Ignato bažnyčios vidus. Matoma presbiterijos skliauto tapyba ir šoninių navų modifikacija (Nuotraukos šaltinis: <http://cityofmercy.lt/en_GB/objektai/sv-ignoto-baznycia/>)

40 pav. Šv. Ignaco Lojolos Vizija, S. Čechavičius, 1757 m. (Nuotraukos šaltinis: <<http://svignotas.lt/Page/view/id/76/name/Paveikslas>>)

41 pav. Šv. Pranciškaus Ksavero Nukryžiuotojo Jėzaus didysis altorius (Nuotrauka aut.)

42 pav. Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčios planas su pažymėtomis altorių dedikacijomis pagal 1783 metų inventorių (Bažnyčios planas perbraižytas naudojantis Nr. 28 bibliografijos šaltiniu)

43 pav. Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčios planas su pažymėtomis altorių dedikacijomis šiuo metu (Bažnyčios planas perbraižytas aut. naudojantis Nr. 28 bibliografijos šaltiniu)

44 pav. Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčios Angelų ir arkangelų didysis altorius (Nuotrauka aut.)

45 pav. Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčios planas su pažymėtomis altorių dedikacijomis šiuo metu (Bažnyčios planas perbraižytas aut. naudojantis Nr. 27 bibliografijos šaltiniu)

46 pav. Šv. Kazimiero bažnyčios planas, priskiriant Šv. Ignaco Lojolos dvasinių pratybų seką pagal bažnyčios 1773 metų inventorių (Bažnyčios planas perbraižytas aut. naudojantis Nr. 27 bibliografijos šaltiniu)

Lentelių sąrašas

1 lentelė. Lyginamosios analizės apibendrinimas (Aut. lentelė)

Priedai

1 priedas

Concilio di Trento

25 sessioni dal 13 dicembre 1545 al 4 dicembre 1563 in tre periodi: I-VIII sessione a Trento 1545-47 (IX-XI sessione a Bologna 1547) tutte sotto Papa Paolo III (1534-1549); XII-XVI sessione a Trento 1551-52 sotto Papa Giulio III (1550-1555); XVII-XXV sessione a Trento sotto Papa Pio IV (1559-1565).

Dottrina sulla Scrittura e la tradizione, peccato originale e giustificazione, sacramenti e sacrificio della messa, culto dei Santi. Decreti di riforma.

SESSIONE XXV (3-4 dicembre 1563)

Decreto sul purgatorio.

Poiché la chiesa cattolica, istruita dallo Spirito santo, conforme alle sacre scritture e all'antica tradizione, ha insegnato nei sacri concili, e recentissimamente in questo concilio ecumenico (403), che il purgatorio esiste e che le anime lì tenute possono essere aiutate dai suffragi dei fedeli e in modo particolarissimo col santo sacrificio dell'altare, il santo sinodo comanda ai vescovi che con diligenza facciano in modo che la sana dottrina sul purgatorio, quale è stata trasmessa dai santi padri e dai sacri concili (404), sia creduta, ritenuta, insegnata e predicata dappertutto.

Nelle prediche rivolte al popolo meno istruito, si evitino le questioni più difficili e più sottili, che non servono all'edificazione, e da cui, per lo più, non c'è alcun frutto per la pietà. Così pure non permettano che si diffondano e si trattino dottrine incerte o che possano presentare apparenze di falsità. Proibiscano, inoltre, come scandali e inciampi per i fedeli, quelle questioni che servono (solo) ad una certa curiosità e superstizione e sanno di speculazione.

I vescovi, inoltre, abbiano cura che i suffragi dei fedeli viventi e cioè i sacrifici delle messe, le preghiere, le elemosine ed altre opere pie, che si sogliono fare dai fedeli per altri fedeli defunti, siano fatti con pietà e devozione secondo l'uso della chiesa e che quei suffragi che secondo le fondazioni dei testatori o per altro motivo devono essere fatti per essi, vengano soddisfatti dai sacerdoti, dai ministri della chiesa e dagli altri che ne avessero l'obbligo, non sommariamente e distrattamente, ma diligentemente e con accuratezza.

Della invocazione, della venerazione e delle reliquie dei santi e delle sacre immagini.

Il santo sinodo comanda a tutti i vescovi e a quelli che hanno l'ufficio e l'incarico di insegnare, che - conforme all'uso della chiesa cattolica e apostolica, tramandato fin dai primi tempi della religione cristiana, al consenso dei santi padri e ai decreti dei sacri concilii, - prima di tutto istruiscano diligentemente i fedeli sull'intercessione dei santi, sulla loro invocazione, sull'onore dovuto alle reliquie, e sull'uso legittimo delle immagini, insegnando che i santi, regnando con Cristo, offrono a Dio le loro orazioni per gli uomini; che è cosa buona ed utile invocarli supplichevolmente e ricorrere alle loro orazioni, alla loro potenza e al loro aiuto, per impetrare da Dio i benefici, per mezzo del suo figlio Gesù Cristo, nostro signore, che è l'unico redentore e salvatore nostro; e che quelli, i quali affermano che i santi - che godono in cielo l'eterna felicità - non devono invocarsi o che essi non pregano per gli uomini o che l'invocarli, perché preghino anche per ciascuno di noi, debba dirsi idolatria, o che ciò è in disaccordo con la parola di Dio e si oppone all'onore del solo mediatore tra Dio e gli uomini, Gesù Cristo (405); o che è sciocco rivolgere le nostre suppliche con la voce o con la mente a quelli che regnano nel cielo, pensano empicamente.

Insegnino ancora diligentemente che i santi corpi dei martiri e degli altri che vivono con Cristo - un tempo membra vive di Cristo stesso e tempio dello Spirito santo (406) -, e che da lui saranno risuscitati per la vita eterna e glorificati, devono essere venerati dai fedeli, quei corpi, cioè, per mezzo dei quali vengono concessi da Dio agli uomini molti benefici. Perciò quelli che affermano che alle reliquie dei santi non si debba alcuna venerazione ed alcun onore; che esse ed altri resti sacri inutilmente vengono onorati dai fedeli; o che invano si frequentano i luoghi della loro memoria per ottenere il loro aiuto, sono assolutamente da condannarsi, come già da tempo la chiesa li ha condannati e li condanna ancora.

Inoltre le immagini di Cristo, della Vergine madre di Dio e degli altri santi devono essere tenute e conservate nelle chiese; ad esse si deve attribuire il dovuto onore e la venerazione: non certo perché si crede che vi sia in esse una qualche divinità o virtù, per cui debbano essere venerate; o perché si debba chiedere ad esse qualche cosa, o riporre fiducia nelle immagini, come un tempo facevano i pagani, che riponevano la loro speranza negli idoli (407), ma perché l'onore loro attribuito si riferisce ai prototipi, che esse rappresentano. Attraverso le immagini, dunque, che noi bacciamo e dinanzi alle quali ci scopriamo e ci prostriamo, noi adoriamo Cristo e veneriamo i santi, di cui esse mostrano la somiglianza. Cosa già sancita dai decreti dei concili - specie da quelli del secondo concilio di Nicea - contro gli avversari delle sacre immagini (408).

Questo, poi, cerchino di insegnare diligentemente i vescovi: che attraverso la storia dei misteri della nostra redenzione, espressa con le pitture e con altre immagini, il popolo viene istruito e confermato nel ricordare

gli articoli di fede e nella loro assidua meditazione. Ed inoltre, che da tutte le sacre immagini si trae grande frutto, non solo perché vengono ricordati al popolo i benefici e i doni che gli sono stati fatti da Cristo, ma anche perché nei santi sono posti sotto gli occhi dei fedeli le meraviglie e gli esempi salutarì di Dio, così che ne ringrazino Dio, cerchino di regolare la loro vita e i loro costumi secondo l'imitazione dei santi, siano spinti ad adorare ed amare Dio e ad esercitare la pietà. Se qualcuno insegnerà o crederà il contrario di questi decreti, sia anatema.

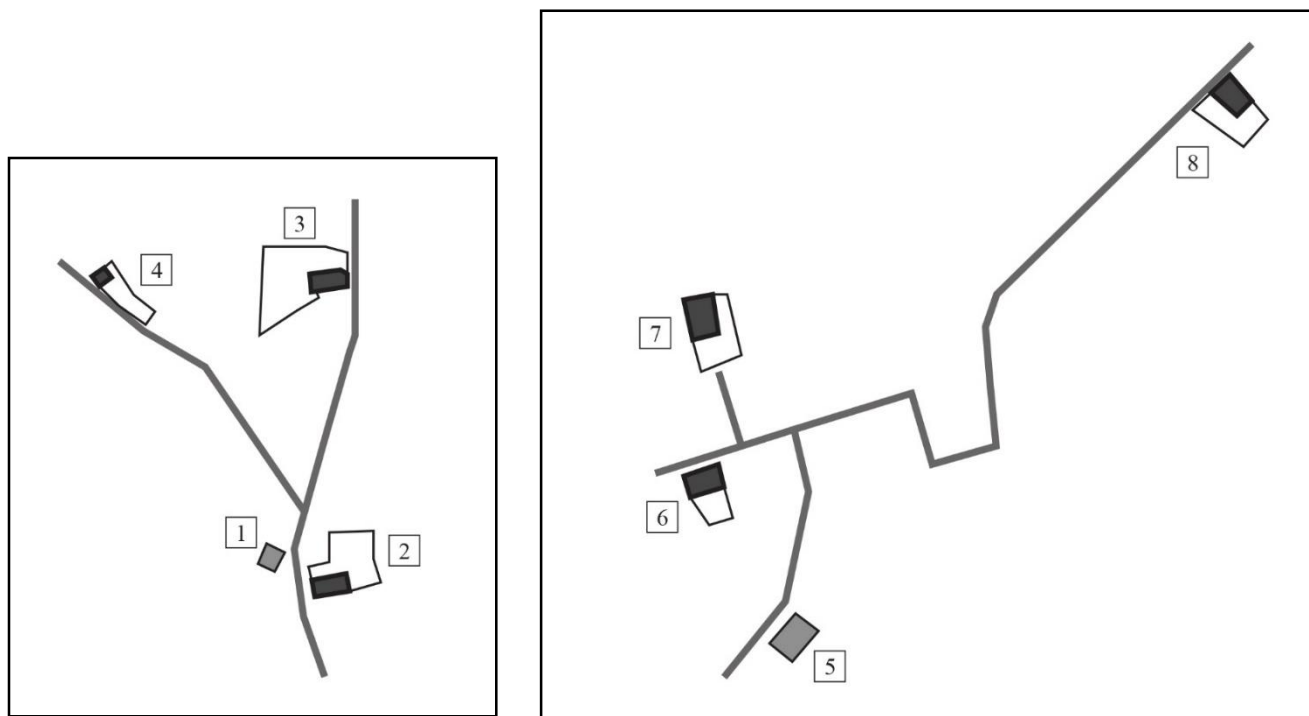
Se poi, contro queste sante e salutarì pratiche, fossero invalsi degli abusi, il santo sinodo desidera ardentemente che essi siano senz'altro tolti di mezzo. Pertanto non sia esposta nessuna immagine che esprima false dottrine e sia per i semplici occasione di pericolosi errori.

Se avverrà che qualche volta debbano rappresentarsi e raffigurarsi le storie e i racconti della sacra scrittura - questo infatti giova al popolo, poco istruito - si insegni ad esso che non per questo viene raffigurata la divinità, quasi che essa possa esser vista con questi occhi corporei o possa esprimersi con colori ed immagini.

Nella invocazione dei santi, inoltre, nella venerazione delle reliquie e nell'uso sacro delle immagini sia bandita ogni superstizione, sia eliminata ogni turpe ricerca di denaro e sia evitata ogni licenza, in modo da non dipingere o adornare le immagini con procace bellezza. Così pure, i fedeli non approfittino delle celebrazioni dei santi e della visita alle reliquie per darsi all'abuso del mangiare e del bere, quasi che le feste dei santi debbano celebrarsi col lusso e la libertà morale. Da ultimo, in queste cose sia usata dai vescovi tanta diligenza e tanta cura, che niente appaia disordinato, niente fuori posto e rumoroso, niente profano, niente meno onesto: alla casa di Dio, infatti, si addice la santità (409).

E perché queste disposizioni vengano osservate più fedelmente, questo santo sinodo stabilisce che non è lecito a nessuno porre o far porre un'immagine inconsueta in un luogo o in una chiesa, per quanto esente, se non è stata prima approvata dal vescovo; né ammettere nuovi miracoli, o accogliere nuove reliquie, se non dopo il giudizio e l'approvazione dello stesso vescovo. Questi, poi, non appena sia venuto a sapere qualche cosa su qualcuno di questi fatti, consultati i teologi ed altre pie persone, faccia quello che crederà conforme alla verità e alla pietà. Se infine si presentasse qualche abuso dubbio o difficile da estirpare o se sorgesse addirittura qualche questione di una certa gravità intorno a questi problemi, il vescovo, prima di decidere aspetti l'opinione del metropolita e dei vescovi della regione nel concilio provinciale. Comunque, le cose siano fatte in modo tale, da non stabilire nulla di nuovo o di inconsueto nella chiesa, senza aver prima consultato il santissimo pontefice romano.

Urbanistinis tiriamų bažnyčių lyginimo aspektas

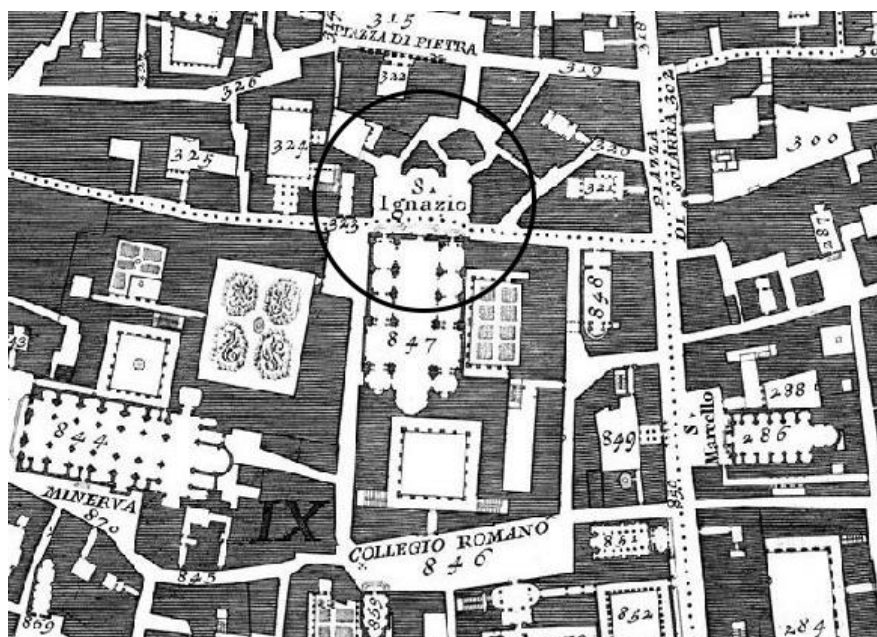

47 pav. Schematiškos Vilniaus (kairėje) ir Romos (dešinėje) urbanistinės situacijos, atsižvelgiant į jėzuitų pastatų išdėstymą (brėžiniai pateikti ne mastelyje). Vilnius: 1 – Rotušės pastatas, 2 – Profesų namai ir Šv. Kazimiero bažnyčia, 3 – Kolegija ir Šv. Jonų bažnyčia, 4 – Noviciatas ir Šv. Ignoto bažnyčia. Roma: 5 – Kapitolijaus pastatas, 6 – Profesų namai ir *Il Gesù* bažnyčia, 7 – Kolegija ir *Sant'Ignazio* bažnyčia, 8 – Noviciatas ir *Sant'Andrea al Quirinale* bažnyčia

Lyginant Vilniaus ir Romos miestų situacijas urbanistiniu aspektu ir kalbant apie jėzuitų ansamblių išdėstymą, atrandamas šių miestų panašumas (47 pav.). Pirmiausia, jėzuitų profesų namų vieta mieste rodo šio komplekso ypatingą svarbą šio religinio ordino sistemoje. Romoje šis kompleksas su *Il Gesù* bažnyčia buvo įkurtas prie Kapitolijaus rūmų (*Campidoglio*), kurie nuo pat pastatymo pradžios atliko miestui svarbių administracinių institucijų funkciją, kartu Vilniuje profesų namai su Šv. Kazimiero bažnyčia buvo pastatyti šalia Rotušės pastato, Didžiosios gatvės ir Rotušės aikštės sankryžoje. Vilniuje ši bažnyčia buvo pirmoji visiškai statyta Jėzuitų ordino. Toliau, analizuojant urbanistinę situaciją, matoma, kad jėzuitų kolegijos ir jų bažnyčios turėjo tiesų bei aiškų susisiekimą su profesų namais ir buvo netoli vieni kitų. Romos atveju kolegijos bažnyčia buvo *Sant'Ignazio* bažnyčia, o Vilniuje – Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčia. Tuo tarpu noviciato kompleksai buvo pastatyti šiek tiek toliau nuo profesų namų, tačiau išlieka toks pat patogus susisiekimas. Romoje – *Sant'Andrea al Quirinale*

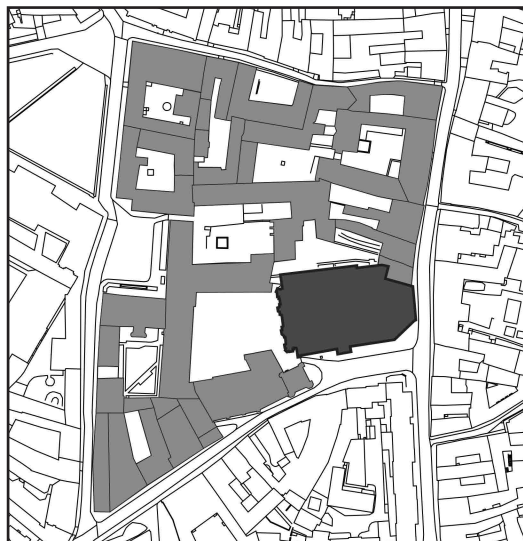
bažnyčia, Vilniuje – Šv. Ignoto bažnyčia. Urbanistiniu aspektu Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčia su trečiosios probacijos jėzuitų namais jau buvo gerokai nutolusi tiek nuo miesto centro, tiek nuo pačio ordino koncentravimosi zonos mieste. Kadangi savo funkcija tai nebuvo vienas iš pagrindinių ordino pastatų, buvo nuspręsta vienuolyną ir bažnyčią įkurti Šnipiškių priemiestyje. Bažnyčiai skirti sklypai priklausė Kazimierui Jonui Sapiegai, kuris buvo vienas iš įkūrėjų, todėl pozicionavimas mieste yra logiškai paaiškinamas. Kartu pastebėtina, kad Romoje trečios probacijos namų nebuvo iki ordino atkūrimo devynioliktojo amžiaus pradžioje. Kauno miesto atveju vėlgi matoma Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčia su kolegija miesto Rotušės aikštėje.

Kalbant apie dabartinę urbanistinių struktūrų tipologiją, visais nagrinėjamais atvejais būdingas perimetrinis užstatymo tipas. Romos *II Gesù* bažnyčia su ansambliu užima visą kvartalą ir neturi jungčių su kitokios paskirties pastatais. Visose analizuojamose situacijose Lietuvoje bažnyčios su buvusiais ansambliais užėmė po visą kvartalą, išskyrus profesų namų atvejį. Šv. Kazimiero bažnyčia yra perimetrinio užstatymo dalis, įeinanti į dabartinio vienuolyno ir jėzuitų gimnazijos pastatų ansamblį, tačiau aplinkiniai pastatai, besiribojantys su bažnyčios fasadu, jau yra komercinio ir visuomeninio pobūdžio. Tuo tarpu Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčia su dabartiniu Vilniaus universiteto ansambliu, kaip ir buvusios kolegijos atveju, užima visą kvartalą. Šv. Ignoto ir Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčių ansamblių paskirtis yra pasikeitusi, nors užstatymas išliko beveik toks pats. Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčios atveju vyrauja tas pats perimetrinis užstatymas su dabartiniu vienuolyno bei jėzuitų gimnazijos ansambliu yra užimamas visas kvartalas.

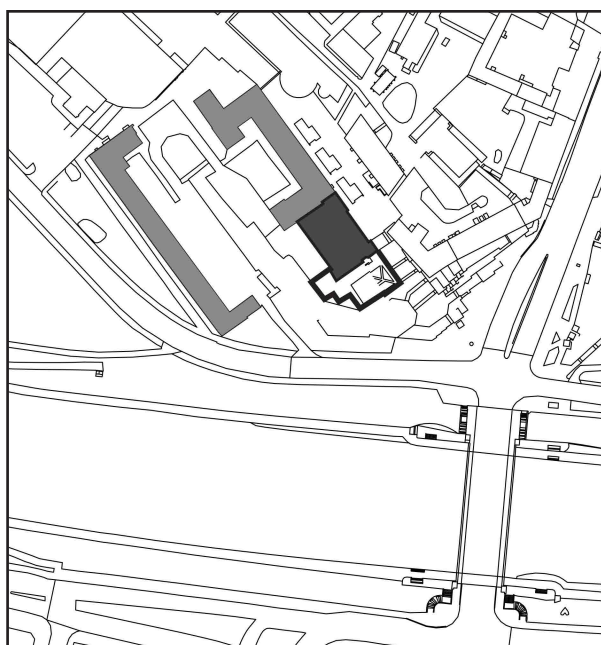

48 pav. Romos *Sant'Ignazio* bažnyčios aikštės konfigūracija (Giambattista Nolli Romos žemėlapis fragmentas, 1748 m.)

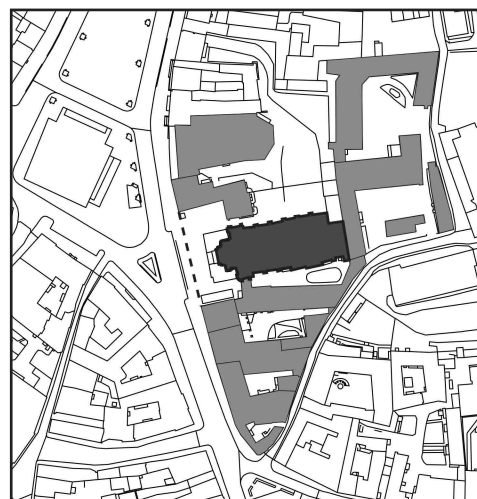
- Bažnyčios pastatas
- Artimiausias užstatymas, formuojantis bažnyčios erdves
- Aplinkinis užstatymas
- Mūrinė tvora
- Buvusio šventoriaus ribos

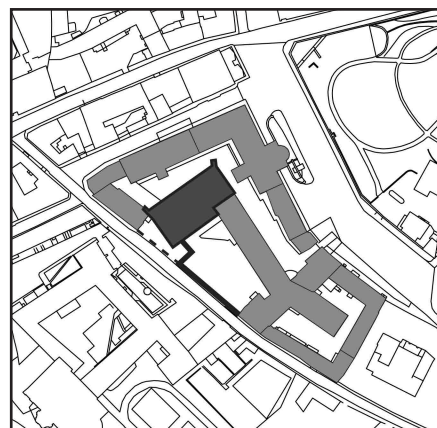
Vilniaus Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo
ir evangelisto bažnyčia

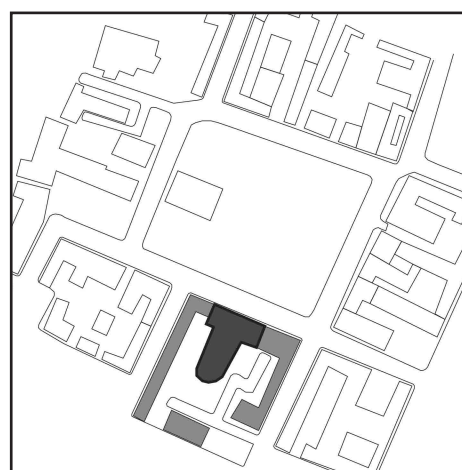
Vilniaus Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčia

Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčia

Vilniaus Šv. Ignoto bažnyčia

Kauno Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčia

49 pav. Lietuvos jėzuitų bažnyčių urbanistinių situacijų schemas: A – Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto; B – Šv. Kazimiero, C – Šv. Ignoto, D – Šv. Pranciškaus Ksavero, E – Šv. Arkangelo Rapolo

Prieš bažnyčią esančios reprezentacinės erdvės-aištės vaidmuo ypač išaugo Kontrreformacijos laikotarpiu. Romos miesto atveju pastebima daug įdomių visuomeninių bei religinių reiškinių, padariusių įtaką baroko bažnyčios aikštės formavimuisi. Pirmiausia religinių procesijų suaktyvinimas, nulemtas ir Tridento susirinkimo dekretais, kurie liturginį kalendorių labiau susiejo su fiziniu judėjimu ir erdvės organizavimu [1]. Procesijų metu būdavo einama per miestą tam tikru sakraliniais objektais žymėtu maršrutu. Tokiu būdu miesto urbanistinį audinį suvokiant fizinėmis užuominomis. Tai ypač lėmė bažnyčios erdvės priešais pagrindinį įėjimą organizavimą, kai kuriais atvejais panaudojant ir teatro elementus formuojant aikštės ribas (*Sant' Ignazio* bažnyčios aikštės pavyzdys) (48 pav.). Tokiu būdu siekiama įkvėpti vaizduotę, sukuriant netikėtus prisiminimus bei intuityvų ir asmeninį stebėtojo santykį su erdve ir judėjimu joje [2]. Kitas reiškinys buvo iliustruotų turistinių brošiūrų ir gidų leidyba, orientuota į piligrimus [3]. Popieriniai gidai įtraukė miesto žemėlapius ir vietų aprašymus bei topografines graviūras, pažymėdami svarbiausius miesto vietoženklus. Ši leidyba buvo ypač svarbi formuojant urbanistinių erdvių įskaitomumą ir hierarchiškai organizuojant architektūrinius objektus. Buvo nubrėžtos aiškios ribos tarp pasaulietinių ir sakralinių objektų. Naratyvas ir pateikiami paruošti maršrutai kartu koncentruojami į fizinį judėjimą erdvėje, galiausiai pereinantį į bažnyčios vidinės erdvės suvokimą. Konkrečiu Romos *II Gesù* bažnyčios atveju buvo taip pat išreikštas kardinolo Alessandro Farnesės požiūris į erdvės aikštės priešais bažnyčią poreikį, kuri buvo įgyvendinta, kartu sukuriant išraiškingą judėjimą link šios bažnyčios miesto erdvėje. Žvelgiant į Lietuvos jėzuitų baroko bažnyčias, taip pat matomas reprezentacinės erdvės kūrimas, netiesiogiai įsiliejantis į miesto erdvę (49 pav.). Vilniaus bažnyčių atvejais buvo kuriamas šventorius, aptveriamas mūrine siena. Su aptvertu šventoriumi šiuo metu yra išlikusi tik Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčia (49 pav.). Taip pat originali situacija yra išlikusi Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčios atveju, tačiau uždara aikštė formuojama ansamblio viduje, į kurią nukreipiamas pagrindinis bažnyčios fasadas. Tokiu būdu jėzuitai atitvėrė šią aikštę nuo svarbios ir judrios miesto gatvės. Tuo tarpu Šv. Ignato ir Šv. Kazimiero bažnyčios šiuo metu yra atitolusios nuo gatvės ribos, lyginant su kitais aplinkiniais pastatais. Iš archyvinės medžiagos žinoma, kad anksčiau abi bažnyčios buvo atitvertos mūrinėmis sienomis, viduje kuriant šventoriaus erdvę. Šv. Ignato bažnyčios atveju 1773 metų inventoriuje minima, kad „bažnyčia buvo aptverta mūrine siena, kurioje buvo dvivėriai vartai“ ir „įėjus pro juos, pakliūdavai į šventorių, kurio takas (nuo vartų iki bažnyčios) buvo grįstas akmenimis“ [4]. Šv. Kazimiero bažnyčios šventorių aptverianti mūrinė siena matoma vaizdinėje archyvinėje medžiagoje, datuojamoje

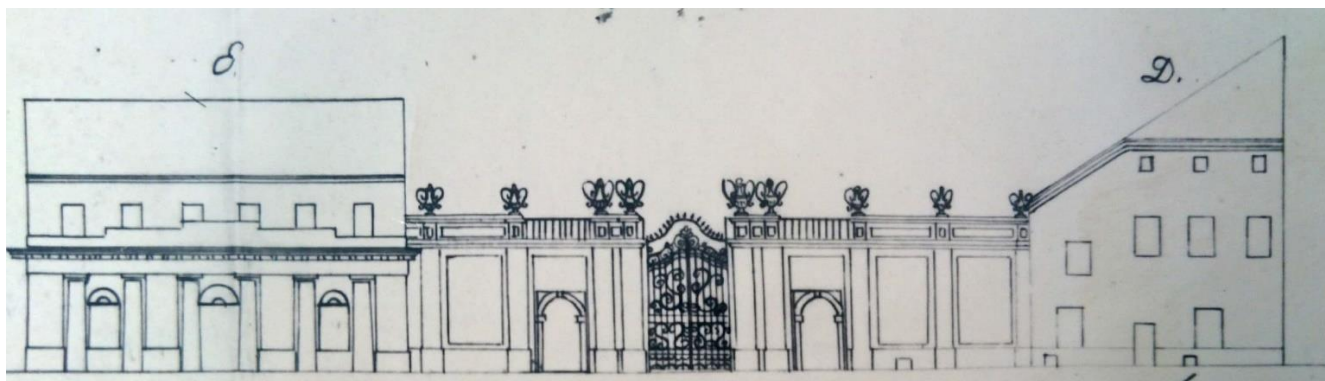
¹ San Juan, R. M. *Rome: a city out of print*, University of Minnesota Press, 2001, p. 71

² Ten pat, p. 57

³ Tokių gidų pavyzdžiais būtų galima pateikti šiuos leidinius: brošiūra *Roman Walks*, gidai *The Marvels of the Holy City of Rome* (1637 m.), *In Search of Rome in Its Site and in the School of All Antiquarians* (Fioravante Martinelli, 1644 m.) ir *Declaration of the Jubilee of Holy Year* (Sebastiano Fabrini, 1600 m.), kurie yra išsamiai nagrinėjami San Juan, R. M. *Rome: a city out of print*, University of Minnesota Press, 2001

⁴ Racevičienė, J. *Buv. Šv. Ignato bažnyčia Vilniuje. Istoriniai tyrimai*, VAA, f. 1019 ap.11 b.5814, 1982, p. 6

1838 metams (50 pav.). Galiausiai Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčios fasadas tiesiogiai atsiveria į Kauno Rotušės aikštę.

50 pav. Šv. Kazimiero bažnyčios šventoriaus mūrinė siena (1838 m.)

Bandant identifikuoti dominantes kiekvienoje situacijoje, matomas išsiskiriantis bažnyčių aukštingumas aplinkinių pastatų atžvilgiu. Romos *Il Gesù* bažnyčia išsiskiria aukštai iškylančiu kupolu, kai fasado aukštis susitapatina su aplinkiniais pastatais. Tuo tarpu Lietuvos bažnyčių atvejais stipriausiomis dominantėmis yra išlikusios Šv. Kazimiero bažnyčia su pabrėžtu kupolu ir Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčia, aukščiausia Kauno Rotušės aikštės išklotinėje. Tuo tarpu Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčia yra labiau užslėpta dabartinio Vilniaus universiteto ansamblyje su aukštingumo atžvilgiu labiau išreikšta bažnyčios varpine. Šv. Ignoto bažnyčia buvo aiškiau dominuojanti, kai dar turėjo abipus presbiterijos išdėstytus du bokštus (33, 34 pav.). Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčios situacija dabartiniame Vilniaus miesto plėtros kontekste yra gožiama didelio aukštingumo pastatų (51 pav.), nors galima įsivaizduoti baroko laikotarpiu tuometiniame miesto priemiestyje stovėjusios bažnyčios stiprų dominavimą miesto kraštovaizdyje.

51 pav. Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčios situacija dabartiniame miestovaizdyje

Iliustracijų sąrašas (2 priedo):

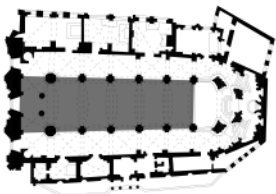
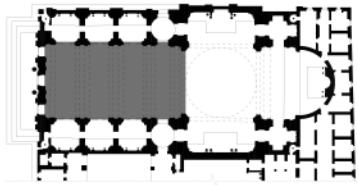
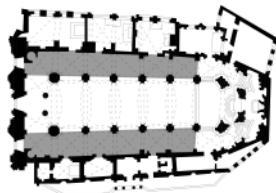
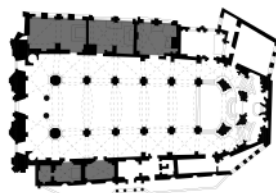
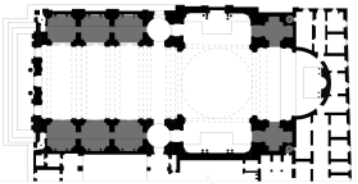
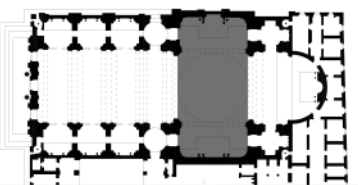
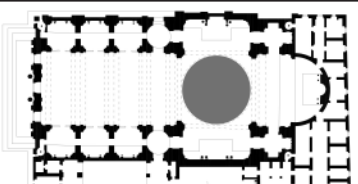
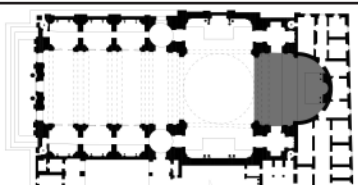
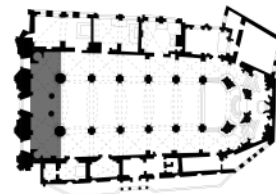
47 pav. Schematiškos Vilniaus (kairėje) ir Romos (dešinėje) urbanistinės situacijos, atsižvelgiant į jėzuitų pastatų išdėstymą (Aut. schemos, pateiktos ne mastelyje)

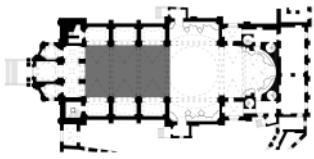
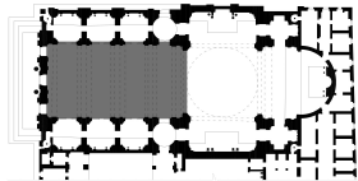
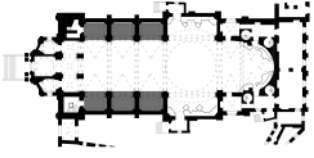
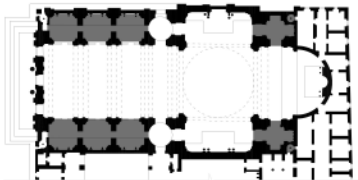
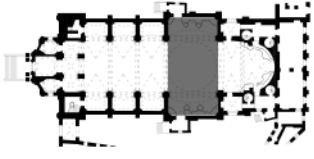
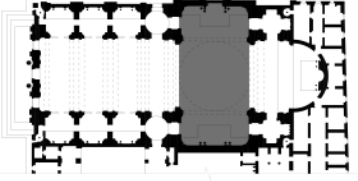
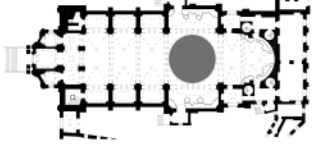
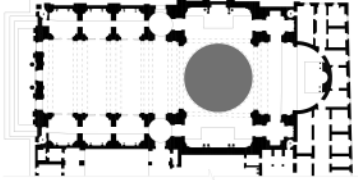
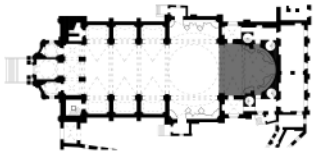
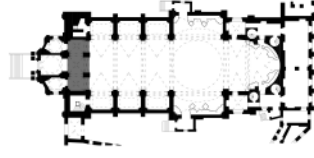
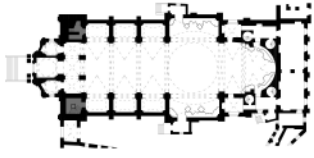
48 pav. Romos *Sant' Ignazio* bažnyčios aikštės konfigūracija (Giambattistos Nollio (*Giambattista Nolli*) Romos žemėlapis fragmentas, 1748 m.) (Interaktyvaus žemėlapio šaltinis: < <http://nolli.uoregon.edu/default.asp> >)

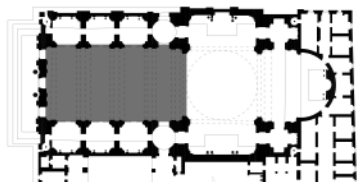
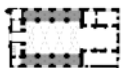
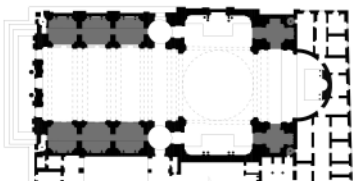
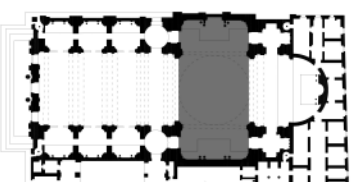
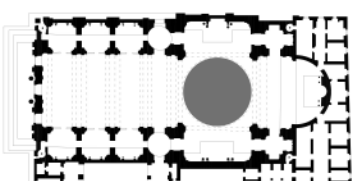
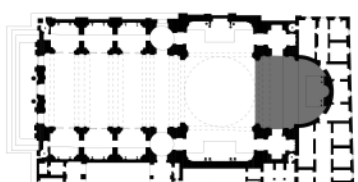
49 pav. Lietuvos jėzuitų bažnyčių urbanistinių situacijų schemos (Aut. schemos)

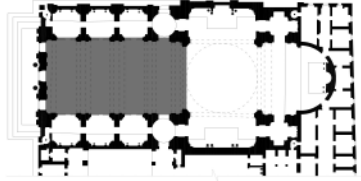
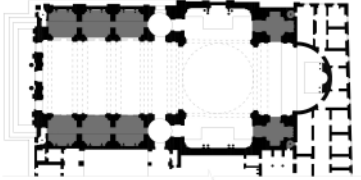
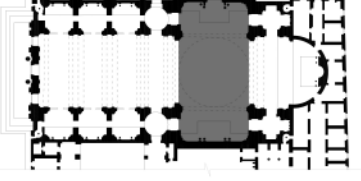
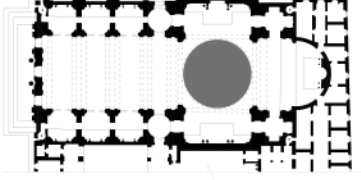
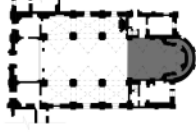
50 pav. Šv. Kazimiero bažnyčios šventoriaus mūrinė siena (1838 m.) (Nr. 113 literatūros sąraše)

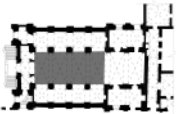
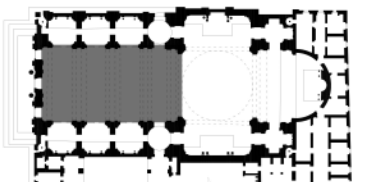
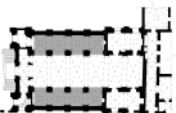
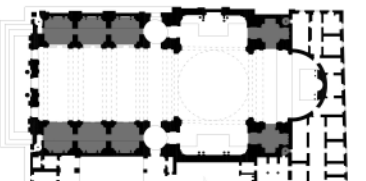
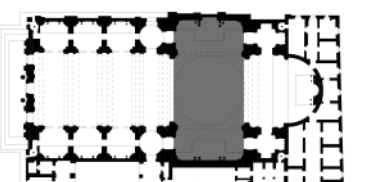
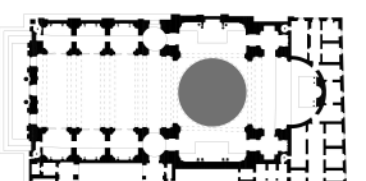
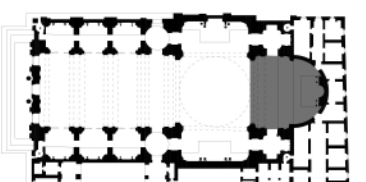
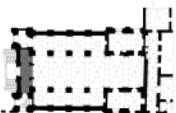
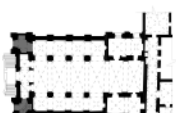
51 pav. Šv. Arkangelo Rapolo bažnyčios situacija dabartiniame miestovaizdyje

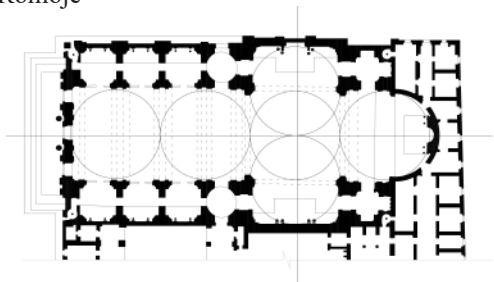
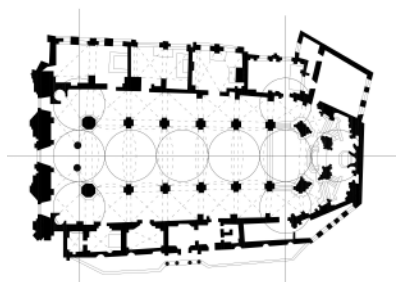
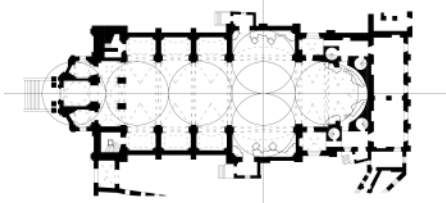
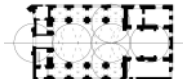
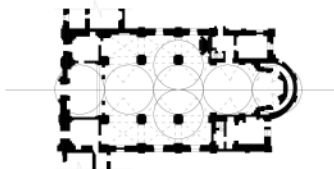
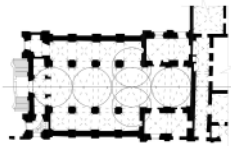
Vilniaus Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto	<i>Il Gesù</i> Romoje	
		Centrinė nava
		Šoninės navos
		Koplyčios
		Transeptas
		Kupolas
		Pusapvalė apsidė
		Vargonų choras
		Fasadų bokštai

Vilniaus Šv. Kazimiero	<i>Il Gesù</i> Romoje	
		Centrinė nava
		Šoninės navos
		Koplyčios
		Transeptas
		Kupolas
		Pusapvalė apsidė
		Vargonų choras
		Fasadų bokštai

Vilniaus Šv. Ignoto	<i>Il Gesù</i> Romoje	
		Centrinė nava
		Šoninės navos
		Koplyčios
		Transeptas
		Kupolas
		Pusapvalė apsidė
		Vargonų choras
		Fasadų bokštai

Kauno Šv. Pranciškaus Ksavero	<i>Il Gesù</i> Romoje	
		Centrinė nava
		Šoninės navos
		Koplyčios
		Transeptas
		Kupolas
		Pusapvalė apsidė
		Vargonų choras
		Fasadų bokštai

Vilniaus Šv. Arkangelo Rapolo	<i>Il Gesù</i> Romoje	
		Centrinė nava
		Šoninės navos
		Koplyčios
		Transeptas
		Kupolas
		Pusapvalė apsidė
		Vargonų choras
		Fasadų bokštai

Bažnyčios plano brėžinys	Santykis
<i>Il Gesù</i> Romoje 	4:2
Vilniaus Šv. Jono krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto 	6:2
Vilniaus Šv. Kazimiero 	4:2
Vilniaus Šv. Ignoto 	3:2
Kauno Šv. Pranciškaus Ksavero 	4:2,5
Vilniaus Šv. Arkangelo Rapolo 	4:2,5

ISTORINĖ ANALIZĖ

Šv. Jono Krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčia, Šv. Jono g. 12, Vilnius

	Data	Įvykis	Pirminis šaltinis	Bibliografija	Tyrimai	Pastebėjimai
1	1387-1427	Bažnyčios statybos.		[3]	[1] [4]	Tuomet bažnyčia buvo aukštesnė už šiandieninę, trinavė halė su dvigubai platesne vidurine nava. Iš šio gotikinio laikotarpio bažnyčios pietiniame prienavyje išliko gotikinis portalas, dekoruotas charakteringais Lietuvos gotikai juodų ir kelių fasonų raudonų plytų glifais ir frizais.
2	1427 01 10	Pašventinta kaip parapiinė miesto bažnyčia.		[2]	[4]	
	XV a. II p.	Bažnyčia smarkiai rekonstruojama.		[3]	[1]	Padidinti langai, užtaisytos pietinio portalo dekoratyvinės nišos. Sienų viršutinės dalys permūrijamos. Planinė struktūra nekito.
3	1530	Bažnyčia smarkiai nukentėjo gaisro metu.		[2] [3]	[4]	
4	1571 04 26	Šv. Jono bažnyčia perleista jėzuitams, kai buvo pasirašytas Žygimanto Augusto bažnyčios perdavimo dekretas		[2] [3] [5]	[1] [4]	Dabartinę išvaizdą įgavo jėzuitų laikais. Kinta planinė objekto struktūra.
5	1580 - 1586	Bažnyčios rekonstrukcija.		[5]	[1]	Jie bažnyčią pailgino vienu trečdaliu Pilies gatvės link, suformavo dabartinę presbiteriją su apėjimu aplink didįjį altorių (tokį apėjimą iki tol turėjo tik Katedra).
6	1610	Bažnyčia degė.		[5]	[4]	
7	1611	Bažnyčia degė.			[4]	Sudegęs tik stogas.
8	1655	Bažnyčia smarkiai		[3] [5]	[4]	Greitai atstatyta.

		nukentėjo nuo gaisro.				
9	1737 06 02	Vilniaus miesto gaisras suniokojęs bažnyčią.		[2] [3]	[1] [4]	Įgriuvę ir bažnyčios skliautai.
10	1737- 1767	Bažnyčia buvo rekonstruota, vadovaujant architektui Jonui Kristupui Glaubicui.		[2] [3] [5]	[4]	Įrengtas didysis altorius. Altorių skulptūras kūrė skulptoriai Jonas Hedelis, Juozapas Voščinskis, jėzuitai Mykolas Šikas, Jokūbas Grimas. Bažnyčios fasadai ir interjeras įgavo vėlyvojo baroko stiliistiką. Interjeras papuošiamas 22 barokiniais altoriais.
11	1748	Bažnyčia degė.		[3] [5]	[1] [4]	Dideli pakitimai nežymimi.
12	1773	Panaikintas jėzuitų ordinas. Po ordino panaikinimo, bažnyčia vėl tapo parapine miesto bažnyčia.	[6]	[2]		Vilniaus vyskupo I. Masalskio raštas, kuriame jis pažymi, kad popiežiaus Klemenso XIV 1773 m. bulė apie jėzuitų ordino panaikinimą buvo paskelbta.
13	1774	Sudarytas bažnyčios inventorius.			[4]	
14	XVIII a.	Šv. Jono bažnyčios interjeras atspindėjo jėzuitiškų idealų tipišką programą.		[2]		
15	1825	Sudarytas bažnyčios apžiūros aktas, nesprendęs ne restauruoti, bet detaliam perdirbti bažnyčią.		[5]	[4]	Panaikinta bažnyčios sienose ir skliautuose marmuro imitacija, nuimti lipdiniai, uždažytos freskos, iš 22 altorių panaikinti 12.
16	1827	Architekto K. Podčasinskio projektu pietinėje bažnyčios pusėje buvo pristatytas keturių kolonų remiamas portikas.		[3] [5]	[4]	
17	1853	Bažnyčios remonto darbų ataskaita.		[5]		
18	1887	Bažnyčios inventorinis		[5]		

		aprašymas.				
19	1964-1979	Bažnyčia restauruota pagal architekto R. Jalovecko projektą.			[1]	

Istorinės analizės bibliografija:

1. Jaloveckas R., *Vilniaus Šv. Jono bažnyčios architektūrinių tyrimų ataskaita*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5966, 1966
2. Galvydytė I., *Lietuvos vienuolynai. Vilniaus jėzuitų akademija (dabar – Vilniaus universitetas) ir Šv. Jono bažnyčia*, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: < <http://vienuolynai.mch.mii.lt/V47-54/Vilnjezuit.htm> >
3. Jankevičienė A., *Vilniaus architektūra*, Vilnius „Mokslas“, 1985, p. 343-346
4. Dambrauskaitė T., *Buv. Šv. Jono bažnyčia. Istoriniai tyrimai. Ataskaita*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5964, 1966-1971
5. Drėma V., *Vilniaus Šv. Jono bažnyčia*, R. Paknio leidykla, 1997
6. *Vilniaus vyskupo I. Masalskio raštas*, [skaitmeninis dokumentas], Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, F43-3714. Prieiga per internetą: <http://elibrary.mab.lt/handle/1/626>

ISTORINĖ ANALIZĖ

Šv. Kazimiero bažnyčia, Didžioji g. 34, Vilnius

	Data	Įvykis	Pirminis šaltinis	Bibliografija	Tyrimai	Pastebėjimai
1	1601, 1603	Prie Rotušės aikštės buvo nupirkti iš gyventojų namai būsimajam vienuolynui.		[1]	[4]	
2	1604 05 12	Pašventintas kartinis bažnyčios akmuo ir pradėtos statybos.		[1] [2]	[3]	Bažnyčią projektavo pirmasis Lietuvos jėzuitų provincijolas, Akademijos rektorius Povilas Bokša SJ, o ją statė jėzuitų architektas, G.M. Bernardoni'o mokinys Jonas Frankevičius (arba Prochovičius) (1559-1627). Vėliau jis vadovavo bažnyčios vidaus apdailos darbams, profesų namų užbaigimui (1624).
3	1610	Bažnyčia degė.		[2]		Buvo šiek tiek apnaikinta.
4	1615-1616	Baigta bažnyčios ir profesų namų statyba.		[1] [2]	[3]	Pastatyta pagal jėzuitų Romos <i>Il Gesu</i> (pastatyta 1568-1584 metais) pavyzdį ir priklauso moderniausioms ankstyvojo baroko lotyniško kryžiaus plano su kupolu šventykloms.
5	1635 07 22	Bažnyčia konsekruota.		[1]		
6	1655	Bažnyčia degė, miestą užėmus Rusijos kariuomenei.		[1] [2]		
7	1706	Bažnyčia degė, įsiveržus švedų kariuomenei į sostinę.		[1] [2]		
8	1716	Bažnyčia buvo baigta atstatyti, tačiau interjeras buvo įrenginėjamas iki 1748 m.		[1]		
9	1749	Bažnyčia degė.		[1] [2]	[4]	
10	1749-1755	Po paskutiniojo gaisro ją ėmėsi rekonstruoti		[1] [2]	[3]	T. Žebrauskui vadovaujant, pastatytas naujas kelių pakopų kupolas, su liukarnomis ir

		architektas Tomas Žebrauskas SJ (1714-1758).				aukštu žibintu, vainikuotu karūna. Yra pagrindo manyti, kad jo autoriumi buvo architektas Jonas Kristupas Glaubicas (dirbo 1737-1767). Presbiterijoje iškilo puošnus didysis altorius su dešimčia kolonų, tarp kurių stovėjo aštuonios šventųjų karalių skulptūros (dabar perkeltos į nišas Katedros pietiniame fasade). Altorių dekoravo skulptoriai Johanas Kierneris, Pranciškus Priščiškas, Jonas Nezemkauskas.
11	XVIII a.	Šv. Kazimiero bažnyčioje buvo pastatyta 13 mūrinių altorių.		[1]		Iš jų išliko tik didysis ir du transepto altoriai.
12	1773	Panaikintas jėzuitų ordinas. Sudarytas bažnyčios inventorius.	[7]		[4]	Vilniaus vyskupo I. Masalskio raštas, kuriame jis pažymi, kad popiežiaus Klemenso XIV 1773 m. bulė apie jėzuitų ordino panaikinimą buvo paskelbta.
13	1779	Po jėzuitų ordino panaikinimo, bažnyčią aptarnavo Šv. Augustino reguliniai kanauninkai.		[1]		
14	1799	Bažnyčia paversta parapine.		[1]		
15	1812	Bažnyčią perėmė laterano kanauninkai, tačiau Napoleono kariuomenė pavertė bažnyčią javų sandėliu.		[1] [2]	[3] [4]	Sunaikinti altoriai, dalis paveikslų, skulptūrų, kitos įrangos.
16	1815	Atiteko misionieriams.		[1]		
17	1832	Po sukilimo bažnyčia buvo uždaryta.		[1]	[3] [4]	Atitenka carinei valdžiai. Bažnyčia paversta cerkve.
18	1864-1868	Pagal architekto N. Čagino projektą rekonstruota ir joje įkurtas Šv. Nikolajaus soboras. Bažnyčios fasadas neatpažįstamai		[1] [2]	[3]	Šio perdirbimo metu pažeminti bokštai, bažnyčia vainikuota svogūno formos šalmais, sunaikinta 10 mūrinių altorių. Pastatytas ikonostasas.

		pasikeitė, jo išorėje dominuoja neobaroko dekoras.				
19	1915	Vokiečiai bažnyčią pavertė Vilniaus įgulos evangelikų liuteronų maldos namais.		[1]		
20	1917	Bažnyčia gražinta katalikams.		[1]		Nugriautas ikonostasas, atstatyti kai kurie autentiški interjero elementai.
21	1942-1944	Pagal architekto V. Landsbergio-Žemkalnio ir J. Muloko projektus atstatyta kupolo mitra, sukurtas naujas kryžius.		[1]	[3]	
22	1944	Nuo karo veiksmų ir gaisro nukentėjo fasadas, bokštai.		[1]	[3]	Sudegė centrinės navos stogas, kairysis ir vidurinis bokštelis.
23	1955-1957	Buvo restauruota, architektas S. Lasavickas.		[1]	[3] [6]	
24	1961	Bažnyčioje įkurtas Ateizmo muziejus.		[1]	[5]	1962 m. planinė restauracinė užduotis.
25	1965-1966	Bažnyčia pagal architektų A. Švabauskienės ir V. Gabriūno projektą restauruota, pritaikyta ateizmo muziejui.		[2]		
26	1977-1979	Restauruotas bažnyčios interjeras.		[2]		
27	1991 03 03	Šv. Kazimiero bažnyčia atšventinta.		[1]		

Istorinės analizės bibliografija:

- Galvydytė I., *Lietuvos vienuolynai. Vilniaus buvę jėzuitų profesų namai ir Šv. Kazimiero bažnyčia*, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://vienuolynai.mch.mii.lt/V47-54/Vilnkazimiero.htm>
- Jankevičienė A., *Vilniaus architektūra*, Vilnius „Mokslas“, 1985, p. 171-176
- Lasavickas S., *Archit. paminklas Kazimiero bažnyčia Vilniuje. Trumpa istorinė apžvalga*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5533, 1958
- Firkovičius R., *Vilniaus senamiesčio 46 kvartalas. Istorinė apybraiža*, 1 dalis, VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4713
- Simonavičius Ž., *Planinė restauracinė užduotis buv. Kazimiero baž. Vilniuje, pritaikymui ateistiniam antireliginiam muziejui*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5548, 1962
- Lasavickas S., *Archit. paminklas Šv. Kazimiero bažnyčia Vilniuje. 1955-57 m. vykdytų remonto-restauracijos darbų ataskaita*, VAA, f. 1019, ap. 11, b. 29, 1958
- Vilniaus vyskupo I. Masalskio raštas*, [skaitmeninis dokumentas], Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, F43-3714. Prieiga per internetą: <http://elibrary.mab.lt/handle/1/626>

ISTORINĖ ANALIZĖ

Šv. Ignoto bažnyčia, Šv. Ignoto g. 4, Vilnius

	Data	Įvykis	Pirminis šaltinis	Biblio grafija	Tyrimai	Pastebėjimai
1	1602-1604	Povilas Bokša ir rektorius Mykolas Becanus, nupirkę keletą namų, įsteigė Vilniaus jėzuitų noviciatą.		[2] [3]		
2	1610	Po gaisro jėzuitai supirko likusią kvartalo dalį ir suformavo vienuolyno ir bažnyčios ansamblį.		[2]	[1]	Ansamblio konfigūracija beveik nepakito iki šiol. Vienuolyną sudarė gyvenamieji korpusai, ūkiniai pastatai, amatų dirbtuvės.
3	1622	Kertinio akmens šventinimas 1622 m. ir Šv. Ignoto bažnyčios statybų pradžia.		[2] [3]	[1]	
4	1647 07 21	Bažnyčia konsekruota.		[2]	[1]	
5	1655	ATR-Maskvos karas (1654-1667). Degė bažnyčia.		[3]	[1]	Karo metu sudegė bažnyčios stogas, nukentėjo mūrai, buvo apiplėšta. Freskos išliko nepaliestos.
6	1717	Gaisro metu dalinai nukentėjo bažnyčia.			[1]	
7	1737	Šv. Ignoto bažnyčia degė.		[2] [3]	[1]	Įgriuvo vidurinės navos skliautai.
8	1743-1747	A. Datzratas ir Pr. Priščinskis pastatė didįjį altorių, puošnų tabernakulį.		[2]		Didžiajame altoriuje buvo S. Čechavičiaus paveikslas „Šv. Ignotas“ (vėliau perkeltas į Katedrą).
9	1748-1750	Ją atstatant, viduje įrengti mūriniai altoriai, vadovaujant architektui Tomui Žebrauskui SJ padidintos šoninės koplyčios, langai, perstatytas vargonų choras, skliautai dekoruoti tapyba ir lipdiniais.		[2]		
10	1773	Panaikintas jėzuitų ordinas.	[6]			Vilniaus vyskupo I. Masalskio raštas, kuriame jis pažymi, kad

						popiežiaus Klemenso XIV 1773 m. bulė apie jėzuitų ordino panaikinimą buvo paskelbta.
11	1773 10 23	Sudarytas bažnyčios inventoriųs.			[1]	
12	1774- 1798	Buvusio jėzuitų noviciato patalpose veikė Vilniaus dvasinė seminarija, jai atiteko noviciato biblioteka, vėliau čia perkeltas Vilniaus vyskupijos archyvas.		[2]	[4]	
13	1798	Bažnyčia uždaryta. Pastatuose įkurtos kareivinės.	[5]	[2] [3]	[1] [4]	Bažnyčią pritaikius kareivinėms, iš bažnyčios centrinio altoriaus buvo išgabenti kitur S. Čechavičiaus paveikslai. Išardyti altoriai, užbalintos freskos.
14	1806- 1812	Bažnyčioje įrengta karo ligoninė.			[1]	Prancūzų periodu bažnyčia buvo smarkiai apiplėšta ir kurį laiką buvo apleista.
15	1863	Po 1863 m. sukilimo bažnyčia perdirbta į kareivines, įrengtas karininkų klubas, veikęs iki I-ojo pasaulinio karo. Bažnyčios vidus pertvarkytas.			[1]	Nuardyti bokštai ir pristatytas prieangis, sunaikintas interjeras. Padaryta daug senąją architektūrą naikinančių perstatymų: užmūrytos arkos, iškirsti didesni langai, pakeisti stogai, iš dalies patalpų tūriai.
16	1921	Jėzuitai ketino atsiimti Šv. Ignoto bažnyčią, tačiau sudaryta komisija atmetė ordino prašymą.		[2]		
17	1925- 1929	Bažnyčios pastatas atstatinėtas. Pagal architektų Julijaus Kloso, vėliau Pavelo Vendziagolskio projektus vėl pritaikyta religiniams reikalams.		[2] [3]	[1]	Pirmąkart architektūra nebuvo atkurta, bažnyčia atstatyta stilizuojant XVII a. I-osios pusės baroko formas.
18	1955	Šv. Ignoto bažnyčia paversta kino studijos sandėliu.		[2] [3]		Pagal architekto V. Olekos projektą ant metalinių santvarų padaryta perdanga, keletas laikinų pertvarų, pritaikant kino studijos paviljonui.
19	1983- 1985	Buvusioje reprezentacinėje		[2]		

		noviciato dalyje (prie Šv. Ignoto gatvės), ją ištyrus ir restauravus, įkurta Respublikinė mokslinė techninė biblioteka ir Mokslinės techninės informacijos institutas (arch. Evaldas Purlys)				
20	Nuo 1991	Čia veikė paveikslų galerija, vyko Šv. Kristoforo orkestro repeticijos.		[2]		
21	2001-2004	Visiškai suniokota bažnyčia rekonstruota pagal architektų Evaldo Purlio, Daliaus Striuko ir Editos Žarkovskienės projektus.		[2]		Bažnyčios rekonstrukcija rūpinosi vyriausiasis kariuomenės kapelionas plk. Juozas Gražulis.
22	2004 11 23	Lietuvos kariuomenės Ordinaras vyskupas Eugenijus Bartulis Šv. Ignoto bažnyčią dedikavo pagrindine kariuomenės Ordinariato bažnyčia.		[2]		

Istorinės analizės bibliografija:

1. Racevičienė J., *Buv. Šv. Ignoto bažnyčia Vilniuje. Istoriniai tyrimai*, VAA, f. 1019 ap.11 b.5814, 1982
2. Galvydytė I., *Lietuvos vienuolynai. Vilniaus buvęs jėzuitų noviciatas ir Šv. Ignoto bažnyčia*, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://vienuolynai.mch.mii.lt/V47-54/Vilnnoviciat.htm>>
3. Jankevičienė A., *Vilniaus architektūra*, Vilnius „Mokslas“, 1985, p. 106-109
4. Racevičienė J., *Buv. Ignoto noviciatas-vienuolynas ir kareivinės Vilniuje (Techninė biblioteka). Istoriniai tyrimai*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 5835, 1971
5. *Kurjer Litewski*, 1798 Nr. 58, 1798-04-20 skelbimas, *Jagiellonian Digital Library*. Prieiga per internetą: <<http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication?id=327337&tab=3>>
6. *Vilniaus vyskupo I. Masalskio raštas*, [skaitmeninis dokumentas], Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, F43-3714. Prieiga per internetą: <<http://elibrary.mab.lt/handle/1/626>>

ISTORINĖ ANALIZĖ

Kauno Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčia, Rotušės a. 8, Kaunas

	Data	Įvykis	Pirminis šaltinis	Bibliografija	Tyrimai	Pastebėjimai
1	1642	Į Kauną atvykę jėzuitai apsigyveno jiems dovanotuose Rotušės aikštėje stovėjusiuose mūriniuose brolių Alberto, Kazimiero ir Petro Kojalavičių namuose. Iš liuteronų nusipirko XV a. pabaigoje statytą pirklio S. Dulkės namą, šiaudien geriau žinomą Perkūno namo vardu.		[1]	[6]	Turėdami visuomenės materialinę paramą, aprobuotą pagrindinės Abiejų Tautų Respublikos bajorų institucijos – seimo, jėzuitai galėjo plėtoti savo veiklą Kaune ir apylinkėse.
2	1649	Kaune jau gyveno 10 jėzuitų. Prie vienuolyno pradėjo veikti jėzuitų mokykla.		[1]		
3	1653	Mokykla tapo kolegija.		[1]		Joje buvo dėstoma pagal šv. Ignaco Lojolos parengtą studijų programą (<i>Ratio et institutio studiorum</i>), daugiausiai dėmesio skiriant lotynų kalbai ir retorikai. XVIII a. antrojoje pusėje kolegijoje pradėta dėstyti prancūzų kalba, astronomija, o kaip atskiros disciplinos – istorija ir geografija. Tam įtaką padarė Apšvietos epocha. Kaune mokytojavo vienas žymiausių baroko architektų Tomas Žebrauskas (1714-1758).
4	1666	Pradėta statyti Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčia.		[1] [3]		
5	1668	Gaisras nuniokojęs statomą bažnyčią.		[1] [3]		

6	1698	Sumūrytos sienos ir pastatyta zakristija.		[3]		
7	XVII a. vid.	Rusijos okupacija, kurios metu sugriautas vienuolynas.		[1]		
8	XVIII a. pr.	Tęsiamus darbus sustabdė karas ir po jo kilęs maro protrūkis.		[1]		
9	1709-1710	Kaune slaugydami sergančiuosius išmirė visi jėzuitai.		[1]		
10	1720	Baigti pagrindiniai statybos darbai.		[1] [3]		Bokštai statyti dar iki 1725 metų.
11	1722	Pašventintas didysis Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčios altorius.		[1]		
12	1732	Gaisras, nusiaubęs Kauną, kartu jėzuitų bažnyčią.		[1] [3]		Sugriuvo stogas, skliautai, bokštas.
13	1752	Suskliasta kriptą po presbiteriją ir virš jos sumūryti Didžiojo altoriaus pamatai.		[3]		
14	1753	Pastatyti trys altoriai.		[3]		Iš Vilniaus atvykęs meistras J. Kerneris išpuošė Didįjį altorių įvairių spalvų marmuro imitacija.
15	1757-1763	Skulptorius A. Dacratas (Antoni Datzrath) sukūrė stiuko lipdinius ir skulptūras.		[3]		
16	1759	Po remonto darbų, Žemaičių vyskupas Antanas Tiškevičius konsekrovo bažnyčioje, kurioje buvo 12 altorių.		[1]		Didžiojo Nukryžiuotojo Jėzaus altoriaus autorius buvo architektas Tomas Žebrauskas.
17	1761-1768	Baigus bažnyčios įrengimą, vienuoliai ėmėsi mūryti vienuolyną.		[5]		Iškilo naujas dviaukštis mūrinis jėzuitų vienuolynas ir kolegijos rūmai.
18	1773	Panaikintas jėzuitų ordinas.	[7]			Vilniaus vyskupo I. Masalskio raštas, kuriame jis pažymi, kad popiežiaus Klemenso XIV 1773 m. bulė apie jėzuitų ordino panaikinimą buvo paskelbta.
19	1783	Bažnyčios inventorius.	[4]			
20	1787	Vienuolyno ir kolegijos		[1] [3]		

		pastatus perėmė pranciškonai.				
21	XVIII a. vid.	Vienuolynas ir kolegija pasiekė savo klestėjimo viršūnę.				
22	1812	Karo metu labai nukentėjo interjeras.		[3]		
23	1825	Bažnyčia atimta iš katalikų ir paversta cerkve, 1843 m. tapusia Aleksandro Nevskio soboru.		[2] [3]		Bažnyčia remontuota: pakeista dalis medinių konstrukcijų, perdengtas stogas, sutvarkytas interjeras, grindys išgrįstos akmens plokštėmis.
24	1857	Bažnyčios remontas.		[3]		
25	1923	Jėzuitai grįžo į Kauną, suremontavo bažnyčią, o ant dviaukščio vienuolyno pristatė dar du aukštus.		[5]		
26	1949	Sovietinės okupacijos laikais, bažnyčia ir vienuolynas uždaryti.		[5]		
27	1957	Bažnyčios remontas.		[3]		Perdengti stogai, bokštų šalmai, pertinkuotos sienos, karnizai.
28	1990	Jėzuitų sugrįžimas į kompleksą.		[3] [5]		

Istorinės analizės bibliografija:

1. Varsackytė R., *Kauno miesto bažnyčios ir kultūrų sąveika XVI a. pabaigoje – XVIII a. pabaigoje. Daktaro disertacija*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2006, p. 65
2. Šinkūnaitė L., *Kauno jėzuitų vienuolynas ir Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčia. Lietuvos vienuolynai*, Vilnius, 1998, p. 101
3. Jankevičienė A., *Kauno architektūra*, Vilnius „Mokslas“, 1991, p. 248-253
4. *Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčios inventoriųs*, 1783-09-04, Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (VUB), F4-34311 (A-1729), 1. 2 rv.
5. Galvydytė I., *Lietuvos vienuolynai. Kauno jėzuitų vienuolynas ir Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčia*, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://vienuolynai.mch.mii.lt/V47-54/Kaunjzuit.htm>>
6. *Kauno Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčia ir jėzuitų vienuolynas*, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.autc.lt/lt/architekturos-objektai/1661>>
7. *Vilniaus vyskupo I. Masalskio raštas*, [skaitmeninis dokumentas], Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, F43-3714. Prieiga per internetą: <<http://elibrary.mab.lt/handle/1/626>>

ISTORINĖ ANALIZĖ

Šv. arkangelo Rapolo bažnyčia, Šnipiškių g. 1, Vilnius

	Data	Įvykis	Pirminis šaltinis	Bibliografija	Tyrimai	Pastebėjimai
1	1702-1730	Bažnyčios statybos už rėmėjo Vilniaus žemės teismo raštininko Mykolo Koščico lėšas. Statybas rėmė Vilniaus vaivada Kazimieras Jonas Sapiega, lauko etmonas Mykolas Kazimieras Radvila.		[1] [5]	[2] [3] [4]	
2	1703	Bažnyčios statybų pradžia.			[2] [4]	Padėti bažnyčios pamatai. Bažnyčia ir pradėta, ir baigta statyti anksčiau nei vienuolynas. Statybų darbams vadovavo jėzuitas Hiacintas Ptakas.
3	1730 09 28	Bažnyčia konsekruota.		[1]		R. Firkovičius rašo, kad pirmoji konsekravimo data nėra aiškiai žinoma.
4	1733-1738	Vienuolyną dekoravo jėzuitas Jonas Guldfingeris, kai kurių dekoracijų autorius ir bažnyčioje.			[3]	Bažnyčios šoninių altorių paveikslai (vaizduoja Šv. Mykolą ir Šv. Gabrielių, Šv. Ignatą Lojola ir Šv. Pranciškų Ksaverą).
5	1739-1749	Prie Šv. Rapolo bažnyčios veikė stalių - drožėjų dirbtuvės, kurioms 1739-1749 m. vadovavo jėzuitas stalius Jonas Klimavičius (Klimauskas), sukūręs meniškų baldus Vilniaus jėzuitų bažnyčioms.		[1]	[3]	
6	1752	Architektas Jonas Valentas Dyderšteinas bažnyčios bokštus paaukštino trečiuoju ir ketvirtuoju tarpsniais.		[1] [5]		Dyderšteino brolis, Jonas Tobijas, 1752 m. dirbo prie bažnyčios didžiojo altoriaus. Broliai Dyderšteinai priklausė Vilniaus evangelikų reformatų bendruomenei.
7	1764 10 21	Po rekonstrukcijos bažnyčia dar kartą		[1]		

		konsekruota.				
8	1773	Panaikintas jėzuitų ordinas.	[6]	[1]	[2] [3]	Vilniaus vyskupo I. Masalskio raštas, kuriame jis pažymi, kad popiežiaus Klemenso XIV 1773 m. bulė apie jėzuitų ordino panaikinimą buvo paskelbta.
9	1773-1774	Sudarytas bažnyčios inventoriųs.			[2] [4]	
10	1774	Bažnyčia ir vienuolynas atiduoti pijorams.		[1]	[2] [3]	
11	1791	Bažnyčia tapo parapine.		[1]		
12	1799	Pijorai bažnyčią parduoda carinei valdžiai.			[2] [3] [4]	Bažnyčia lieka uždaryta iki 1812 m.
13	1812	Prancūzai bažnyčioje įrengė karinį sandėlį.		[1]	[2] [3] [4]	Bažnyčioje ginklų ir vaistų sandėlis. Stipriai apnaikintos patalpos.
14	Vėliau iki 1824	Bažnyčia stovėjo tuščia.		[1]	[2] [3]	1824 metais bažnyčia vėl veikė.
15	1824	Į bažnyčią sugrįžo pijorai.			[4]	Bažnyčia buvo šiek tiek atnaujinta (remontas turėjo būti paviršutiniškas).
16	1828-1830	Po generalinio vizitatoriaus apžiūros buvo atlikti remonto darbai.			[4]	Bažnyčios altoriai buvo geroje būklėje. Bažnyčioje buvo 9 altoriai.
17	1832	Jau carinės valdžios uždaryta ir vėl paversta kariniu sandėliu.		[1] [5]	[2]	
18	1850	Sudarytas bažnyčios planas.			[4]	
19	1860	Bažnyčia grąžinta katalikams ir veikia iki šių dienų.		[1] [5]		
20	1880-1882	Vyko bažnyčios remonto ir restauracijos darbai.			[4]	Skulptorius Adomas Zimodro atnaujino 4 šoninius altorius. Didžiausias dėmesys skirtas bokštų sutvirtinimui.
21	1975	Bažnyčia restauruota pagal architekto G. Lauciaus projektą.		[5]		

Istorinės analizės bibliografija:

1. Galvydytė I., *Lietuvos vienuolynai. Vilniaus buvęs trečiosios probacijos jėzuitų vienuolynas ir Šv. Rapolo bažnyčia*, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://vienuolynai.mch.mii.lt/V47-54/Vilnrapolo.htm>>
2. Racevičienė J., *Buv. jėzuitų vienuolynas Vilniuje prie Šv. Rapolo bažnyčios. Istoriniai tyrimai*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 159, 1972
3. Drėma V., *Vilniaus jėzuitų vienuolyno rūmai prie Šv. Rapolo bažnyčios. Tyrimai. Architektūrinė-meninė charakteristika*, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 7085, 1974
4. Firkovičius R., *Kulto pastatai ir jų vietos Vilniaus mieste. Katalikų bažnyčių istorinės apybraižos (XIII-XX a.)*. Istoriniai tyrimai, 3 tomas, VAA, f. 1019 ap. 11 b. 4484, 1974, p. 57-90
5. Jankevičienė A., *Vilniaus architektūra*, Vilnius „Mokslas“, 1985, p. 323-326
6. *Vilniaus vyskupo I. Masalskio raštas*, [skaitmeninis dokumentas], Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, F43-3714. Prieiga per internetą: <<http://elibrary.mab.lt/handle/1/626>>